

บทที่ ๒

การคบมิตรตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในบทที่ ๒ นี้ ผู้วิจัยต้องการศึกษาการคบมิตรตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท ในประเด็นความหมายและความสำคัญของการคบมิตร บริบทเรื่องการคบมิตรตามทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท มิตรและลักษณะของมิตร การคบมิตรตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ดังต่อไปนี้

๒.๑ ความหมายและความสำคัญของการคบมิตร

มิตรโดยความหมายของคนทั่ว ๆ ไปเข้าใจ เช่น เพื่อน เกลอส ผู้ที่ทำงานแล้วถูกใจตน เป็นต้น โดยปกติแล้วคนทั่ว ๆ ไปเข้าใจว่ามีมิตรกับสหายนั้นมีความหมายเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร บางครั้งเขียนคำสองคำนี้ติดต่อกันเป็นคำเดียวกันว่า “มิตรสหาย” แท้ที่จริงแล้วเป็นคนละคำ และมีความหมายที่แตกต่างกัน

คำว่า มิตร ท่านให้คำจำกัดความว่า เมตตยาตติ มิตโต ผู้มีความเมตตา คือความชอบพอรักใคร่กันชื่อว่าเป็นมิตร เมื่อจะว่าโดยรากศัพท์ในภาษาบาลี หมายถึงคนที่รักใคร่ชอบพอกัน คำนี้มาจากศัพท์ว่า เมตตา แปลว่า ความรัก^๑ เพราะเหตุว่า เมตตากับคำว่า มิตตะ เป็นศัพท์ที่มีรากศัพท์มาจากภาษาบาลีเช่นเดียวกัน โดยการแปลง อิ เป็น เอ แล้วแปลตามไวยากรณ์เป็นภวานนาม อ ก็กลายเป็น อา เท่ากับ เมตตาก็คือน้ำใจของมิตรนั่นเอง ให้ทุกคนรักใคร่ปรารถนา มีความเป็นมิตรต่อกันนั่นเอง^๒

ในอภิธรรมวิวัฏฐกัฏฐความไว้ว่า “ความรักใคร่ กิริยาที่รักใคร่ ภาวะที่รักใคร่ในสัตว์ทั้งหลาย เมตตาเจโตวิมุตติ นี้เรียกว่า เมตตา”^๓ และอีกแห่งหนึ่งคือในขุททกนิกาย มหานิเทศได้ขยายความหมายของเมตตาไว้ว่า “เมตตา ได้แก่ ความรัก กิริยาที่รัก ภาวะที่รัก ความเอ็นดู กิริยาที่เอ็นดู ภาวะที่เอ็นดู ความปรารถนาเกื้อกูลกัน ความอนุเคราะห์ ความไม่พยาบาท ความไม่ปองร้าย”^๔

ในอรรถกถาขุททกนิกาย ชาดก กล่าวไว้ว่า มิตร หมายถึง ผู้ต้อนรับ ได้แก่ผู้กระทำความสเนหาต่อมิตร^๕ หมายความว่า บุคคลที่จะเป็นมิตรย่อมมีความรักใคร่และความสเนหา ซึ่งจะเป็นการแสดงออกในทางความห่วงอาทร ความผูกพัน รวมไปถึงการแสดงความรักใคร่ ความห่วงใย

^๑ ชุ.ชา.อ.(ไทย) ๒๙/๒๒๓.

^๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), การศึกษาวิจัยเพื่ออนาคตของประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสารจำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๑๐๙.

^๓ อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๖๔๓/๔๒๗.

^๔ ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๒๐๒/๕๙๐.

^๕ ชุ.ชา.อ.(บาลี) ๓/๑๙๓.

ต่อกันในลักษณะต่างวัย เช่น ผู้ใหญ่แสดงออกถึงความรักใคร่ ความเอ็นดูต่อผู้น้อย หรือความผูกพันกันทางสายโลหิตระหว่างบิดามารดาและบุตร สามีและภรรยา บ่าวกับเจ้านาย เป็นต้น เพราะผู้มีใจดี และมีหทัยอ่อนโยน^๖ ต่อกันและกัน

ส่วนคำว่า สหาย หมายถึง ผู้ไปร่วมกัน ร่วมนอน ร่วมการทำงาน ร่วมอุดมการณ์เดียวกัน ดังพุทธศาสนสุภาษิตว่า “สหายเป็นมิตรของผู้มีความต้องการเนื่อง ๆ”^๗ สหายนั้นอาจจะไม่มีความรักต่อกัน เพราะเป็นเพียงเพื่อนร่วมงานหรือเพื่อนร่วมอุดมการณ์เดียวกันเท่านั้น ซึ่งยังไม่จำเป็นว่าเป็นมิตรต่อกัน แต่มีน้ำใจให้กัน มองกันและกันด้วยความเมตตาต่อกัน ดังนั้นสหายอาจจะกลายเป็นมิตรได้ในการต่อมา “ดังนั้นคนเราเมื่อพบประสังสรรค์กัน ไม่อาจจะทำให้เป็นมิตรกันได้เพียงเพราะพบประสังสรรค์กัน เพราะความเป็นมิตรนั้น เกิดจากการยอมรับคุณค่าของกันและกัน ความเป็นมิตรนั้นถือว่ามีคามผูกพันกัน การยอมรับกันและกัน มองให้เห็นแก่นแท้ของมิตรนั้นๆ เพราะถ้ามองไม่เห็นคุณค่าภายในของแต่ละฝ่ายความเป็นมิตรก็จะไม่เกิดขึ้น

พุทธทาสภิกขุ กล่าวว่า มิตรตามภาษาที่คนทั่วไปเข้าใจหมายถึง เพื่อน เกลือ หรือคนที่ทำอะไร แล้วถูกใจตน ทางภาษาธรรมหมายถึงธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งธรรมที่ทำให้พ้นทุกข์ ซึ่งก็หมายถึงมรรคมีองค์ ๘ นอกจากนั้นแล้วท่านยังขยายคำว่ามิตรหมายถึง ผู้ที่มีความรักและหวังดีต่อเรา แต่ไม่ได้หมายถึงรักหวังงามคุณ^๘ แต่เป็นความรักที่บริสุทธิ์ เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่กันและกัน^๙ และหมายถึงผู้ที่รักใคร่ชอบพอกัน ผู้รักใคร่คุ้นเคยกัน และทำความดีต่อกัน เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ทั้งทางลับและทางเปิดเผยโดยไม่ได้เลือกเพศหรือว่าอายุ แม้ว่าจะต่างศาสนา ภาษา วัฒนธรรม และประเพณี เป็นผู้ร่วมธุระกัน อยู่ในสภาพและลักษณะเดียวกัน เช่น เป็นเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน^{๑๐}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวว่า มิตร หมายถึง บุคคลที่ช่วยชี้แนะแนวทาง ชักจูง ตลอดจนแนะนำสั่งสอน ชักนำผู้อื่นให้ดำเนินชีวิตไปในทางที่ดีงาม ให้ประสบผลดีและมีความสุข ให้เจริญก้าวหน้า ให้พัฒนาในธรรม แม้จะเป็นบุคคลเสมอกันหรือว่าเป็นบิดามารดา ครู อาจารย์ ตลอดจนถึงพระพุทธเจ้าก็นับว่าเป็นมิตรได้นั้น หรือที่เรียกว่า กัลยาณมิตร แปลว่า มิตรดีงาม^{๑๑}

^๖ ชุ.สุ.อ.(บาลี) ๓/๓๗.

^๗ ส.ส.(ไทย) ๑๕/๕๓/๖๘.

^๘ พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธรรมจิตฺโต), เพื่อน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒ – ๓.

^๙ พุทธทาสภิกขุ, ภาษาคน ภาษาธรรม, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ม.ป.ป.), หน้า ๓๖.

^{๑๐} พุทธทาสภิกขุ, ทิศธรรม การไหว้ทศอย่างอารยชน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมบุชา, ๒๕๑๔), หน้า ๑๒๙.

^{๑๑} พุทธทาสภิกขุ, โอวาทท่านอาจารย์พุทธทาสแด่..ยุวชน, นิราลัย รวบรวม และเรียบเรียง, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๕), หน้า ๑๑๐.

^{๑๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๙๖.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) กล่าวว่า เพื่อน ในภาษาไทยตรงกับคำในภาษาบาลีว่า มิตรและสหาย ทั้งสองคำมีความหมายไม่เหมือนกัน บางคนเป็นมิตรแต่ไม่ได้เป็นสหาย บางคนเป็นสหายแต่ไม่ได้เป็นมิตร ดังนั้น มิตร หมายถึง คนที่คบกันด้วยความชอบพอรักใคร่ มาจากศัพท์ว่า เมตตา ส่วนคำว่า สหาย หมายถึง มาด้วยกันไปด้วยกัน สหายเป็นลักษณะของคนร่วมทำกิจกรรม เพื่อนร่วมงานก็เรียกว่า สหาย บางคนเป็นเพื่อนร่วมงานกันเช่นเป็นเจ้านายเป็นลูกน้องแต่ไม่ได้เป็นมิตรกัน พวกเขาเป็นสหายโดยความจำใจ คอยแต่คิดว่าเมื่อไรอีกฝ่ายหนึ่งจะไปเสียที ไม่มีความเป็นมิตรเพราะขาดน้ำใจที่ดีต่อกัน ฉะนั้น สหายจึงอาจจะไม่ใช่มิตร บางคนเป็นมิตรชอบพอกันแต่ต้องอยู่ไกลไม่อาจจะทำกิจกรรมร่วมกันจึงไม่ได้เป็นสหาย ^{๑๓}

ปาน จันทราบุตร กล่าวว่า เพื่อน หมายถึง คนที่เราคบหา ทำความสนิทสนมหรืออยู่ใกล้ชิด อาจเป็นผู้ใหญ่เหนือเรา หรือเป็นคนเสมอหรือต่ำกว่าเราก็ได้ ^{๑๔}

สรุปแล้วความหมายของมิตรนั้นอาจจะแบ่งเป็น ๒ นัยคือ ทางศาสนา หมายถึง คนที่มีมิตรต่อกัน มีเยื่อใยต่อกัน มีน้ำใจเอื้อเฟื้อต่อกัน และปรารถนาดีต่อกัน กล่าวคือ เมตตาหรือไมตรีเพื่อนที่มีคุณสมบัติเช่นนี้เรียกว่ามิตร แต่ความหมายของคนทั่วไป มิตรหมายถึง เพื่อนเกลอผู้ที่ทำหน้าที่ต่อกันแล้วมีความพอใจต่อกันทั้งสองฝ่าย ไม่โกรธต่อกัน แต่ถ้าเป็นความหมายทางศาสนามิตรจะมีความหมายลึกซึ้งและเหนียวแน่น และมีธรรมคือเมตตามากกว่ามิตรที่เรียกว่าเพื่อนตามที่เราเข้าใจกัน เพราะมิตรนั้นตามที่เราเข้าใจกันโดยทั่วไปอาจจะมีความรักกันก็จริง แต่เมื่อเวลาผ่านไปอาจจะไม่มีความรักและเยื่อใยต่อกัน เพียงคบกันเพียงชั่วเวลาหนึ่งเท่านั้นไม่ถึงเป็นมิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ดังมิตรที่เป็นความหมายทางศาสนา

ในลักกัณฐะ พระผู้มีพระภาคตรัสถึงการรู้จักเลือกคบคน ซึ่งมี ๒ ประเภท คือ คนดีและคนไม่ดี

เพราะผู้คบค้าสมาคมกับคนพาล ย่อมเศร้าโศกสิ้นกาลนาน
การอยู่ร่วมกับคนพาล เป็นทุกข์ตลอดเวลา เหมือนอยู่ร่วมกับ
ศัตรู การอยู่ร่วมกับนักปราชญ์มีแต่ความสุขเหมือนอยู่ในหมู่
ญาติ

เพราะฉะนั้นแล บุคคลควรคบผู้เป็นปราชญ์ มีปัญญาเป็น
พหูสูตร มีปกติเอื้ออาระ มีวัตร เป็นพระอริยะ เป็นสัตบุรุษ มี
ปัญญาดี เช่นนั้น เหมือนดวงจันทร์โคจรไปตามทางของดาว
นักษัตร ฉะนั้น ^{๑๕}

^{๑๓} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), เพื่อน, หน้า ๒-๓.

^{๑๔} ปาน จันทราบุตร, พ.อ.พิเศษ, ศิลธรรมกับปัญหาเยาวชน, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองรัตนการพิมพ์, ๒๕๒๑), หน้า ๕๗๘.

^{๑๕} พุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๒๐๗ - ๒๐๘/๘๗.

เนื่องจากคนในสังคมมีทั้งคนดีและคนชั่วอยู่ปะปนกัน คนชั่วย่อมให้โทษซึ่งบุคคลทั่วไปไม่ควรคบ ไม่ควรพูดจาสมาคมด้วย ดังคำบาลีในมงคลปิณีว่า “การไม่คบ คือ การไม่ไปรวมกัน ได้แก่ความไม่เข้าเป็นพวกกับพวกคนพาลนั้น ชื่อว่า อเสวนา”^{๑๖}

การไม่คบ มีความหมายว่า การเลือกคบแต่บัณฑิต การไม่คบคนพาล เป็นผู้ทุศีลหรือเป็นผู้หมกมุ่นอยู่ในอบายมุข มีความประพฤติไปในทางเสื่อม เป็นประจำ เช่น เป็นนักเล่นสุรา เป็นคนขี้เมา ทั้งการงาน ไม่เอาถ่าน เป็นนักเที่ยวผู้หญิงตามช่อง เข้าคลับเข้าบาร์ติดโรคร้าย เช่นโรคเอดส์ เป็นต้น ทั้งลูกเมียและบ้านเรือนไม่รักษาทรัพย์ของตนที่มีอยู่ เป็นนักเล่นการพนัน ตามบ่อนกาสิโนเป็นการผลาญทรัพย์สิ้นเงินทอง สั่งเวรผิการพนันจนหมดตัว ครอบครัแตกแยก คบมิตรชั่ว คือคบคนไม่ดีเป็นเพื่อน ได้แก่คนพาลยอมพาไปทำความชั่วต่าง ๆ มีการลักทรัพย์วิ่งราวทรัพย์ของคนอื่น ไปเสพยาเสพติดและค้าขายยาเสพติดของผิดกฎหมาย ในพหูธาตุดุสสุต ได้กล่าวถึงภัยทุกอย่างเกิดจากคนพาล ไม่ได้เกิดจากบัณฑิตเลย ดังพุทธพจน์ที่ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ภัยทั้งปวงที่เกิดขึ้น ล้วนเกิดจากคนพาล มิใช่เกิดจากบัณฑิต อุปัทวะทั้งปวงที่เกิดขึ้นล้วนเกิดจากคนพาล มิใช่เกิดจากบัณฑิต อุปสรรคทั้งปวงที่เกิดขึ้น ล้วนเกิดจากคนพาล มิใช่เกิดจากบัณฑิต ภัยทั้งปวงที่เกิดขึ้น ล้วนเกิดจากคนพาล มิใช่เกิดจากบัณฑิต อุปัทวะทั้งปวงที่เกิดขึ้น ล้วนเกิดจากคนพาล มิใช่เกิดจากบัณฑิต อุปสรรคทั้งปวงที่เกิดขึ้น ล้วนเกิดจากคนพาล มิใช่เกิดจากบัณฑิต เปรียบเหมือนไฟที่ลุกลามจากเรือนไม้หรือเรือนหญ้า ไข่ม่มแมเรือนยอดที่เขวโปกทั้งภายในและภายนอก ลมพัดเข้าไม่ได้ มีบานประตูปิดมิดชิด หน้าต่างปิดสนิท ฉะนั้น คนพาลมีภัย บัณฑิตไม่มีภัย คนพาลมีอุปัทวะ บัณฑิตไม่มีอุปัทวะ คนพาลมีอุปสรรค บัณฑิตไม่มีอุปสรรค ภัยไม่มีจากบัณฑิต อุปัทวะไม่มีจากบัณฑิต อุปสรรคไม่มีจากบัณฑิต^{๑๗}

คนพาลมีการให้สังเกตได้หลายอย่างด้วยท่าทางและความประพฤติของเขา พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ตรัสไว้ในพาลบัณฑิตสูตร ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ลักษณะของคนพาล เครื่องหมายของคนพาล ความประพฤติไม่ขาดสายของคนพาล ๓ ประการ ลักษณะของคนพาล ๓ ประการนี้ อะไรบ้าง คือ คนพาลในโลกนี้ ชอบคิดแต่เรื่องชั่ว ชอบพูดแต่เรื่องชั่ว ชอบทำแต่กรรมชั่ว”^{๑๘}

ส่วนการคบคนดีเป็นมิตรนั้น บุคคลจะสามารถเลือกคบคนดีที่ประกอบด้วยสุจริต ๓ คือ คนที่คิดดี พูดดี ทำดี จึงเป็นเพื่อนที่ดี คือ ผู้เป็นบัณฑิต หมายความว่า ผู้ที่ดีพร้อมในทวารทั้ง ๓ อย่าง เช่น

^{๑๖} บุญสืบ อินสาร, **คู่มือแปลมงคลปิณี ภาค ๑**, (กรุงเทพมหานคร : เจริญผล, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓.

^{๑๗} ม.อ.(ไทย) ๑๔/๑๒๔/๑๖๐.

^{๑๘} ม.อ.(ไทย) ๑๔/๒๔๖/๒๙๑, ม.อ.อ.(บาลี) ๓/๒๔๖/๑๕๒, อัง.ติ.อ.(บาลี) ๒/๓/๗๙, ขุ.ป.อ. (บาลี) ๒/๔๘/๒๘๓. ๑) **ชอบคิดแต่เรื่องชั่ว** หมายถึง ประกอบมโนทุจริต ๓ คือ (๑) อภิขเฌา (เพ่งเล็งอยากได้ของเขา) (๒) พยาบาท (ความคิดปองร้าย) (๓) มิจฉาทิฏฐิ (ความเห็นผิด) ๒) **ชอบพูดแต่เรื่องชั่ว** หมายถึง ประกอบวจีทุจริต ๔ คือ (๑) มุสาวาท (พูดเท็จ) (๒) ปิสุนาวาจา (พูดส่อเสียด) (๓) ผรุสวาจา (พูดคำหยาบ) (๔) สัมผัปปลาปะ (พูดเพ้อเจ้อ) ๓) **ชอบทำแต่กรรมชั่ว** หมายถึง ประกอบกายทุจริต ๓ คือ (๑) ปาณาติบาต (ฆ่าสัตว์) (๒) อทินนาทาน (ลักทรัพย์) (๓) กาเมสุมิฉาจาร (ประพฤติผิดในกาม)

ในมงคลทีปนีวว่า “สัตว์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ผู้ประกอบด้วยกุศลกรรมบถ ๑๐ มีเจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากปาณาติบาตเป็นต้น ชื่อว่า บัณฑิต”^{๑๙}

บุคคลผู้เป็นบัณฑิตนั้นสามารถสังเกตได้ตามกริยาท่าทางของคำพูดและการกระทำ คือคนที่พูดจริงทำจริง หมายความว่า ผู้ที่มีใจตรงกับปาก พูดเช่นใด ทำเช่นนั้น พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในพาลบัณฑิตสูตรอย่างนี้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ลักษณะของบัณฑิต เครื่องหมายของบัณฑิต ความประพฤติไม่ขาดสายของบัณฑิต ๓ ประการ ลักษณะของบัณฑิต ๓ ประการนี้ อะไรบ้าง คือ บัณฑิตในโลกนี้ ชอบคิดแต่เรื่องดี ชอบพูดแต่เรื่องดี ชอบทำแต่กรรมดี”^{๒๐}

การคบเพื่อนที่เป็นบัณฑิต คือ ผู้รู้จักประโยชน์ และมีประโยชน์ เป็นผู้ฉลาดในกิจหลายอย่าง พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ในอุโฆตถสูตร โกสลสังยุต อย่างนี้ว่า “ธีรชนท่านเรียกว่าบัณฑิต เพราะได้เฉพาะประโยชน์ทั้ง ๒ คือทิฐยธรรมมกัตถประโยชน์และสัมปรายิกัตถประโยชน์”^{๒๑} ในคนพาลและบัณฑิตทั้ง ๒ พวกนั้น พวกบัณฑิตเท่านั้นควรคบ พวกคนพาล คือพวกคนโหดเหี้ยม เขาปัญญาไม่ควรคบ เพราะพวกคนพาลเป็นเช่นกับไฟ มันจะไหม้ และทำลายทุกอย่างที่ขวางหน้า ดังเรื่องบุรุษเฝ้าสวนคนหนึ่งอยู่ในชนบท ใกล้เชิงภูเขา มีลิงฝูงใหญ่ฝูงหนึ่ง มักพากันลงมากินผลไม้ในสวนเป็นประจำ วันหนึ่งมีเขาเล่นมหรสพในกรุงพาราณสี คนเฝ้าสวนอยากไปเที่ยวชมมหรสพมาก แต่ไม่มีใครเฝ้าสวนให้ บังเอิญฝูงลิงลงมากินผลไม้พอดี บุรุษที่เฝ้าสวนคนนั้น ก็ออกปากฝากสวนกับลิงผู้ตัวจำฝูงว่า “เรามีธุระจะไปกรุงพาราณสี และขอฝากสวนไว้กับเจ้าด้วยจะได้ไม่ ลิงจำฝูงก็รับว่าได้เจ้านาย บุรุษเฝ้าสวนบอกว่า พวกเจ้าพากันเก็บผลไม้กินไป และพากันรดน้ำต้นไม้เล็ก ๆ ด้วย เมื่อคนเฝ้าสวนออกไปยังกรุงพาราณสีแล้ว ฝูงลิงก็พากันออกจากป่ามากินผลไม้ตามใจชอบ แล้วก็พากันรดน้ำต้นไม้ เมื่อพวกมันพากันไปดื่มน้ำมาแล้ว แต่ไม่รู้จะรดน้ำอย่างไร จึงถามลิงตัวเป็นจำฝูงว่า ต้องรดน้ำเช่นไร ลิงจำฝูงก็ตอบลูกน้องว่า ให้ดูรากของมัน พวกลิงที่เป็นลูกน้องก็ถามอีกว่า ทำเช่นไร จึงเห็นรากของมัน ลิงจำฝูงบอกว่า ให้ถอนโคนของมันดู ต้นไหนมีรากยาวก็รดน้ำเยอะ ต้นไหนมีรากสั้นก็รดน้ำน้อย ฝูงลิงก็ทำตามเช่นนั้น ทุกๆ วัน คือก่อนจะรดน้ำพวกมันถอนโคนต้นไม้ดูรากแล้วเสียบบลงไปที่ดิน จึงเทน้ำลงไปตามหลัง พวกลิงทำอย่างนี้เป็นประจำ ตลอดหนึ่งสัปดาห์ เมื่อบุรุษผู้เฝ้าสวนกลับมาถึง แล้วเห็นต้นไม้ตายเต็มสวนทีเดียว ก็เสียตายยิ่งนัก”^{๒๒} ดังนั้น การคบมิตร คือการคบคนที่มีเมตตาต่อกัน คั่นเคย รักใคร่สนิทสนม มีความจริงใจ เอื้อเฟื้อประโยชน์ต่อกัน ระหว่างบุคคลที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ ต้องอ่าน ต้องดู เพื่อใช้ในการอุปโภคประจำวัน หรือหมายถึงสิ่งแวดล้อมต่างๆ จึงถือว่าเป็นมิตรที่มีส่วนสำคัญเช่นเดียวกัน ถ้าได้ทั้งบุคคลเป็นมิตรที่ดีงามและได้สิ่งสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ดี ก็ถือว่าเป็นคนที่คบมิตรที่ดี เรียกว่าผู้มี “กัลยาณมิตร”

^{๑๙} บุญสืบ อินสาร, **คู่มือแปลมงคลทีปนี ภาค ๑**, หน้า ๑๔.

^{๒๐} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๕๓/๒๕๙.

^{๒๑} บุญสืบ อินสาร, **คู่มือแปลมงคลทีปนี ภาค ๑**, หน้า ๑๖.

^{๒๒} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), **กิริยาดังได้สดับมา ๒**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เสียงเชียง, ๒๕๕๑), หน้า ๒.

๒.๒ บริบทเรื่องการคบมิตรตามทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท

การคบมิตรนั้น มีมาตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ คือ เมื่อมนุษย์เกิดมาบนโลกนี้ พวกเขาก็มีความต้องการต่าง ๆ นานา ทุกอาชีพ ทุกเชื้อชาติ และทุกเชื้อชั้นวรรณะ คือ ตั้งแต่เจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดินตลอดถึงไพร่ฟ้าประชาชน คนทำไร่ทำนา เป็นต้น ล้วนมีการคบกันเป็นเพื่อนสนิทมิตรสหาย คือ ย่อมมีการคบมิตรกันทั้งนั้น ด้วยเหตุผลต่าง ๆ กัน แต่เหตุผลที่สำคัญแห่งความเป็นมาของการคบมิตรนั้น มีอยู่ ๓ ประการ ได้แก่ ๑. การคบมิตรในบริบททางการเมือง ๒. การคบมิตรในบริบททางสังคม ๓. การคบมิตรในบริบททางเศรษฐกิจ ดังนี้

๒.๒.๑ การคบมิตรในบริบททางการเมือง

ความสัมพันธ์เฉพาะบุคคล ตั้งแต่ก่อนสมัยพุทธกาล ประเทศอินเดียมีการแบ่งคนเป็นชั้นวรรณะ เนื่องจากพระพุทธศาสนาได้อุบัติขึ้นในสังคมอินเดีย ที่มีศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ซึ่งเป็นศาสนาเก่าแก่กว่าพุทธศาสนามาก่อน เพื่อจะทำการปกครองพวกชาวมีลักษณะที่เป็นชาวพื้นเมืองดั้งเดิมให้อยู่ใต้อำนาจของตน พวกอารยันที่เข้ามารุกรานประเทศอินเดีย ได้วางแผนปกครองชาวอินเดียอย่างเคร่งครัด โดยการแบ่งชั้นวรรณะในศาสนาของตน คือศาสนาพราหมณ์-ฮินดู^{๒๓} เป็น ๔ วรรณะ คือ ๑. วรรณะพราหมณ์ ๒. วรรณะกษัตริย์ ๓. วรรณะแพศย์ และ ๔. วรรณะศูทร มีการห้ามแต่ละวรรณะไม่ให้แต่งงานกัน โดยเฉพาะวรรณะพราหมณ์กับวรรณะกษัตริย์จะแต่งงานกับวรรณะแพศย์และศูทรไม่ได้ ส่วนวรรณะพราหมณ์สามารถแต่งงานกับวรรณะกษัตริย์ได้ แสดงว่าการที่จะเป็นเพื่อนกันได้ ก็จะเป็นได้เฉพาะวรรณะเท่านั้น เนื่องจากความรังเกียจเดียดฉันท์ แล้วต้องถูกกดขี่จากวรรณะสูงลงมาถึงวรรณะต่ำสุด คือพราหมณ์เป็นเพื่อนได้เฉพาะพราหมณ์ กษัตริย์เป็นเพื่อนกับกษัตริย์ แพศย์เป็นเพื่อนกับแพศย์ และศูทรเป็นเพื่อนกับศูทร ดังความในวาสุเดทสูต^{๒๔} ว่า

สมัยหนึ่ง พระผู้พระภาคประทับอยู่ ณ ราวป่าอิจฉานังคละ ใกล้บ้านอิจฉานังคละคาม ก็ในสมัยนั้น พราหมณ์มหาศาลเป็นอันมากที่มีชื่อเสียง มีจึงกีพราหมณ์และโตเทยพราหมณ์ เป็นต้น อาศัยอยู่ในบ้านอิจฉานังคละคาม ครั้นนั้น วาสุเดทสูตและภราทวาชมาณพ เทียวเดินเล่น ได้สนทนากันในระหว่างขึ้นว่า ท่านผู้เจริญ อย่างไรก็ตาม บุคคลจึงจะชื่อว่า เป็นพราหมณ์ ภราทวาชมาณพ กล่าวว่า ท่านผู้เจริญ บุคคลเป็นผู้เกิดดีทั้งสองฝ่าย คือทั้งฝ่ายบิดาและมารดา มีกรรมเป็นที่ถือปฏิสนธิอันบริสุทธิ์ตลอด ๗ ชั่วบรรพบุรุษ ไม่มีใครคัดค้านติเตียนด้วยอ้างถึงชาติได้ ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นแล บุคคลจึงจะชื่อว่า เป็นพราหมณ์ วาสุเดทสูตกล่าวว่าอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญ บุคคลเป็นผู้มีศีล และถึงพร้อมด้วยวัตร ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น บุคคลจึงจะชื่อว่า เป็นพราหมณ์ พราหมณ์ทั้งสองคนไม่สามารถทำให้กันและกันยินยอมได้ จึงได้พากันไปหาพระพุทธเจ้า ณ ราวป่าอิจฉานังคละ แล้วทูลถามปัญหานั้นกะพระผู้มีพระภาค พระพุทธเจ้าตรัสว่า บุคคลเป็นพราหมณ์เพราะกรรม แสดงว่าคนทุกคนบนโลกนี้ ไม่มีการแบ่งชั้นวรรณะ ไม่มีสีผิวพรรณเป็นสำคัญ ถ้าบุคคลใดประพฤติดี มีคุณธรรม มีเมตตากรุณาต่อกัน บุคคลนั้นสามารถคบกันเป็นมิตรสหายได้

^{๒๓} พระเทพดิลก (ระแบบ จิตตภาโณ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๐-๑๑.

^{๒๔} ดูรายละเอียดใน พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๔๙๙ - ๖๖๒/๖๔๔ - ๖๕๕.

ในมงคลทิพปี^{๒๕} มีเรื่องสัตว์ ๓ มิตรสหายกัน คือช้าง ลิงและนกกระโทก สัตว์ทั้งสามคบกันเป็นเพื่อนด้วยไม่ถือเชื้อชาติกำเนิดซึ่งกันและกัน วันหนึ่งสัตว์ทั้งสามพบกันได้ต้นไทรต้นหนึ่งถากกันถึงอายุของกันและกัน ช้างได้พูดขึ้นว่า ตอนยังเด็กอยู่ ต้นไทรนี้สูงเสมอท้องเพราะเดินเอาท้องระต้นไทรบ่อยๆ ลิงพูดว่า ตอนเป็นเด็ก ต้นไทรนี้สูงเสมอศีรษะ และลิงก็เก็บยอดมันกินบ่อย ๆ ส่วนนกกระโทกก็พูดขึ้นว่า “ต้นไทรนี้ ก้นกินลูกไทรแล้วมาปล่อยเร้วที่นี้ แล้วมันขึ้นจากเร้วของกัน” เมื่อสัตว์ทั้งสามได้รู้จักกันแล้วก็ให้ความเคารพนกกระโทกเป็นผู้อาวุโส

ตั้งแต่อดีตกาลมา การปกครองรัฐหรือประเทศเพื่อให้มีความสงบสุขแก่ประเทศของตน ผู้นำประเทศ หรือพระมหากษัตริย์ย่อมทรงผูกสัมพันธ์ไมตรีกับผู้นำประเทศใกล้เคียง และไกล เพื่อจะได้ไปมาหาสู่กัน และเพื่อความมั่นคงแก่ประเทศชาติ มีเรื่องเล่าว่า

พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงเป็นพระเจ้าจักรพรรดิปกครองชมพูทวีป คือ ประเทศอินเดีย ในปัจจุบันนี้ พระองค์ทรงเป็นพระสหายกับพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ ทรงเป็นผู้ปกครองลังกาทวีป ได้แก่ ประเทศศรีลังกาทุกวันนี้ เนื่องจากความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นระหว่างกษัตริย์ผู้เป็นพระสหายกันทั้งสองพระองค์ ทำให้ราษฎรทั้งสองพระนครมีความเป็นอยู่ร่มเย็นเป็นสุข เมื่อพระปาตลีบุตรติสสเถระได้นำคณะสงฆ์ทำตถิยสังคายนา คือ สังคายนาครั้งที่ ๓ ณ กรุงปาตลีบุตร ซึ่งมีพระเจ้าอโศกมหาราชทรงเป็นองค์ราชูปถัมภ์ ครั้นพระสงฆ์ทำสังคายนาเสร็จแล้ว พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงมีพระประสงค์จะให้ชาวโลกได้รู้พระธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงทรงได้จัดส่งสมณทูตไปสู่ประเทศต่าง ๆ ถึง ๙ สายด้วยกัน ในบรรดาสมณทูต ๙ สายนั้น มีสายหนึ่งไปสู่ประเทศศรีลังกาซึ่งมีพระมหามหิณฑเถระผู้เป็นพระโอรสของพระเจ้าอโศกมหาราช เป็นพระหัวหน้าสายของพระสมณทูต ครั้นพระเทวานัมปิยติสสะได้ทรงทราบข่าวพระมหามหิณฑเถระเป็นพระโอรสของพระสหายของพระองค์ แล้วทรงดำริว่าเหมือนพระโอรสของพระองค์ด้วย ก็ได้ทรงต้อนรับขับสู้อย่างดี แล้วพระองค์ทรงนิมนต์พระคณะสมณทูตทุกรูปเข้าไปในพระนคร เมื่อพระองค์ได้สดับพระธรรมเทศนาที่แสดงโดยพระมหามหิณฑเถระแล้ว ทรงเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า แล้วพระองค์ก็ทรงปฏิญาณตนเป็นพุทธศาสนูปถัมภก และพระราชทานที่ดินสร้างพระอารามถวายแก่พระสงฆ์ซึ่งมีพระมหามหิณฑเถระเป็นหัวหน้า ได้ทำให้พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองอย่างรวดเร็วแผ่ไปทั่วเกาะศรีลังกามาตลอดจนถึงปัจจุบันนี้^{๒๖}

การเมืองเป็นงานใหญ่ คือ เป็นการทำงานของประเทศชาติ เพื่อจะให้งานใหญ่สำเร็จลุล่วงไปได้ ผู้นำประเทศต้องรู้จักคนหลายคนผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในด้านต่าง ๆ ทั้งในประเทศ และต่างประเทศ ส่วนมากเป็นคนที่เปี่ยมมิตรสหายกัน ที่ไว้น้ำใจเชื่อใจกันได้ทั้งนั้น การคบหามิตร สมาคมรักใคร่ต่อกัน ด้วยการคบมิตรเป็นการส่วนตัวบ้าง การคบมิตรระหว่างผู้นำชนเผ่าบ้าง และการคบมิตรระหว่างกษัตริย์ หรือผู้ปกครองประเทศบ้าง เรียกว่าการคบมิตรสหายเพื่อการเมือง เหมือน

^{๒๕} บุญสืบ อินสาร, คู่มือแปลมงคลทิพปี ภาค ๒ เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์และทำปกเจริญผล, ๒๕๔๕), หน้า ๑๙๘.

^{๒๖} สุเทพ พรหมเลิศ, คัมภีร์มหาวงศ์ ภาค ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๐๓.

พระสิทธัตถะราชกุมารทรงคบเป็นพระสหายกับพระเจ้าพิมพิสาร ซึ่งพระองค์เป็นกษัตริย์ผู้ปกครองแคว้นมคธ ณ กรุงราชคฤห์ เมื่อพระสิทธัตถะราชกุมารเสด็จออกผนวช พระเจ้าพิมพิสารได้ทรงพบเห็นพระบรมโพธิสัตว์ ก็เสด็จชักชวนพระสิทธัตถะราชกุมารให้เลิกที่จะเสด็จออกผนวช แล้วทรงขอร้องให้พระบรมโพธิสัตว์กลับเข้าพระนครกับพระองค์ จะแบ่งแผ่นดินให้ครึ่งหนึ่ง แต่ถูกพระบรมโพธิสัตว์ปฏิเสธ พระเจ้าพิมพิสารจึงทรงขอร้องพระบรมโพธิสัตว์ว่า ถ้าพระบรมโพธิสัตว์ได้ตรัสรู้ธรรมแล้ว ขอให้มาแสดงธรรมโปรดพระองค์ด้วย พระบรมโพธิสัตว์ก็ได้ทรงตอบตกลง เมื่อพระองค์ได้ตรัสรู้ธรรมแล้วได้นึกถึงพระเจ้าพิมพิสารซึ่งเป็นพระสหายของพระองค์ จึงได้เสด็จไปแสดงธรรมโปรด เมื่อพระองค์ทรงสดับรับฟังพระธรรมเทศนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ก็ได้บรรลุธรรม เป็นพระโสดาบัน^{๒๗}

การเมืองระหว่างประเทศ มีความสัมพันธ์ไมตรีระหว่างมิตรประเทศ ตั้งแต่สมัยพุทธกาลมา เพื่อการเมืองการปกครองรัฐหรือประเทศให้มีความแน่นแฟ้นและความสงบสุขแก่ประเทศของตน ผู้นำประเทศหรือพระมหากษัตริย์ย่อมทรงผูกสัมพันธ์ไมตรีกับผู้นำประเทศใกล้เคียงและไกล โดยทรงส่งราชทูตไปเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีบ้าง ทรงส่งบรรณาการไปมาสู่กันบ้าง ทรงเกี่ยวดองเป็นทองแผ่นเดียวกันบ้าง เพื่อความมั่นคงแห่งประเทศชาติ มีเรื่องเล่าว่า

พระเจ้ามหาโกศลกษัตริย์แห่งกรุงสวตถิได้ทรงยกพระนางเวเทหิซึ่งเป็นพระราชธิดาของพระองค์ให้อภิเษกสมรสกับพระเจ้าพิมพิสารกษัตริย์แห่งกรุงราชคฤห์ ต่อมาพระเจ้าพิมพิสารได้ทรงแต่งตั้งพระนางเวเทหิเป็นพระเอกอัครมเหสี และพระเจ้ามหาโกศลก็ทรงยกหมู่บ้านกาลิกคามให้แก่พระเจ้าพิมพิสารเพื่อเป็นของขวัญ แคว้นทั้ง ๒ อยู่กันเป็นมิตรและมีความสงบสุขเรื่อยมา จนพระเจ้าอชาตศัตรูหรือเวเทหิบุตรกระทำปิตุฆาตปลงพระชนม์พระเจ้าพิมพิสารแล้วยึดอำนาจขึ้นครองราชย์เป็นพระราชาแคว้นมคธเอง เมื่อพระเจ้าปเสนทิโกศลกษัตริย์กรุงสวตถิ ซึ่งทรงเป็นพระเชษฐภคินีของพระนางเวเทหิและทรงเป็นพระเจ้าลุงของพระเจ้าอชาตศัตรุนั้น ได้ทรงทราบข่าวว่าพระเจ้าอชาตศัตรูปลงพระชนม์พระราชบิดาแล้ว พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงโกรธมาก พระองค์จะยึดเอาบ้านกาลิกคามคืนจากพระเจ้าอชาตศัตรู โดยทรงตรัสว่า ลูกที่ฆ่าพ่อก็มีสิทธิในทรัพย์สินของพ่อ แล้วพระเจ้าปเสนทิโกศลได้ทรงยกทัพรบกับพระเจ้าอชาตศัตรูแห่งแคว้นมคธ แต่ทรงรบแพ้พระเจ้าอชาตศัตรูตลอด ในครั้งที่ ๓ จึงทรงรบชนะแล้วทรงจับเป็นพระเจ้าอชาตศัตรูได้ แต่พระเจ้าปเสนทิโกศลมิได้ปลงพระชนม์พระเจ้าอชาตศัตรูเพียงปลดจากราชบัลลังก์ ด้วยพระองค์ทรงมีพระราชดำริว่า เป็นพระญาติ คือเป็นพระราชนัดดาของพระองค์ ต่อมาทรงปล่อยพระเจ้าอชาตศัตรูให้กลับกรุงราชคฤห์ ครองราชสมบัติในแคว้นมคธแล้วทรงยกพระนางวชิราซึ่งเป็นธิดาของพระองค์ให้แก่พระเจ้าอชาตศัตรูและทรงมอบบ้านกาลิกคามให้ปกครองตามเดิม ตั้งแต่นั้นมาความสัมพันธ์ไมตรีระหว่างกรุงราชคฤห์กับกรุงสวตถิมีความแน่นแฟ้นมากขึ้น ต่อมาเจ้าวิฑูทกะซึ่งเป็นพระโอรสของพระเจ้าปเสนทิโกศลได้ยึดอำนาจจากพระบิดาด้วยการยุยงของวัสสการอำมาตย์ ขณะที่พระเจ้าปเสนทิโกศลกำลังเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคอยู่ เมื่อพระองค์ทรงทราบว่าเจ้าวิฑูทกะยึดอำนาจ ทรงพิโรธมากด้วยทรงดำริว่าจักจับเจ้าวิฑูทกะฆ่าเสีย แล้วได้ทรงเดินทางไปยังแคว้น

^{๒๗} สุริย์ มีผลกิจ, **พระพุทธประวัติ**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท คอมฟอร์ม จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๔๐.

มครด้วยรถม้ากับสนมคนหนึ่ง เมื่อเสด็จไปถึงกรุงราชคฤห์ประตูเมืองถูกปิดเสียแล้วไม่สามารถเข้าออกได้ ในคืนนั้นทรงบรรทมอยู่ที่ศาลาพักร้อนนอกเมือง อากาศเย็นมากด้วย ทรงเหนื่อยในการเดินทางด้วยและทรงชราภาพด้วย ก็ได้ทรงสั่งพระชนม์ในคืนนั้นในพระชนมายุ ๘๐ พรรษา นางสนมคนหนึ่งไปกับพระองค์ได้นั่งร้องไห้จนสว่าง เมื่อประตูเมืองเปิด พระเจ้าอชาตศัตรูได้ทรงทราบเรื่องแล้ว ทรงโกรธเจ้าวิทูททะมาก เมื่อพระองค์ได้จัดพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระศพแล้วก็ได้ทรงทราบข่าวว่า เจ้าวิทูททะถูกน้ำพัดสิ้นพระชนม์ชีพแล้ว ทำให้นครสาวิตรีว่างกษัตริย์ เนื่องจากพระเจ้าอชาตศัตรูทรงเป็นพระโอรสของพระนางโกศลเทวีจึงทรงยึดเอาแคว้นโกศลมาเข้ากับแคว้นมคธ แล้วทรงเอาแคว้นวัชชีและแคว้นอวันตีมารวมกับมคธทั้งหมด ทำให้แคว้นมคธเป็นแคว้นที่ใหญ่มากและมีอำนาจแต่เพียงผู้เดียวในชมพูทวีป^{๒๘}

เพื่อนยาก คือเพื่อนที่ไม่ทอดทิ้งกันในยามยาก คนเหล่านั้นย่อมเป็นเพื่อนที่ดีต่อกัน ดังอุทาหรณ์เรื่องพระเจ้าสุทโธสม ในสุทโธสมชาดก^{๒๙}ว่า

กาลครั้งหนึ่ง มีพระราชกุมารสองพระองค์ ได้ทรงเดินทางไปยังกรุงตักกสิลา แคว้นคันธาระ เพื่อจะทรงศึกษาวิชาการศิลปวิทยาต่าง ๆ นานา พระกุมารองค์หนึ่ง ทรงมาจากกรุงพาราณสี ประเทศกาสิ ทรงมีพระนามว่า พรหมทัตราชกุมาร อีกพระองค์หนึ่ง ทรงมีพระนามว่า สุทโธสมราชกุมาร มีชนมายุมากกว่าพรหมทัตราชกุมาร จากกรุงอินทปัตต์ แคว้นกुरु พระกุมารทั้งสองพระองค์ได้ทรงพบกัน ณ ศาลาพักร้อนริมทางแห่งหนึ่ง แล้วทรงได้ถามถึงจุดประสงค์และชาติกำเนิดของกันและกัน เมื่อพระองค์ได้รู้จักกันแล้ว จึงได้ทรงเดินทางร่วมกันมุ่งหน้าสู่กรุงตักกสิลา เมื่อเสด็จถึงมหาวิทยาลัยแล้วก็ทรงพากันเข้าไปหาอาจารย์ทศปาโมกข์ หลังทรงแจ้งความประสงค์ให้อาจารย์ ได้ทราบแล้ว ท่านอาจารย์ทศปาโมกข์ก็ได้จัดหาห้องเป็นที่พักให้แก่พระราชกุมารทั้งสองพระองค์ แล้วพระกุมารทั้งสองพระองค์ก็ทรงเข้าศึกษาอยู่ด้วยกัน สุทโธสมราชกุมารทรงมีสติปัญญาเฉลียวฉลาดมากและทรงมีความหมั่นเพียรในการศึกษา พระองค์ศึกษาศาสตร์ต่าง ๆ จำได้รวดเร็วมาก ทรงใช้เวลาไม่กี่ปีก็จบหลักสูตรตามที่กำหนดไว้ คือ จบทั้ง ๑๘ ศาสตร์ จบก่อนศิษย์ที่เรียนรุ่นเดียวกันทั้งหมด และพระองค์ก็มีพระชนมายุมากกว่าศิษย์รุ่นทุกคนด้วย โดยท่านอาจารย์ทศปาโมกข์ขอร้องพระองค์ว่าอย่าเพิ่งกลับบ้านให้อยู่ช่วยเพื่อนนิสิตที่เรียนด้วยกันให้จบทุกคนเสียก่อน แล้วค่อยกลับบ้านพร้อมกัน ส่วนพรหมทัตราชกุมารทรงยังเรียนไม่จบต้องทรงศึกษาต่อไปอีก ด้วยความอาลัยอาวรณ์ในพระสหาย สุทโธสมราชกุมารทรงไม่ยอมกลับมาตุภูมิของพระองค์แต่เพียงผู้เดียว โดยพระองค์ทรงอยู่ช่วยพรหมทัตราชกุมาร และเพื่อนนิสิตทุกคนให้ทำบทเรียนให้จบทุกข้อ และทำวิทยานิพนธ์เสร็จเรียบร้อยด้วยกันทุกคน จึงเสด็จกลับมาตุประเทศพร้อมกัน เมื่อพระราชกุมารทั้งสององค์เสด็จกลับถึงประเทศของพระองค์แล้ว พระเจ้ากาสิกราช ซึ่งทรงเป็นพระราชบิดาได้ทรงสละราชสมบัติให้แก่พระโอรสของพระองค์ คือ พรหมทัตราชกุมาร ให้ทรงขึ้น

^{๒๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **จาริกบุญ จาริกธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาธรรมสภา, ๒๕๕๔), หน้า ๓๖๘.

^{๒๙} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), **ปรีชาท คนกินคน**, (กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียง, ๒๕๔๑), หน้า ๒.

ครองราชย์สมบัติแทนพระองค์ เป็นพระเจ้าพรหมทัตของแคว้นกาสิ ส่วนพระเจ้าโกรพยะ เป็นกษัตริย์ครองราชย์สมบัติในอินทปัตถราชธานีแห่งแคว้นกุรุ พระองค์ก็ได้ทรงสละราชสมบัติให้แก่พระโอรสของพระองค์ มีพระนามว่า สุตโสมราชกุมาร ให้ทรงขึ้นครองราชย์สมบัติเป็นกษัตริย์ของแคว้นกุรุต่อไป เมื่อกษัตริย์ทั้งสองพระองค์ได้รับราชาภิเษกแล้ว ทั้งสองพระองค์ได้เป็นพระสหายสนิทสนมกันมากยิ่ง พระองค์ก็จะช่วยเหลือกัน ถ้ามีเหตุจำเป็น ราชอาณาจักรทั้งสองก็ได้เป็นมิตรประเทศกันด้วย มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน พลภิกษุของพระองค์ก็อยู่เย็นเป็นสุข

จากประเด็นเรื่องการคบมิตรในบริบททางการเมืองการปกครอง จะเห็นได้ว่า การที่จะทำให้ประเทศพัฒนาไปได้นั้น จำเป็นอยู่เองที่ผู้นำประเทศต้องมีมิตรสหายในทางการค้า การปกครองระหว่างประเทศ เพื่อเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีทางการทูต โดยเฉพาะประเทศใกล้เคียง ควรสร้างสัมพันธ์ทางการทูตดีกว่าการสร้างสงครามดังเช่นในอดีต ซึ่งจะเป็นเหตุให้ประเทศขาดความน่าเชื่อถือ ไม่มีสภาพคล่องทางการลงทุน ประเด็นสำคัญคือ ผู้นำนอกจากจะมีวิสัยทัศน์ ความรู้ความสามารถในการบริหาร การปกครองแล้ว ต้องมีเพื่อนที่ดีโดยเฉพาะในยุคปัจจุบันที่ต้องอาศัยการค้าขายระหว่างประเทศแล้ว จำเป็นต้องมีมิตรประเทศที่ดีด้วย

๒.๒.๒ การคบมิตรในบริบททางสังคม

มนุษย์เป็นสัตว์สังคมไม่สามารถอยู่คนเดียวได้ พวกเขาต้องอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม เป็นหมู่คณะ เล็กหรือใหญ่ตามที่พวกเขาไว้วางใจกันว่า จะสามารถป้องกันภัยต่างๆ นานา มีโรคภัย โจรภัย ทุพภิกขภัย อุทกภัย อัคคีภัย เป็นต้น เมื่อภัยเหล่านี้ใดเหล่านี้หนึ่ง เกิดขึ้นแก่เพื่อน พวกเขาก็สามารถช่วยเหลือกันได้ สังคมมนุษย์มีหลายอย่าง โดยแบ่งตามอาชีพการงาน เช่น สังคมการเกษตร สังคมอุตสาหกรรม สังคมสมัยใหม่ เป็นต้น ในแต่ละสังคม ล้วนแล้วแต่ใช้แรงงานคนทั้งนั้น ด้วยการรับจ้างของคณงาน พวกเขาเป็นเพื่อนร่วมงานกัน ต้องร่วมกันเป็นกลุ่มเพื่อขอขึ้นค่าแรงและค่าสวัสดิการต่างๆ เป็นต้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงอุปทานิยธรรม ๗^{๓๐} ของกษัตริย์วัชชี หรือ วัชชีอุปทานิยธรรม ๗ คือ ธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว สำหรับหมู่ชน หรือผู้บริหารบ้านเมือง ดังนี้

๑. หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์
๒. พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจที่พึงทำ
ข้อนี้แปลอีกอย่างหนึ่งว่า พร้อมเพรียงกันลุกขึ้นป้องกันบ้านเมือง พร้อมเพรียงกันทำกิจทั้งหลาย
๓. ไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ (อันขัดต่อหลักการเดิม) ไม่ล้มล้างสิ่งที่บัญญัติไว้
(ตามหลักการเดิม) ถือปฏิบัติมั่นตามวัชชีธรรม (หลักการ) ตามที่วางไว้เดิม
๔. ท่านเหล่าใดเป็นผู้ใหญ่ในชนชาววัชชี เคารพนับถือท่านผู้นั้น เห็นถ้อยคำของท่าน
ว่าเป็นสิ่งอันควรรับฟัง
๕. บรรดากุลสตรี กุลกุมารทั้งหลาย ให้อยู่ดีโดยมิถูกข่มเหง หรืออดคร่ำขื่นใจ

^{๓๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม Dictionary of Buddhism, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๑๑.

๖. เคารพสักการบูชาเจดีย์ (ปูชนียสถานและปูชนียวัตถุ ตลอดถึงอนุสาวรีย์ต่างๆ) ของवंชชี (ประจำชาติ) ทั้งหลาย ทั้งภายในและภายนอก ไม่ปล่อยให้ธรรมิกพลีที่เคยให้เคยทำแก่เจดีย์เหล่านั้นเสื่อมทรามไป

๗. จัดให้ความอารักขา ค้ำครอง ป้องกัน อันชอบธรรม แก่พระอรหันต์ทั้งหลาย (ในที่นี้กินความกว้าง หมายถึงบรรพชิตผู้ดำรงธรรมเป็นหลักใจของประชาชนทั่วไป) ตั้งใจว่า ขอพระอรหันต์ทั้งหลายที่ยังมีได้มา พึงมาสู่แว่นแคว้น ที่มาแล้วพึงอยู่ในแว่นแคว้นด้วยผาสุก

เมื่อต่างคนต่างมีคุณธรรมที่ทำให้ความเป็นมิตรแน่นแฟ้นขึ้นและทำให้สังคมที่ดีได้ คือเกิดความรักความเข้าใจกันในสังคม ดังนี้ เช่น

๑) สังคมเกษตรกรรม พวกชาวนามักร่วมมือกันทำงาน ช่วยกันและกัน ในเมื่อถึงเวลาทำไร่ไถนาและเก็บเกี่ยวผลผลิตทางสิกรรมจนเสร็จเรียบร้อย พวกเขาช่วยเหลือกันด้วยความสำนึกในความเป็นเพื่อนบ้านเดียวกัน หรือเป็นเพื่อนสนิทมิตรสหายกัน ย่อมมีความพร้อมเพรียงกัน สามัคคีช่วยเหลือกันในเมื่อมีใครเจ็บไข้ได้ป่วย เป็นต้น

๒) สังคมอุตสาหกรรม เป็นสถานที่ที่เป็นโรงงานขนาดใหญ่แล้วใช้แรงงานเป็นจำนวนมาก คนงานที่ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมก็รวมกลุ่มกันจัดตั้งองค์กรแรงงานขึ้น เพื่อช่วยเหลือเพื่อนร่วมอาชีพที่ถูกนายจ้างรังแก หรือนัดรวมกลุ่มกันเพื่อเรียกร้องขอขึ้นค่าแรง ค่าสวัสดิการอื่น ๆ หรือขอเวลาหยุดพักผ่อนในวันเทศกาลต่าง ๆ มีวันขึ้นปีใหม่ หรือวันสงกรานต์ เป็นต้น

๓) สังคมสมัยใหม่ เมื่อโลกมีความเจริญด้านเทคโนโลยีที่ทันสมัยมากขึ้น ทำให้คนที่อยู่บนโลกใบนี้สามารถรับรู้ข่าวสารได้ทางวิทยุ เช่น วิทยุ บีบีซีของอังกฤษสามารถออกกระจายเสียงได้ทั่วโลก เมื่อคนฟังเปิดวิทยุ บีบีซี ก็จะได้ยินเสียงนาฬิกาบิ๊กเบน (BIG BEN) ที่ตั้งไว้บนอาคารรัฐสภาของอังกฤษ ณ กรุงลอนดอน ดังไปทั่วโลก หรือ โทรศัพท์ หนังสือพิมพ์ เป็นต้น และติดต่อสื่อสารกันได้ตามโทรคมนาคมทางไกล และไกลไปทั่วโลกตามโทรศัพท์ หรือโทรศัพท์ที่ทันสมัยที่สุดที่ใช้ระบบสามจี (๓ G) เวลาโทรหาพูดจากันสามารถเห็นหน้ากันและกันได้ หรือก็ติดต่อสื่อสารกันตามข่าวสังคมออนไลน์เฟสบุ๊คได้ด้วย มันจึงทำให้คนสามารถรู้จักสนิทสนมกันและคบหากันเป็นเพื่อนกันได้ไปทั่วโลก อย่างสะดวกสบายมากยิ่งขึ้นด้วย กิจกรรมของสังคมนี้ เนื่องจากชาวพุทธได้รับการอบรมให้อยู่ในพระธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงรู้จักประโยชน์ตน และประโยชน์ผู้อื่น ที่มีการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน มีการเสียสละ ไม่เอารัดเอาเปรียบกัน ในสมัยพุทธกาล มีเรื่องเล่าว่า

นางวิสาขามหาอุบาสิกาเป็นผู้มีอายุยืนยาวมากถึง ๑๒๐ ปี และนางมีลูกหลานเป็นจำนวนมาก เมื่อชาวบ้านมีงานมงคลสมรสย่อมเชิญนางไปในงานนั้นเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ลูกหลานของพวกเขา นางได้รับความเคารพนับถือจากชาวบ้านเป็นอันมาก โดยที่สุด แม้พ่อตาของนาง และนางวิสาขานี้แหละเป็นสตรีที่เสียสละเพื่อเพื่อนมนุษย์ เพื่อสังคมมากมาย ในสมัยพุทธกาล นางได้ทำการสละทรัพย์ถึง ๒๘ โกฏิหาปณะ เพื่อสร้างวัดบุปผารามมีโลหปราสาท เป็นต้น ถวาย

แก่พระสงฆ์ผู้มีพระภาคเป็นพระประมุข และช่วยดูแลภิกษุผู้อาพาธ และทำนุบำรุงภิกษุสงฆ์ด้วยปัจจัยสี่เป็นเนืองนิจ ^{๓๑}

การมีกัลยาณมิตรอยู่ในชุมชนเป็นการดี เพราะว่าบุคคลผู้เป็นกัลยาณมิตรหรือเป็นปราชญ์มักมีการให้การศึกษาแก่สังคม ช่วยพัฒนาสังคมให้ดีขึ้น การให้การอบรมแก่ประชาชนเพื่อให้ได้รับความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเป็นสิ่งที่สำคัญมาก การสอนคนที่อยู่ในประเทศให้มีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง รู้จักเหตุและผล คิดเป็น พูดเป็น และทำเป็นด้วยตนเอง ดังนั้น ครั้งก่อนพุทธกาล ผู้นำประเทศ หรือพระมหากษัตริย์ ทรงโปรดเข้าหาเจ้าลัทธิหรือผู้นำศาสนาต่าง ๆ มีพวกพราหมณ์เป็นต้น เพื่อทรงศึกษาหลักคำสอนของศาสนาต่าง ๆ จะได้เป็นประโยชน์ในการปกครองราชอาณาจักร และพระองค์ทรงทำนุบำรุงสมณะพราหมณ์ที่อยู่อาศัยในราชอาณาจักรให้อยู่เย็นเป็นสุขโดยไม่ให้มีใครเบียดเบียนเพื่อให้พวกพราหมณ์ได้อยู่สั่งสอนหลักคำสอนแก่เหล่าราษฎรของพระองค์ด้วย ต่อมาถึงสมัยพุทธกาล เมื่อพระพุทธองค์ตรัสรู้ใหม่ ๆ ครั้นออกพรรษาแรกแล้ว พระพุทธเจ้าได้ทรงเห็นความสำคัญในการให้ความรู้แก่พวกรัษฎาซึ่งต้องการความรู้ จึงทรงส่งภิกษุทั้งหลายไปยังนิคมและชนบทต่าง ๆ เพื่อการสั่งสอนพระธรรมความรู้อันเลิศที่ทรงได้ตรัสรู้มา แก่พวกรัษฎา ในพระวินัยปิฎก พระพุทธเจ้าได้ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “เธอทั้งหลาย จงจาริกไปเพื่อประโยชน์และความสุขแก่คนจำนวนมาก เพื่อเกื้อการุณย์แก่โลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่ทวยเทพและมวลมนุษย์ เป็นต้น” ^{๓๒} พระพุทธเจ้าได้ส่งภิกษุทั้งหลายซึ่งเป็นครูชั้นเลิศไปเพื่อให้ความรู้ที่ถูกต้องแก่ชาวบ้านเพื่อทำให้สังคมดีขึ้น ส่วนพระองค์เสด็จไปยังแคว้นมคธ และพระเจ้าพิมพิสาร เป็นกษัตริย์ผู้ครองราชย์ ณ แคว้นนั้น เสด็จพาเหล่าอำมาตย์ และข้าราชการบริพารไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ สวนตาลหนุ่มอยู่นอกเมืองราชคฤห์ แล้วพระองค์สดับธรรมเทศนาของพระผู้มีพระภาค ทรงได้ดวงตาเห็นธรรม พระองค์ได้ถวายสวนไผ่เวฬุวัน แก่พระสงฆ์ซึ่งมีพระพุทธเจ้าเป็นประธานเพื่อเป็นที่พักสงฆ์ คือวัดพระเวฬุวัน ซึ่งเป็นพระอารามแรกในพระพุทธศาสนา พระเจ้าพิมพิสารได้ทรงทำนุบำรุงพระภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นพระประมุข ด้วยปัจจัยสี่ไม่ให้ขาดตกบกพร่อง ได้ทรงอนุญาตให้พวกพ่อค้าประชาชนได้ฟังธรรม ได้รับความรู้ที่ถูกต้องจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างกว้างขวาง ทำให้พระพุทธศาสนาเผยแผ่ไปสู่พสกนิกรของพระองค์อย่างรวดเร็วทั่วราชอาณาจักร พระเจ้าพิมพิสารทรงมีพระพุทธเจ้าเป็นกัลยาณมิตรย่อมทรงทูลถามปัญหาธรรมต่าง ๆ แก่พระพุทธเจ้า ดังเรื่องเล่าว่า

ในคืนวันหนึ่ง พระเจ้าพิมพิสารกำลังบรรทมได้ทรงยินเสียงดังกระหึ่มขึ้น ทำให้ทรงตกพระหทัยกลัวมาก ก็ได้เสด็จไปยังพระเวฬุวันแล้วทรงเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ได้ทรงทูลเรื่องที่เกิดขึ้นนั้นให้พระผู้มีพระภาคทรงทราบ ครั้นเมื่อพระผู้มีพระภาคทรงทราบเรื่องนั้นแล้ว พระพุทธองค์ได้ตรัสตอบว่า มหาราช เสียงนั้นเป็นเสียงแห่งพระญาติของพระองค์ในปางก่อน พวกเขาดกไปในอบายได้เกิดเป็นเปรตมีความหิวโหยมาก พวกเขามาขอส่วนบุญจากมหาราช เมื่อพระเจ้าพิมพิสารได้ทราบแล้ว และทูลถามวิธีการอุทิศกุศลแก่พวกเปรตเหล่านั้นแล้ว พระองค์ตรัสบอกให้พระราชพากระบวนภัตตาหารแก่พระภิกษุสงฆ์ พระราชาทรงกล่าวคำอุทิศ

^{๓๑} สภากาการศึกษาหมามกุฏราชวิทยาลัย, พระธัมมปัทมฎกถาแปล เล่ม ๓, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๐๔-๑๐๕.

^{๓๒} วิ.ภิกขุณี.(ไทย) ๔/๓๒/๓๙.

กุศลว่า “อิหิ โว ภาติโน โหตุ สุขิตา โหนตุ ภาตโย ขอทานนี้แล จงสำเร็จแก่ญาติทั้งหลาย ขอญาติทั้งหลาย จงเป็นผู้ถึงความสุขเถิด”^{๓๓} ครั้นเมื่อพระราชชาติได้ทรงประเคนภัตตาหารแก่พระภิกษุสงฆ์แล้ว ในเวลากลางคืนถัดมา พวกเปรตผู้เคยเป็นพระญาติได้พากันมาเปลือยกายทำเสียงโห่ร้องดังลั่นในพระบรมมหาราชวังอีก พระราชาทรงสดับเสียงอันน่ากลัวนั้นแล้ว และทรงทอดพระเนตรเห็นพวกเปรตเหล่านั้น มีกายเปลือยเปล่า ก็ทรงตกพระหทัยกลัวเป็นอันมาก จึงได้เสด็จไปยังพระเวฬุวันแล้ว ทูลถามปัญหานั้น เมื่อพระผู้มีพระภาคได้ทรงสดับปัญหาของพระราชชาติแล้ว ได้ทรงตรัสตอบว่า มหาราช พระองค์ได้ทรงประเคนภัตตาหารแก่พระภิกษุสงฆ์แล้ว แต่พระองค์มิได้ทรงประเคนผ้าสบงสไปไตรจีวรแก่ภิกษุสงฆ์ พวกเปรตจึงมีกายเปลือยเปล่า เมื่อพระราชชาติทรงทราบเรื่องแล้ว พระองค์ได้จัดผ้าไตรแล้วทรงประเคนแก่พระภิกษุสงฆ์ อันมีพระพุทธเจ้าเป็นพระประมุข พวกเปรตทั้งหลาย เมื่อได้รับส่วนบุญแล้ว ก็ได้แสดงตนที่มีผ้านุ่งผ้าห่มสวย ๆ และมีผิวพรรณงดงามให้ราชาได้ทอดพระเนตรเห็น^{๓๔}

จากประเด็นการคบมิตรในบริบททางสังคม ในเชิงสังคมจำเป็นอย่างยิ่งที่บุคคลที่อยู่ร่วมกันต้องมีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน มิมิตรที่ดีคอยสนับสนุนงานของตน ในระดับสังคมปัจจุบัน ๓ ฐาน ได้แก่ ๑) สังคมเกษตรกรรม พวกชาวนามักร่วมมือกันทำงาน ๒) สังคมอุตสาหกรรม เป็นสถานที่ที่เป็นโรงงานขนาดใหญ่แล้วใช้แรงงานเป็นจำนวนมาก คนงานที่ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมก็รวมกลุ่มกันจัดตั้งองค์กรแรงงานขึ้น เพื่อช่วยเหลือเพื่อนร่วมอาชีพที่ถูกนายจ้างรังแก หรือนัดรวมกลุ่มกันเพื่อเรียกร้องขอขึ้นค่าแรง ค่าสวัสดิการอื่น ๆ หรือขอเวลาหยุดพักผ่อนในวันเทศกาลต่าง ๆ มีวันขึ้นปีใหม่ หรือวันสงกรานต์ เป็นต้น และ ๓) สังคมสมัยใหม่ เป็นสังคมสื่อเทคโนโลยี ที่ต้องอาศัยการสื่อสารที่เป็นกลยุธมิตร จึงจะทำให้สังคมอยู่เป็นสุข

๒.๒.๓ การคบมิตรในบริบททางเศรษฐกิจ

เครื่องอุปโภคบริโภคทุกชนิดที่ได้มาจากการผลิตทางกสิกรรม หรืออุตสาหกรรมด้วยแรงงานของคนงาน หรือ ด้วยแรงของเครื่องยนต์ประเภทต่าง ๆ ก็ตาม ล้วนแต่เป็นผลิตผลทางเศรษฐกิจทั้งสิ้น สิ่งของใดที่ผู้บริโภคมีความต้องการมากขึ้น กำลังการผลิตก็มีแรงสูงขึ้นทำให้เศรษฐกิจมีการขยายตัวได้รวดเร็ว การส่งสินค้าไปยังผู้รับซื้อสินค้า หรือลูกค้ามากขึ้น เรียกว่า เศรษฐกิจดี ส่วนสินค้าที่ผลิตได้แต่ขายไม่ออก คือ ไม่มีคนรับซื้อ เรียกว่า เศรษฐกิจไม่ดี หรือทรุดลง เศรษฐกิจมี ๓ ระดับ คือ ๑. เศรษฐกิจระดับครอบครัว ๒. เศรษฐกิจระดับชาติ และ ๓. เศรษฐกิจระดับโลก เศรษฐกิจทั้ง ๓ อย่างนั้น ดังนี้

๑. เศรษฐกิจระดับครอบครัว หลักเศรษฐกิจในพระพุทธศาสนาเป็นเศรษฐกิจที่ดีสำหรับคนทุกคน ได้แก่ ทิฐุธรรมมีกัตถประโยชน์ คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน ๔ อย่าง^{๓๕} คือ

^{๓๓} บุญสืบ อินสาร, *คู่มือแปลมงคลปิณี ภาค ๑*, หน้า ๓๒๒.

^{๓๔} ดูรายละเอียดใน ขุ.ขุ.อ. (ไทย) ๓๙/๒๘๒ – ๒๘๔.

^{๓๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม Dictionary of Buddhism*, หน้า ๑๑๖.

๑) อุภูฐานะสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น คือ ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การงานประกอบอาชีพอันสุจริต มีความชำนาญ รู้จักใช้ปัญญาสอดส่อง ตรวจตรา หาอุบายวิธีสามารถจัดดำเนินการให้ได้ผลดี

๒) อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือ รู้จักคุ้มครองเก็บรักษาโภคทรัพย์ และผลงานอันตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียร โดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย

๓) กัลยาณมิตตตา คบคนดีเป็นมิตร คือ รู้จักกำหนดบุคคลในถิ่นที่อาศัย เลือกเสวนา สำเนียงศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้ทรงคุณมีศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา

๔) สมชีวิตา มีความเป็นอยู่เหมาะสม คือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายเลี้ยงชีวิตแต่พอดี มิให้ผิดเคืองหรือฟุ่มเฟือย ให้รายรับเหนือรายจ่าย มีประหยัดเก็บไว้

การเกิดเป็นคนต้องรู้จักหลักการในการดำเนินชีวิตความเป็นอยู่ ชีวิตจึงจะเจริญก้าวหน้าราบรื่นไปได้ มีความเชื่อมั่นในหน้าที่การงานที่สุจริต ขยันหมั่นเพียรไม่ละทิ้งหน้าที่การงานที่ตนทำอยู่ จนประสบผลสำเร็จตามที่ได้หวังไว้ บางครอบครัวเป็นชาวนา บ้างก็เป็นพ่อค้าแม่ค้า บ้างก็เป็นข้าราชการ ทุกคนเป็นทั้งผู้ซื้อและผู้ขาย ต่างคนต่างอาศัยซึ่งกันและกัน คือคนขายไม่เก่งเอากำไรมากเกินไป จนคนซื้อไม่อาจซื้อได้ ส่วนคนซื้อก็ไม่กดราคาลงมากนัก ทำให้คนขายขาดทุนอยู่ไม่ได้เช่นกัน มีคำของชาวตะวันตกกล่าวว่า ต้องเห็นลูกค้าเป็นเจ้านาย แต่ในพระพุทธศาสนา ไม่จำเป็นถึงขนาดนั้น ขอให้เห็นลูกค้าทุกคนเป็นเพื่อนที่ดี คือมีเมตตาต่อกัน ฝ่ายลูกค้าก็เช่นกัน คือแสดงน้ำใจไมตรีต่อกันและกัน ไม่เอารัดเอาเปรียบกัน เศรษฐกิจครอบครัว มนุษย์ทุกคนที่จะมีชีวิตอยู่ได้สมบูรณ์แบบต้องอาศัยปัจจัยสี่ คือ ผ่านุ่นผ้าห่ม ข้าวปลาอาหาร ที่พักอาศัย และยารักษาโรค ดังนั้น คนทุกคนต้องขยันทำงานเพื่อหากำไรมาเลี้ยงตนและครอบครัว ในสมัยพุทธกาล เนื่องจากประเทศอินเดียยังมีการแบ่งชั้นวรรณะกันอยู่ ทำให้มีการเหลื่อมล้ำกันทางเศรษฐกิจมาก พวกชนชั้นสูงเป็นเจ้าของที่ดิน และทรัพย์สินต่าง ๆ นานา มีเศรษฐกิจดี มีความเป็นอยู่สุขสบายมาก ส่วนพวกชนชั้นต่ำเป็นทาสคนรับใช้ ไม่มีที่ดิน ไม่มีทรัพย์สินเป็นของตัวเอง เมื่อพวกเขาได้เงินทองแล้ว ก็ไม่มีใครอยากคบเป็นเพื่อนด้วย

มนุษย์ที่อยู่บนโลกนี้ ทุกคนย่อมมีความปรารถนาเหมือนกันบ้าง ไม่เหมือนกันบ้าง พวกที่ปรารถนาเหมือนกัน ก็ร่วมกันคิด ร่วมกันทำเพื่อประโยชน์ร่วมกันแล้วค่อยแบ่งปันกันทีละหลัง หรือก็เก็บไว้เป็นส่วนร่วม เพื่อเป็นประโยชน์สาธารณะของชุมชนและของสังคมในเวลาที่ต้องการใช้ เมื่อมีมิตรในชุมชน คนใดคนหนึ่งประสบเคราะห์ตกทุกข์ลำบากขึ้น ไม่สามารถจะช่วยเหลือตัวเองได้ เพื่อนบ้านในชุมชนต้องช่วยกันให้เต็มที่เพื่อให้เขาได้เบาใจลงบ้าง ส่วนคนผู้ที่มีความปรารถนาไม่เหมือนกันนั้น ก็ต่างคนต่างทำไป เมื่อได้สิ่งของมาแล้วจึงเอามาแลกเปลี่ยนกัน บางสิ่งบางอย่างเขาไม่สามารถที่จะทำคนเดียวได้ ก็ต้องพึ่งพาอาศัยเพื่อนกัน เพื่อให้ได้ความสำเร็จประโยชน์ตามที่ต้องการ บุคคลที่มีการคบคนดี มีคุณธรรมเป็นเพื่อน ย่อมเป็นผู้เลี้ยงชีพด้วยธรรม ตามสัมมาอาชีวะ เป็นผู้ที่มีศีล มีธรรมประจำใจ ประพฤติสุจริตทั้ง ๓ อย่าง คือ กายสุจริต กระทำการงานดีไม่ผิดศีลธรรม ทำด้วยแรงกายของตน วาจสุจริต พูดจาด้วยคำพูดที่ดี คำพูดที่เอิบอาบใจ เพื่อนฟังแล้วเกิดความสุขสบาย มโนสุจริต คิดสิ่งที่คิดดี ไม่เพ่งเล็งอยากได้สิ่งของๆ เพื่อนมีความคิดถูกต้อง มีเหตุมีผล เป็นผู้ประกอบการงานในการแสวงหาทรัพย์สินเงินทองซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับเลี้ยงชีวิต อำนวยความสะดวกสบาย

แก่ความเป็นอยู่ทั้งเป็นนักบวชบรรพชิต และคฤหัสถ์ชาวบ้าน ปัจจัย คือ สิ่งจำเป็นเบื้องต้นของชีวิต สิ่งที่ต้องอาศัยเลี้ยงอัตภาพ มีอยู่ ๔ อย่าง^{๓๖} คือ ๑) จีวร ผ้านุ่งห่ม ๒) บิณฑบาตอาหาร ๓) เสนาสนะ ที่อยู่อาศัย ที่นั่งที่นอน ๔) คิลานปัจจัยเภสัชบริขาร หรือ เภสัช ยาและอุปกรณ์รักษาโรค

บุคคลที่อุดมสมบูรณ์ด้วยปัจจัย ๔ ก็นับว่าเป็นผู้มีความสุขทางร่างกายเพราะมีเครื่องนุ่งห่ม เครื่องแต่งตัว มีอาหารการกินเหลือเฟือ มีบ้านช่องพักอาศัยอยู่ มีรถพาหนะสำหรับใช้โดยสาร และอุปกรณ์ใช้ทำการงานต่าง ๆ นานา มีโค กระบือ เครื่องยนต์สำหรับทำการเกษตร เครื่องทำไร่นา มีรถขนส่งสิ่งของครบครัน มียาและอุปกรณ์รักษาโรคในเวลาเจ็บไข้ได้ป่วย หรือสามารถไปหาหมอให้รักษาที่โรงพยาบาลได้ เพราะว่าปัจจัยที่ ๔ นี้ นับว่า เป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่ไม่อาจขาดได้ ทุกบ้านหรือที่อยู่อาศัยต้องมียารักษาโรคประจำบ้านไว้ และต้องมีโรงพยาบาลอยู่ใกล้บ้านที่สามารถไปหาหมอได้ เมื่อเวลาใครคนใดคนหนึ่งเจ็บไข้ได้ป่วย มีคำกล่าวว่า ในสถานที่ที่ไม่มีหมอและโรงพยาบาล ในสถานที่นั้นไม่เหมาะที่จะอยู่อาศัย เพราะเวลาเจ็บไข้ไม่มีหมอจะรักษา เมื่อมีปัจจัย ๔ นี้เพียงพอแล้ว เรียกว่า ความสุขสบายทางกาย หรือประโยชน์สุขในปัจจุบัน แต่ยังขาดความสุขทางใจ เพื่อนที่เป็นคนดีมีคุณธรรม ไม่อาจขาดความสุขด้านใดด้านหนึ่งได้ เขาต้องทำประโยชน์ทั้งสองไปพร้อมกัน คือ ประโยชน์ปัจจุบัน เป็นอาหารด้านร่างกาย และประโยชน์ปรโลกเป็นอาหารด้านจิตใจ เนื่องจากชีวิตของคนเรานั้นมีส่วนประกอบอยู่ ๒ อย่าง คือ กายกับใจ ถ้าเขามีความสุขทางร่างกายแล้ว แต่ขาดความสุขทางใจ ก็เรียกว่า มีความสุขไม่สมบูรณ์ คือ ไม่สามารถจะทั้งความสุขด้านใดด้านหนึ่งได้ ฉะนั้น บุคคลแต่ละคนต้องกระทำทั้งประโยชน์ปัจจุบัน และประโยชน์ปรโลกควบคู่กันไป ถ้าหากมีการงานมากติดไม้ติดมือทำการงานทุกวันๆ จนหาเวลาว่างไม่ได้ ก็ควรจะทำสัมปรายิกัตถะ ประโยชน์แต่พอประมาณไปตามเวลาที่สามารถทำได้ เพื่อให้จิตใจได้พักผ่อน มีความปลอดโปร่งจากความกังวลต่าง ๆ นานา เมื่อจิตใจได้พักผ่อนเสถียรธรรมะเป็นอาหารแล้ว จิตใจของเขาก็มีความสุข สงบ สดชื่นแจ่มใส เพราะเป็นความสุขทางด้านจิตใจ เป็นความสุขที่คนทั่วไปหาได้ไม่ถ้อยนัก ประโยชน์ท่ามกลาง หรือ สัมปรายิกัตถะประโยชน์ ซึ่งเป็นอาหารทางด้านจิตใจ

ในคัมภีร์สามนต์ปาสาทิกา^{๓๗} มีเรื่องเล่าว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ๕๐๐ รูป เสด็จสู่เมืองเวรัญชาแล้ว ได้รับนิมนต์จากพราหมณ์ชื่อเวรัญชะให้ทรงอยู่จำพรรษาในเมืองนั้น ณ เมืองเวรัญชานั้นเกิดทุพภิกขภัย ทำให้ข้าวยากหาแพง ชาวเมืองไม่มีอาหารที่จะกินก็พากันอดตายเป็นจำนวนมาก จนมีกระดูกสีขาวเต็มพื้นดินไปหมด ส่วนเวรัญชะพราหมณ์ก็ถูกภุมมิดีเข้าสิงไม่ได้ถวายเป็นอาหารแด่พระผู้มีพระภาคกับพระภิกษุสงฆ์ตลอดพรรษา ทำให้พระภิกษุบางรูป อดอาหารจนซูบผอม บางรูปก็มรณภาพไป บังเอิญมีพ่อค้าม้า นำฝูงม้าเป็นจำนวนมากพร้อมกับคนใช้ผ่านมาทางเมืองเวรัญชา แล้วตั้งที่พักอยู่นอกเมืองนั้น โดยให้พวกคนใช้เอาข้าวสารแดงหุงข้าวให้ม้ากินวันละสองมือ เพื่อให้ม้าอ้วนแล้วขายได้ราคาดี วันหนึ่งพ่อค้าได้เข้าไปเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วได้เห็นว่าพระสงฆ์ไม่มีอาหารฉัน จึงได้บอกคนใช้ให้หุงข้าวแดงให้ม้ากินเวลาเดียว และให้เก็บข้าว

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๓.

^{๓๗} สภาการศึกษามหาภูมิบาลราชวิทยาลัย, ปฐมสมันตปาสาทิกาแปล เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร : มหาภูมิบาลราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๓๔๘.

ที่เหลืออีกเวลาหนึ่ง เอาไปประเคนพระสงฆ์กับพระผู้มีพระภาค เมื่อออกพรรษาแล้ว เวรัญชะพราหมณ์ก็หายดีขึ้น จึงได้ถวายภัตตาหารกับผ้าไตรแก่พระสงฆ์มีพระพุทเจ้าเป็นประธาน

การที่มีเพื่อนกันเยอะ ๆ จะได้พึ่งพากันในเวลาตกทุกข์ได้ยาก ในคัมภีร์ธรรมบท ขุททกนิกาย มีเรื่องกล่าวว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ วัดพระเชตวันมหาวิหาร นครสาวัตถี เสด็จไปโปรดบุรุษเข็ญใจคนหนึ่ง ในเมืองอาฬวี ซึ่งอยู่ห่างออกไปประมาณ ๓๐ โยชน์ เมื่อเสด็จไปถึงหมู่บ้านนั้นก็มีชาวบ้านเป็นจำนวนมากเอาข้าวปลาอาหารมาประเคนแต่พระองค์ มีชาวบ้านคนหนึ่งลุกขึ้นแต่เช้าเอาโคไปเลี้ยงใกล้ ๆ หมู่บ้าน แล้วได้ยินชาวบ้านพูดกันว่า วันนี้ พระพุทเจ้าจะทรงแสดงธรรมในหมู่บ้านของเรา บุรุษคนนั้น เมื่อได้ยินเสียงชาวบ้านพูดกัน ก็เกิดศรัทธาเลื่อมใสอยากฟังธรรม แต่มีอากรหิวข้าวมาก จึงคิดว่า ถ้าเราไปกินข้าวก่อน แล้วค่อยกลับมาฟังธรรมทีหลัง ก็กลัวว่า พระพุทเจ้าจะทรงแสดงธรรมจบเสียก่อน ถ้าหากว่าไปฟังธรรมก่อน เราก็กินข้าวเสียก่อน ก็ตัดสินใจไปฟังธรรมก่อน เมื่อเข้าไปถึงแล้วก็กราบไหว้พระผู้มีพระภาค ๆ ได้ทอดพระเนตรเห็นชวานา นั้นแล้วก็ทรงทราบว่า บุรุษผู้นี้ยังไม่กินอาหาร เมื่อความหิวเกิดขึ้น ก็ฟังธรรมไม่ได้ พระองค์จึงตรัสถามชาวบ้านเหล่านั้นว่า มีอาหารเหลืออยู่บ้างไหม พวกชาวบ้านก็กราบทูลว่า มีพระเจ้าค่ะ พระองค์จึงทรงให้ชาวบ้านนำอาหารมาให้บุรุษคนนั้นกินให้เรียบร้อย เมื่อได้กินอาหารเสร็จแล้ว จิตใจของเขาก็สงบ ไม่มีความกระวนกระวาย พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ทรงแสดงธรรมให้ฟัง เมื่อเขาได้ฟังธรรมแล้ว ก็ได้ดวงตาเห็นธรรม^{๓๘}

๒. เศรษฐกิจระดับชาติ ประเทศทุกประเทศในโลกนี้จะต้องมีความมั่นคง ตั้งมั่นอยู่ได้ ต้องมีเศรษฐกิจดี คือมีการผลิตสิ่งของเป็นจำนวนมาก ๆ และมีการส่งออกไปจำหน่ายแจกทั้งในประเทศและนอกประเทศ เพื่อจะได้นำเงินตราเข้ามาคลังอย่างพอประมาณ อีกอย่างหนึ่ง รัฐก็ต้องเก็บภาษีอากรจากการนำเข้าและการส่งออกอย่างถูกต้องโดยความเป็นธรรม ไม่เอารัดเอาเปรียบจากพ่อค้าประชาชน ก็ทำให้ประเทศชาติมีรายได้มากขึ้น ทำให้เศรษฐกิจดีและประเทศร่ำรวย ประชาชนอยู่ดีกินดีมีความสุข เป็นมิตรต่อกัน ไม่มีการลักขโมยเป็นโจรปล้นทรัพย์สินเงินทองของคนอื่น พวกข้าราชการก็ได้เงินเดือนใช้จ่ายเพียงพอแก่การเลี้ยงชีพ ไม่ต้องขูดรีดประชาชน พวกเขาก็กินได้เป็นเพื่อนดีกับประชาชน เป็นที่พึ่งของประชาชนได้เพราะมีความกรุณาต่อกัน และเกิดมีความสุขในประเทศ ความพร้อมเพรียงใจกันของเพื่อนสนิทมิตรสหาย คือพวกเพื่อนที่ทำงานอยู่ในสถาบัน หรืออยู่ในกระทรวง ทบวง กรม เดียวกันต้องมีการพบกันเรื่อย ๆ เพื่อจะได้มีความใกล้ชิดสนิทสนมกัน ปรับความเข้าใจกัน และพูดปรึกษาหารือกันถึงเรื่องกิจการงานในที่ทำงานของตนที่ตกค้างอยู่ จะต้องแก้ไขกันอย่างไร และกิจการงานที่จะต้องทำต่อไปข้างหน้า เพื่อให้สมาชิกทุกคนได้รู้ไว้เพื่อไม่ให้ผิดพลาดได้อีก ในกลุ่มเพื่อนที่เป็นสมาชิกก็มีความรักสามัคคีกันและกัน การงานย่อมมีความเจริญก้าวหน้า เพื่อการผูกมัดใจของเพื่อนให้แน่นแฟ้นในหมู่มิตรหรือเพื่อนร่วมชาติไม่ให้เกิดแยกกัน

ในประเทศหนึ่งที่จะเจริญขึ้นได้อยู่ที่เศรษฐกิจของประเทศนั้นดี ประชาชนมีความสามัคคีกัน ประชุมกันฟังนโยบายของประเทศที่จะต้องดำเนินชีวิตอย่างไรเพื่อให้ถูกต้องตามสถานการณ์ที่กำลังเป็นอยู่ จะต้องมีนโยบายรัดเข็มขัด หรือดำเนินตามนโยบายเศรษฐกิจพอเพียง ประชุม

^{๓๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๕), หน้า ๔.

ปรึกษาหารือกันหรือฟังคำชี้แจงของนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญด้านเศรษฐกิจ กิจกรรมทางเศรษฐกิจนั้น เป็นกิจกรรมที่ครองเวลาส่วนใหญ่ในชีวิตของมนุษย์ เวลาส่วนใหญ่ในชีวิตของมนุษย์นั้นใช้ไปใน กิจกรรมทางเศรษฐกิจ ถ้าจะให้เศรษฐศาสตร์มีคุณค่าอย่างแท้จริงในการแก้ไขปัญหาของมนุษย์ ก็ จะต้องให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นการผลิตก็ดี การทำงานก็ดี การบริโภคก็ดี การ แจกจ่ายก็ดี เป็นกิจกรรมในการสร้างสรรค์คุณภาพชีวิต และพัฒนาศักยภาพเพื่อชีวิตที่ดีงาม เรา สามารถทำให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจทุกอย่าง เป็นกิจกรรมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตได้ตลอดเวลา และนี่เป็นทางหนึ่งที่ทำให้เศรษฐศาสตร์มีคุณค่าที่แท้จริง^{๓๙}

การที่เราเป็นเพื่อนของชุมชนต้องพร้อมเพรียงกันให้ความร่วมมือกัน ในเวลาประชุม ตั้งอกตั้งใจฟังการอภิปรายของนักวิชาการแต่ละคน พวกเขาพูดเรื่องอะไรบ้าง ค่อยจับจุดจับประเด็น ที่สำคัญๆ ก็จะได้จดไว้เพื่อได้เป็นความรู้เอาไปประพจน์ปฏิบัติได้ถูกต้อง ตรงไหนที่ไม่ชัดเจนขัดแย้ง คำก็ สามารถถูกขึ้นถามได้ เพราะการได้เห็นได้ฟังข้อมูลจากผู้นักวิชาการและเพื่อนที่ได้พบกันในงาน สัมมนา กัน ทำให้รู้สถานการณ์ทางเศรษฐกิจที่มีการเปลี่ยนแปลงทางราคาสินค้าตลอดเวลา ก็จะได้ แก้ไขและปรับปรุงตัวให้อยู่กับสถานการณ์นั้นได้ ฉะนั้น คนที่จะเจริญไปได้อาศัยการคบมิตรเป็นปัจจัย การที่เขาคบคนดีผู้เชี่ยวชาญด้านทำมาค้าขายเป็นเพื่อน ทำให้เขาได้ประสบการณ์จากเพื่อนด้วยการ ได้เห็นได้ฟังบ่อย ๆ กลายเป็นผู้ฉลาดเชี่ยวชาญได้ เพราะการที่เขาได้คบบัณฑิตเป็นเพื่อน เมื่อเขา ประชุมจบแล้วก็เลิกประชุมพร้อมกัน การรักษาไว้ซึ่งขนธรรมเนียมประเพณี หรือ กฎระเบียบ หลักการที่ดีมีมานาน ต้องรักษาไว้ เพื่อเป็นอนุสรณ์ หรือ รักษาอัตตสัจญ์ของชาติไว้ อนุชนรุ่นหลัง จะได้ศึกษาค้นคว้าหาความรู้ทางประวัติศาสตร์ ต้องมีความเคารพต่อผู้ใหญ่ ผู้สูงอายุ เพราะพวกเขา เป็นผู้มียุภาวะ มีพระคุณแก่เรา ห่วงใหญ่เราตลอดเวลา

๓. เศรษฐกิจระดับโลก ประเทศใหญ่ ๆ ที่มีความเจริญทางด้านอุตสาหกรรม รวมกลุ่มเป็นมิตรประเทศด้วยกัน ประเทศเล็ก ประเทศใหญ่ไม่สามารถอยู่โดดเดี่ยวได้ ต้องรวมกลุ่ม เป็นประเทศสัมพันธมิตร เช่น องค์การสหประชาชาติ องค์การด้านความมั่นคงของสหประชาชาติ กลุ่มประเทศจีเจ็ด (G ๗) องค์การสหภาพยุโรป องค์การป้องกันแอตแลนติกเหนือ นาโต องค์การ สมาคมอาเซียน เป็นต้น เพื่อรักษาผลประโยชน์ของประเทศพันธมิตรต้องร่วมกันในภูมิภาค เพื่อรักษา สันติภาพในตำบล เมื่อประเทศใดประเทศหนึ่งเกิดความไม่สงบ คือมีสงครามกับอีกประเทศหนึ่ง ก็ เป็นเหตุให้เศรษฐกิจปั่นป่วน ราคาสินค้าตกต่ำลง กิจกรรมงานถูกปิดลง คนงานก็พากันตกงานไปด้วย ค่า ครองชีพขึ้นราคาสูง ข้าวยากหามาแพง มีคนหิวโหยขาดอาหาร ประเทศที่เป็นสัมพันธมิตรกันก็พลอย เดือดร้อนด้วย แล้วต้องช่วยกันหาอุบายสงบศึกยุติสงครามให้กลับมาสู่ปกติเหมือนเดิม การกระทำ การค้าใหญ่โตระหว่างรัฐกับรัฐ หรือประเทศกับประเทศ ต้องรื้อนั้น ๆ เป็นมิตรประเทศกัน ส่งทูตไป ประจำที่มิตรประเทศนั้น ๆ ผู้นำรัฐหรือผู้นำประเทศเป็นมิตรสหายกัน หรือเป็นญาติโดยการเกี่ยวดอง กัน พ่อค้าประชาชนสามารถข้ามไปมาทำการค้าขายได้โดยไม่เอารัดเอาเปรียบซึ่งกันและกัน คือ พ่อค้าไม่เก้งก้างไรมากเกินไปจากผู้ซื้อ ส่วนผู้ซื้อก็ไม่คดโกงสิ่งของ ๆ พ่อค้า คือ มีความเป็นมิตรต่อกัน เมื่อผู้ขายแสดงความเป็นมิตรต่อผู้ซื้อด้วยขายไปตามราคาที่แท้จริง ผู้ซื้อก็เกิดความไว้วางใจต่อผู้ขาย ใน ที่สุดพวกเขาได้ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย

^{๓๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, หน้า หลังปกสุดท้าย.

ในครั้งพุทธกาล อนาถบิณฑิกเศรษฐี เป็นพ่อค้าใหญ่ มักเอาสินค้าบรรทุกเกวียนหลายร้อยเล่มนำไปค้าขายตามแคว้นต่าง ๆ มีแคว้นมคธ เป็นต้น ท่านมหาเศรษฐีเป็นคนฉลาดในการค้า คือ สามารถผูกใจคนซื้อให้เป็นมิตรได้ เอาชนะใจคนซื้อได้โดยขายสินค้าในราคาที่เป็นธรรม คนซื้อได้รับได้ ส่วนคนอนาถาไม่มีที่พึ่งพิง ไม่มีข้าวกิน ท่านเศรษฐีก็ได้ให้ก้อนข้าวแก่คนเหล่านั้น และท่านได้รับความนับถือจากประชาชนคนทั่วไป จนท่านเศรษฐีได้รับขนานนามว่า อนาถบิณฑิกเศรษฐี คือ เศรษฐีผู้ให้ก้อนข้าวแก่คนที่ไร้ที่พึ่งพิง เมื่อคนชอบท่านเป็นจำนวนมาก ท่านก็ขายสินค้าได้มากขึ้นๆ ทำให้ท่านมีเงินทองเป็นอันมาก วันหนึ่ง ท่านเศรษฐีได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ณ พระเวฬุวัน ครั้นได้ฟังธรรมจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ก็ได้ดวงตาเห็นธรรม มีศรัทธามั่นคงในพระพุทธศาสนา ท่านเศรษฐีได้กราบทูลนิมนต์พระผู้มีพระภาค และพระภิกษุสงฆ์ไปยังกรุงสาวัตถี ท่านได้ซื้อที่ดินสร้างวัดพระเชตะวันมหาวิหารหมดเงินไปประมาณ ๕๔ โกฏิถวายพระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นพระประมุข ทำให้พระพุทธศาสนาแผ่ไปทั่วแคว้นโกศล^{๔๐}

จากประเด็นเรื่องการคบมิตรในบริบททางเศรษฐกิจนี้ จะเห็นได้ว่า เศรษฐกิจจะดี กิจการค้าขายจะเจริญรุ่งเรืองหรือไม่ บุคคลนั้นต้องมีมิตรคอยสนับสนุนในกิจการนั้น ๆ ซึ่งมีอยู่ ๓ ระดับด้วยกัน คือ ๑. เศรษฐกิจระดับครอบครัว ๒. เศรษฐกิจระดับชาติ และ ๓. เศรษฐกิจระดับโลก

จะเห็นได้ว่า บริบทของการคบมิตรในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท มี อยู่ ๓ ประการ คือ บริบททางการเมืองการปกครอง บริบททางสังคม และบริบททางเศรษฐกิจ ซึ่งสรุปเป็นประเด็นได้ดังนี้

๑) การคบมิตรในบริบททางการเมืองการปกครอง การที่จะทำให้ประเทศพัฒนาไปได้นั้น จำเป็นอยู่เองที่ผู้นำประเทศต้องมีมิตรสหายในทางการค้า การปกครองระหว่างประเทศ เพื่อเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีทางการทูต โดยเฉพาะประเทศใกล้เคียง ควรสร้างสัมพันธ์ทางการทูตที่ดีกว่าการสร้างสงครามดังเช่นในอดีต ซึ่งจะเป็นเหตุให้ประเทศขาดความน่าเชื่อถือ ไม่มีสภาพคล่องทางการเงิน ประเด็นสำคัญคือ ผู้นำนอกจากจะมีวิสัยทัศน์ ความรู้ความสามารถในการบริหาร การปกครองแล้ว ต้องมีเพื่อนที่ดีโดยเฉพาะในยุคปัจจุบันที่ต้องอาศัยการค้าขายระหว่างประเทศ จำเป็นต้องมีมิตรประเทศที่ดีด้วย

๒) การคบมิตรในบริบททางสังคม ในเชิงสังคมจำเป็นอยู่เองที่บุคคลที่อยู่ร่วมกันต้องมีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน มีมิตรที่ดีคอยสนับสนุนงานของตน ในระดับสังคมปัจจุบัน ๓ ฐาน ได้แก่ ๑) สังคมเกษตรกรรม ๒) สังคมอุตสาหกรรม และ ๓) สังคมสมัยใหม่ เป็นสังคมสื่อเทคโนโลยีที่ต้องอาศัยการสื่อสารที่เป็นกัลยาณมิตร จึงจะทำให้สังคมอยู่เป็นสุข

๓) การคบมิตรในบริบททางเศรษฐกิจ เศรษฐกิจจะดี กิจการค้าขายจะเจริญรุ่งเรืองหรือไม่ บุคคลนั้นต้องมีมิตรคอยสนับสนุนในกิจการนั้น ๆ ซึ่งมีอยู่ ๓ ระดับด้วยกัน คือ ๑. เศรษฐกิจระดับครอบครัว ๒. เศรษฐกิจระดับชาติ และ ๓. เศรษฐกิจระดับโลก

^{๔๐} สภาการศึกษามหาจุฬาราชวิทยาลัย, พระธัมมปัทมฐกถาแปล ภาค ๑, หน้า ๕.

๒.๓ มิตรและลักษณะของมิตรในพระพุทธศาสนา

การศึกษาวิจัยในประเด็นเรื่องมิตรและลักษณะของมิตรในพระพุทธศาสนานี้ ผู้วิจัยได้กำหนดศึกษาใน ๒ ประเด็น คือ ประเภทของมิตร และลักษณะของมิตร ดังนี้

๒.๓.๑ ประเภทของมิตร

มิตรตามหลักการในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนานั้น มี ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือมิตรแท้ และมิตรเทียม

๑) มิตรแท้ บาลีใช้ศัพท์ว่า “สุหรมิตร” คือมิตรที่มีใจดี มีความจริงใจ คบหาด้วยความบริสุทธิ์ใจเสมือนมารดาบิดาดูแลบุตรที่เกิดแต่อกตนเอง เป็นมิตรที่คบหาแล้วมีแต่ความเจริญฝ่ายเดียวแบ่งออกเป็น ๔ ประเภท คือ ^{๔๑}

๑. มิตรมีอุปการะ “อุปการะ” แปลว่า ความช่วยเหลือเกื้อกูล ดังนั้น “มิตรมีอุปการะ” คือมิตรที่คอยให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลแก่เพื่อนให้เพื่อนนั้นพ้นจากทุกข์

๒. มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ เราได้ยินสุภาษิตพูดถึงลักษณะ ของเพื่อนอย่างหนึ่งว่า “เพื่อนกินหาง่าย เพื่อนตายหายาก” เพื่อนจำพวกนี้ ถ้าเราร่ำรวยมีความอุดมสมบูรณ์ เพื่อนก็จะมาช่วยกินช่วยใช้ แต่ถ้าเราเกิดยากจนลงเพื่อนก็จะหลีกหนีหายไป แสดงว่าเขาผู้นั้นมิใช่มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ แต่มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์นั้น ไม่ว่าเพื่อนจะประสบกับความทุกข์ก็จะคอยช่วยเหลือ เมื่อเพื่อนมีความสุขก็จะพลอยยินดีด้วยหรือเรียกว่า “มุทิตา”

๓. มิตรแนะนำประโยชน์ เพื่อนที่ดีต้องคอยแนะนำประโยชน์ทำประโยชน์ให้เพื่อไม่ให้เพื่อนนั้นประสบกับความล้มเหลว เพราะธรรมชาติว่าการคิดเรื่องต่าง ๆ เพียงคนเดียวย่อมมีโอกาสผิดพลาดได้แต่ถ้ามีเพื่อนที่คอยแนะนำและคอยช่วยเหลือย่อมทำให้งานนั้น ๆ สำเร็จลุล่วงได้อย่างรวดเร็ว

๔. มิตรมีความรักใคร่ มิตรที่ดีจะต้องเป็นคนมีน้ำใจ มีจิตใจเอื้ออาทร ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน สิ่งใดที่พอจะช่วยกันได้ก็ช่วยกันไปตามกำลังความสามารถ โดยไม่หวังสิ่งตอบแทนใด ๆ หวังเพียงว่าเพื่อนของเรานั้นจะพ้นจากความทุกข์นั้นไปได้

จะเห็นได้ว่ามิตรแท้ คือบุคคลที่ประกอบด้วยคุณลักษณะ ๔ ประการคือ มีอุปการะ ร่วมสุขร่วมทุกข์ แนะนำประโยชน์ และ มีความรักใคร่ บุคคลที่มีลักษณะดังกล่าวมาแล้วข้างต้นนั้นย่อมก่อให้เกิดความสุขและความอุ่นใจกับบุคคลที่คบหาสมาคมด้วยอย่างสนิทใจ

๒) มิตรเทียม คือมิตรไม่แท้ มิตรไม่หวังดี มาในสภาพของมิตร แต่ไม่ใช่มิตร เพราะเป็นมิตรหวังประโยชน์ฝ่ายเดียว บาลีใช้คำว่า “มิตรปฏิรูป” พึงทราบว่าเป็นมิตรเทียมไม่ใช่มิตรแท้ แบ่งออกเป็น ๔ ประเภท ^{๔๒}

๑. มิตรที่ถือเอาแต่ประโยชน์จากผู้อื่นฝ่ายเดียว มิตรประเภทนี้หวังแต่ประโยชน์ของตนเองฝ่ายเดียว โดยไม่คิดที่จะเสียสละเพื่อจะช่วยเหลือมิตรแม้แต่น้อยหวังเพียงตนเองนั้นได้

^{๔๑} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๖๐/๒๐๘.

^{๔๒} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๕๔/๒๐๗.

อย่างที่ตัวเองต้องการ คือหวังเพียงการงานของตัวเองสำเร็จผลเท่านั้น ส่วนของมิตรจะเป็นอย่างไรก็ไม่สนใจ

๒. คนดีแต่พูด มิตรประเภทนี้นั้นมักยกย่องและนับถือเรื่องที่ผ่านมาแล้ว และกล่าวสรรเสริญในเรื่องที่ยังไม่ปรากฏ คือพูดเอาใจเพื่อให้เพื่อนเกิดความรักในตนเองและไม่สามารถจะพึ่งพาอาศัยได้เพราะมิตรประเภทนี้เป็นมิตรที่ใช้ปากทำงานมากกว่าการกระทำ

๓. คนหัวประจบ มิตรประเภทนี้ไม่ว่าเพื่อนจะปรึกษาเรื่องอะไรไม่ว่าจะเป็นเรื่องดีหรือเรื่องที่ไม่ดีก็จะพลอยเห็นด้วยไม่ได้ป้องกันเพื่อนให้พ้นจากความประมาทเพราะเพื่อนทำชั่วก็พลอยสนับสนุน ทำดีก็สนับสนุน เพราะไม่สามารถแนะนำเรื่องที่ดีได้ เพราะกลัวเพื่อนจะไม่พอใจเมื่อตักเตือนในเรื่องนั้น ๆ

๔. คนชวนฉิบหาย มิตรประเภทนี้ชอบชักชวนไปในทางที่เสียหายเมื่อคบกับมิตรประเภทนี้สนิทสนมย่อมชักชวนไปในทางที่ไม่เกิดประโยชน์ดังเช่นพระเทวทัต ชักชวนพระเจ้าอชาตศัตรูให้รบปลงพระชนม์พระเจ้าพิมพิสาร เพื่อขึ้นครองราชย์สมบัติเองนั้น ถ้าพระเจ้าอชาตศัตรูไม่เข้าไปคบหากับพระเทวทัตนั้นคงสามารถบรรลุธรรมไปแล้ว แต่ที่เป็นเช่นนี้เพราะไปคบกับ คนชวนฉิบหายนั่นเอง

จะเห็นได้ว่ามิตรเทียม คือบุคคลที่ประกอบด้วยคุณลักษณะ ๔ ประการคือ ถือเอาแต่ประโยชน์ตัวเอง ดีแต่พูด ประจบสอพลอ และ ชักชวนในทางฉิบหาย บุคคลที่มีลักษณะดังกล่าวมาแล้วข้างต้นนั้นย่อมก่อให้เกิดความทุกข์และความเดือดร้อนใจ ต่อบุคคลที่คบหาสมาคมด้วย

จากการศึกษาพบว่า มิตรในทางพระพุทธศาสนามีอยู่ ๒ ประเภทด้วยกันคือ มิตรที่บุคคลคบแล้วเกิดความสุขสบายใจ อุ่นใจ มีความสุข เรียกว่า มิตรแท้ ส่วนมิตรที่เมื่อคบแล้วก่อความรำคาญใจ สร้างแต่ความทุกข์ ความเดือดร้อน ความฉิบหาย เรียกว่า มิตรเทียม

๒.๓.๒ ลักษณะของมิตร

เมื่อได้ทราบถึงประเภทของมิตรแท้และมิตรเทียมซึ่งแยกออกเป็นอย่างละ ๔ ประเภทแล้ว ควรจะรู้ลักษณะของมิตรแต่ละประเภทนั้นว่ามีลักษณะเป็นอย่างไรบ้าง พระพุทธศาสนาได้แบ่งแยกลักษณะของมิตรแท้และมิตรเทียมดังนี้

๑) ลักษณะของมิตรแท้ ๔ ประเภท

(๑) มิตรมีอุปการะ มีลักษณะ ๔ อย่าง^{๔๓} คือ ๑. ป้องกันเพื่อนผู้ประมาทแล้ว ๒. ป้องกันทรัพย์สมบัติของเพื่อนผู้ประมาทแล้ว ๓. เมื่อมีภัยเป็นที่พึ่งพำนักได้ ๔. เมื่อมีธุระช่วยออกทรัพย์ให้เกินกว่าที่ออกปาก ในลักษณะทั้ง ๔ อย่างข้างต้นนี้มีอธิบาย ดังนี้

๑) ป้องกันเพื่อนผู้ประมาทแล้ว คือ มิตรที่ช่วยเพื่อนไม่ให้ตั้งอยู่ในความประมาท ไม่ว่าจะเป็นความคะนองตามวัย หรือความประมาทในการศึกษา การทำงาน การดำเนินชีวิตในครอบครัว เป็นต้น

๒) ป้องกันทรัพย์สมบัติของเพื่อนผู้ประมาทแล้ว คือ มิตรที่ไม่ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ให้ ในขณะที่เดียวกันก็ประพฤติชั่วธรรมอันเป็นกุศลมูล หรือ ไม่คิดละโมภ ถือเอา

^{๔๓} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๖๑/๒๑๐.

สิ่งของคนอื่น เมื่อเป็นเช่นนี้ เมื่อเห็นทรัพย์สินของเพื่อนแล้ว ย่อมรักษาให้เพื่อน ยิ่งเมื่อเพื่อนนำไปฝากไว้หรือเพื่อนไปนอกบ้าน ก็เก็บรักษาไว้ให้เพื่อนอย่างดี แม้เพื่อนจะไม่บอกก็ตาม

๓) เมื่อมีภัย เป็นที่พึ่งพำนักได้ คือ คำว่า “ภัย” นั้นมี ๒ ประการ ได้แก่ (๑) ภัยโดยธรรมชาติ (๒) ภัยจากมนุษย์ ซึ่งภัยจากธรรมชาติบางอย่างไม่สามารถป้องกันได้ เมื่อเกิดขึ้นแล้วย่อมนำความเสื่อมเสียมาสู่มนุษย์ ความเห็นอกเห็นใจย่อมเกิดขึ้นกับมิตรแท้ผู้เห็นภัยพิบัติของเพื่อน ย่อมเป็นที่พึ่งพาอาศัยให้กับเพื่อนได้ และภัยที่เกิดจากมนุษย์ เช่น การทะเลาะ เป็นต้น ย่อมเกิดขึ้นได้ มิตรมีอุปการะย่อมสามารถป้องกันเพื่อนได้ ดังคำว่า

บุคคลพึงคบมิตรสหายและเจ้านายไว้เพื่อได้รับความสุข เรากำจัดศัตรูได้ด้วยกำลังแห่งมิตร เป็นผู้พร้อมเพรียงด้วยบุตรทั้งหลาย บันเทิงอยู่ เหมือนเกราะที่บุคคลสวมแล้ว ป้องกันลูกศรทั้งหลายได้ ฉะนั้น^{๔๔}

และว่าถ้าบุคคลพึงได้สหายผู้มีปัญญารักษาตน เทียบไปด้วยกันได้ เป็นสาธุวิหารี เป็นนักปราชญ์ ครอบงำอันตรายทั้งปวงได้แล้ว พึงมีใจแช่มชื่น มีสติ เทียบไปกับสหายนั้นเกิด^{๔๕}

๔) เมื่อมีฐานะช่วยออกทรัพย์ให้เกินกว่าที่ออกปาก คือ เมื่อมีกิจที่จำเป็นเกิดขึ้นกับเพื่อน ให้การช่วยเหลือ ไม่ว่าจะเป็นการออกทรัพย์ ออกกำลังกาย ให้กำลังใจ แก่เพื่อน เพื่อให้เกิดความสบายใจ โดยไม่จำเป็นที่เพื่อนจะต้องขอ หรือถ้าเพื่อนมาขอ มิตรประเภทนี้ ย่อมมีน้ำใจสามารถให้ทรัพย์ได้เป็นสองเท่าของจำนวนที่เพื่อนออกปากขอมา ซึ่งเป็นการแสดงถึงความจริงใจ มีน้ำใจ และที่สำคัญเต็มใจช่วยเหลือเพื่อน

มิตรมีอุปการะ คือมิตรที่ป้องกันเมื่อมิตรนั้นเป็นผู้ที่ประมาท คือเมื่อเพื่อนประมาททั้งการดำเนินชีวิต และการงานย่อมคอยรักษาและป้องกันเพื่อให้มิตรนั้นหายจากความประมาท รักมิตรเปรียบเสมือนกับรักตัวเอง เมื่อมิตรประมาท ก็พยายามหาวิธีเพื่อป้องกันมิตรด้วยกัณฑ์เตือนเพื่อให้พ้นจากความประมาท เพราะความประมาทนั้นเป็นเหตุทำให้เกิดความฉิบหายทั้งชีวิตและทรัพย์สิน และหาอุบายเพื่อป้องกันทรัพย์สินของเพื่อนผู้ประมาทแล้ว ไม่ให้เกิดความเสียหาย เมื่อเกิดมีภัยขึ้นกับมิตรก็สามารถช่วยเหลือดูแลตามกำลังของตนได้เพื่อให้มิตรนั้นพ้นจากความทุกข์ และเมื่อมิตรมีกิจต้องการความช่วยเหลือก็อาสาที่จะช่วยทั้งทางด้านร่างกายและแรงทรัพย์โดยไม่ต้องรอให้มิตรออกปากเพื่อขอความช่วยเหลือ เมื่อมิตรช่วยเหลือกิจการเช่นนี้ ก็จะสามารถเป็นที่พึ่งของเพื่อนได้อย่างแท้จริง

(๒) มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ มีลักษณะ ๔ อย่าง^{๔๖} คือ ๑. ขยายความลับของตนแก่เพื่อน ๒. ปิดความลับของเพื่อนไม่ให้แพร่พราย ๓. ไม่ละทิ้งในยามวิบัติ ๔. แม้ชีวิตก็อาจสละแทนได้ในลักษณะทั้ง ๔ อย่าง ข้างต้นนั้น มีอธิบาย ดังนี้

^{๔๔} พุ.ชา.(บาลี) ๒๓/๕๖/๒๙๖, พุ.ชา.(ไทย) ๒๓/๕๖/๔๓๑.

^{๔๕} พุ.สุ.(บาลี) ๒๕/๔๕/๓๔๔, พุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๔๕/๕๑๐.

^{๔๖} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๖๒/๒๑๐.

๑) ขยายความลับของตนแก่เพื่อน คือ มิตรที่ไม่บอกเรื่องอันที่ควรปกปิด หรือที่เป็นความลับแก่บุคคลอื่น แต่สามารถบอกแก่เพื่อนของตนได้ เพราะตามปกติคนที่ไว้วางใจกัน เท่านั้นจึงสามารถจะบอกเรื่องอันควรปกปิด หรือความลับได้

๒) ปิดความลับของเพื่อนไม่ให้แพร่พราย คือ มิตรที่สามารถรักษาความลับที่เพื่อนได้บอกกล่าวกับตัวเองไว้ได้ โดยไม่แพร่พรายให้คนอื่นได้ล่วงรู้ เรียกได้ว่ามีความจริงใจต่อกันทั้งสองฝ่าย ไว้วางใจต่อกันเป็นอย่างมาก ด้วยความหวังว่า ความลับของตนจะไม่ถูกเปิดเผยต่อสาธารณชนด้วยเช่นกัน หรือต่างฝ่ายต่างไว้วางใจซึ่งกันและกัน

๓) ไม่ละทิ้งในยามวิบัติ คือ มิตรที่ไม่ยอมหนีไกล เวลาเกิดความวิบัติต่อเพื่อน เพราะเวลาเช่นนี้ เพื่อนย่อมเกิดความลำบากทางกายอยู่แล้ว มิตรคนไหนที่มาช่วยในยามที่เพื่อนมีความทุกข์ ย่อมเป็นมิตรที่แท้จริง

๔) แม้ชีวิตก็อาจสละแทนได้ คือ มิตรที่สามารถสละชีวิตของตนในการทำงานให้เพื่อนได้ โดยถือเสมือนว่า ชีวิตของตนเสมอเหมือนชีวิตของเพื่อน และชีวิตของเพื่อนก็เสมอเหมือนกับชีวิตของตน ถ้าเรารักตนมากขนาดไหน ย่อมมี ความรักต่อเพื่อนมากขนาดนั้น เรียกได้ว่าเสียสละชีวิตร่วมทุกข์ร่วมสุข เพื่อประโยชน์สุขแก่เพื่อนได้

มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ มิตรประเภทนี้เป็นมิตรที่สามารถคุยกันได้ทุกเรื่องเป็นคนที่สามารถเปิดอกคุยกันได้สามารถบอกความลับของกันและกันได้และมั่นใจได้ว่าความลับของเพื่อนนั้นจะไม่แพร่พรายออกไปเพราะการเล่าให้เพื่อนฟัง ถึงแม้ว่าเมื่อประสบกับอันตรายก็ไม่ทิ้งให้เพื่อน ประสบความทุกข์แต่เพียงผู้เดียว ถึงแม้บางครั้งต้องแลกชีวิตเพื่อรักษาเพื่อนก็สามารถที่จะทำได้ มิตรประเภทนี้จึงได้ชื่อว่า มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์

(๓) มิตรแนะนำประโยชน์ มีลักษณะ ๔ อย่าง^{๔๗} คือ ๑. ห้ามมิให้ทำความชั่ว ๒. แนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี ๓. ให้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง ๔. บอกทางสวรรค์ให้ ในลักษณะทั้ง ๔ อย่าง ข้างต้นนั้น มีอธิบาย ดังนี้

๑) ห้ามมิให้ทำความชั่ว คือ มิตรที่แนะนำ หรือห้ามเพื่อนเวลาทำสิ่งไม่ดี เช่น ห้ามว่า “เมื่อเราเห็นอยู่ ท่านจะไม่ได้ทำอย่างนี้ ท่านพยายามรักษาศีลเถิด พยายามประพฤติตนตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ เถิด” เป็นต้น

๒) แนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี คือ มิตรที่ต่อเนื่องมาจากข้อที่หนึ่ง หลังจาก ที่ห้ามมิให้ทำสิ่งที่ไม่ดี ไม่มีประโยชน์ ให้รู้ให้เห็นโทษของการกระทำสิ่งที่ไม่ดี จนเพื่อนเห็นดีเห็นงามด้วยแล้ว ก็แนะนำสิ่งที่ดี ที่ควรประพฤติให้แก่เพื่อน ได้แก่ ให้ประกอบคุณงามความดี เช่น “เพื่อน จงประกอบในกรรมดี นึกถึงพระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสังฆเจ้า เป็นที่พึ่งที่ระลึกเถิด” เป็นต้น

๓) ให้ฟังสิ่งที่ไม่เคยฟัง คือ มิตรที่แนะนำให้เพื่อนได้ฟัง ในสิ่งที่ไม่เคยฟัง ให้ฟังอย่างละเอียด ลึกซึ้ง อธิบายให้เพื่อนเข้าใจในสิ่งที่เปี่ยมมงคล ด้วยถ้อยคำอันเป็นที่ตั้งใจให้เอิบอาบ ทำให้ฉลาดในลาภ คือ ปัญญาที่เกิดจากการฟัง (สุตมยปัญญา)

๔) บอกทางสวรรค์ให้ คือ มิตรผู้แนะนำให้กระทำในสิ่งที่ทำให้ชีวิตมีความสุข ความเจริญไม่ใช่แต่เพียงชาตินี้เท่านั้น แม้หลังจากชีวิตแตกดับไปแล้ว ก็แนะนำทางที่จะทำให้เกิดใน

^{๔๗} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๖๓/๒๑๐.

สวรรค์ เช่น บอกว่า “เพื่อนควรจะทำกรรมนี้ดีกว่า เพราะจะทำให้เกิดในสวรรค์” เป็นต้น การกล่าวเช่นนี้ เป็นการบอกผลแห่งความดี บอกถึงผลที่ตนควรได้รับเมื่อทำกรรมดี เป็นอานิสงส์หรือคล้ายกับเป็นการให้รางวัลแก่เพื่อน

มิตรแนะนำประโยชน์ มิตรประเภทนี้ย่อมชี้แจงให้เห็นถึงผลของการทำความชั่วว่าจะได้รับผลของความชั่วอย่างไร และถ้าประพฤติดีจะได้รับผลของความดีอย่างไร ชี้ให้เห็นว่า “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” นอกจากนั้นแล้วยังคอยแนะนำให้ตั้งอยู่ในคุณงามความดี อยู่ในศีลธรรมที่ดีงาม และยังชวนขวยหัวข้อธรรมที่เพื่อนยังไม่เคยฟังให้ได้ฟังเพื่อส่งเสริมปัญญา ให้เพิ่มยิ่งขึ้น จึงถือได้ว่าเป็นเสมือนผู้ที่คอยชี้ทางสวรรค์ให้เพื่อนอย่างแท้จริง

(๔) มิตรมีความรักใคร่ มีลักษณะ ๔ อย่าง^{๔๘} คือ ๑. ไม่พอใจในความเสื่อมของเพื่อน ๒. พอลงใจในความเจริญของเพื่อน ๓. โต้เถียงคนที่พูดดีเตือนเพื่อน ๔. รับรองคนที่พูดสรรเสริญเพื่อน ในลักษณะทั้ง ๔ อย่าง ข้างต้นนั้น มีอธิบาย ดังนี้

๑) ไม่พอใจในความเสื่อมของเพื่อน คือ เวลาเพื่อนตกทุกข์ได้ยาก ก็ร่วมทุกข์ด้วย ไม่ยินดีด้วยความเสื่อมของเพื่อน มิตรเช่นนี้เมื่อได้ฟังความสูญเสียของบุตร ภรรยา หรือของบริวารเกิดขึ้นย่อมไม่ยินดี ไม่ชอบใจ มีจิตใจประกอบด้วยพรหมวิหารธรรม คือ

มิตรย่อมไม่ยินดีในความเสื่อมของเพื่อน เมื่อความเสื่อมเกิดขึ้น ก็พึงทำประโยชน์อันอุดมให้ได้ เมื่อความวิบัติเกิดขึ้นแก่สหายแล้วก็ช่วยแบ่งเบาภาระ กระทำประโยชน์อย่างสูงให้ ช่วยปลดเปลื้องสหายนั้นจากความทุกข์กาย ทุกข์ใจ^{๔๙}

๒) พอลงใจในความเจริญของเพื่อน คือ มิตรที่มีความยินดี เมื่อเห็นความเจริญหรือได้ทราบถึงความก้าวหน้า ไม่ว่าจะเป็นหน้าที่การงาน หรือการเรียนการศึกษา อันเป็นไปในชีวิตของเพื่อน ย่อมเกิดความพลอยยินดี (มุทิตา) หรือเป็นไปได้อีกไปเยี่ยมเพื่อน เพื่อแสดงความดีใจในความสำเร็จของเพื่อน ไม่เกิดความอิจฉาริษยา

๓) โต้เถียงคนที่พูดดีเตือนเพื่อน คือ มิตรที่ช่วยปกป้องเพื่อน ไม่ต้องการให้ใครมาติเตียนเพื่อน เมื่อมีใครนำเพื่อนไปพูดในทางไม่ดี หรือพูดดีเตือนเพื่อนของตน ย่อมห้าม ด้วยถ้อยคำ เป็นต้นว่า ท่านอย่าพูดอย่างนั้น

๔) รับรองคนที่พูดสรรเสริญเพื่อน คือ มิตรที่ดีใจแทนเพื่อน เสมือนเป็นตัวแทนเพื่อน เมื่อมีคนพูดสรรเสริญ ยกย่องในทางที่เป็นคุณงามความดี ไม่ว่าจะเป็นทางด้านร่างกาย เช่น รูปร่าง น่ารัก หรือทางด้านวาจา เช่น พูดจาไพเราะ หรือทางจิตใจ เช่น มีความคิดที่ดี เป็นต้น หรือมีความรู้สึกภาคภูมิใจ ว่าตัวเองเลือกคบคนดี เลือกคบคนถูกแล้ว จึงกล่าวขอบคุณเขาเป็นการตอบแทน

มิตรมีความรักใคร่นั้น เมื่อเพื่อนทุกข์ก็ทุกข์กับเพื่อนหรือเมื่อครอบครัวของเพื่อนประสบกับอันตรายก็พลอยเสียใจและวิตกเป็นทุกข์กับเพื่อนด้วย ดูว่าความทุกข์นั้นเกิดขึ้นกับตัวเอง แต่เมื่อเพื่อนประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานได้รับความเจริญก็ย่อมแสดงความยินดีกับเพื่อนด้วย

^{๔๘} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๖๔/๒๑๑.

^{๔๙} ขุ.ชา.อ.(บาลี) ๓/๔๖๘.

เมื่อใดก็ตามถ้ามีคนที่มาสนิทสนมกับเพื่อนก็คอยแก้ต่างให้เพื่อนเพื่อป้องกันเพื่อนจากการใส่ร้ายนั้น และเมื่อเพื่อนได้รับคำสรรเสริญก็ยอมที่จะส่งเสริมและสนับสนุนว่าเรื่องนั้นถูกต้องแล้วดังที่กล่าวอ้าง และชมเชยผู้ที่กล่าวนั้น

สรุปได้ว่า มิตรที่ดี หรือ กัลยาณมิตร ย่อมให้สิ่งที่ให้ได้ยาก ไม่ว่าจะเป็นทรัพย์สินเงินทอง หรือแม้กระทั่งชีวิตของตนก็สามารถสละแทนเพื่อนได้ ทำสิ่งที่ทำได้ยาก ได้แก่การกระทำที่ทวนกระแสแห่งกิเลส ตัณหา หรือจิตใจที่มักตกไปในทางที่ชั่วร้าย จนกระทั่งสามารถชักนำเพื่อนให้เป็นคนดีได้ ทนต่อสิ่งที่ทนได้ยาก คือ ทนต่อการกล่าวติเตียน หรือคำตำหนิติเตียนที่ทำให้เจ็บใจ เปิดเผยความลับแก่เพื่อน เพราะว่ามีมิตรแท้ หรือกัลยาณมิตรที่ดียอมแสดงความจริงใจของตน เพื่อให้เพื่อนไว้วางใจ ในขณะเดียวกันยังสามารถรักษาความลับของเพื่อนไว้ได้ ยิ่งเมื่อเวลาที่เพื่อนประสบภัยพิบัติ มีความทุกข์ ก็ทุกข์ด้วย เพื่อนตกต่ำไร้อำนาจที่พึ่งพำนักไม่ดูหมิ่นเพื่อน พร้อมทั้งจะให้ความช่วยเหลือเสมอ

อนึ่ง เราเพิ่งตั้งข้อสังเกตว่า มิตรแท้ หรือกัลยาณมิตรนั้นไม่ได้หมายถึงมิตรผู้มีอายุเสมอกัน หรือมีความหมายเพียงเพื่อนร่วมเรียน ร่วมเล่นเท่านั้น แต่ยังหมายความกว้างออกไปมาก ถึงครู อาจารย์ผู้ให้การศึกษา สามเณรภิกษุผู้ให้คำแนะนำ เจ้านายผู้ให้การงาน พระสงฆ์ผู้ให้คำแนะนำ บอกลทางสวรรค์ให้ ดังพระธรรมปิฎก กล่าวไว้ว่า “กัลยาณมิตรมิได้หมายถึงเพื่อนที่ดีอย่างในความหมายสามัญเพียงอย่างเดียว แต่หมายถึงบุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติที่จะสั่งสอน แนะนำ ชี้แจง ชักจูง เช่น พระพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก บิณฑบาต ครุ อาจารย์”^{๕๐}

๒) ลักษณะของมิตรเทียม ๔ ประเภท

(๑) มิตรที่ถือเอาแต่ประโยชน์จากผู้อื่นฝ่ายเดียวมีลักษณะ ๔ อย่าง^{๕๑} คือ ๑. คิดเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว ๒. เสียให้น้อยคิดเอาให้มาก ๓. เมื่อมีภัยถึงแก่ตัวจึงรับทำกิจของเพื่อน ๔. คบเพื่อนเพราะเห็นแก่ประโยชน์ของตัว ในลักษณะทั้ง ๔ อย่าง ข้างต้นนั้น มีอธิบาย ดังนี้

๑) คิดเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว คือ บุคคลที่มีมือเปล่ามาบ้านเพื่อน มักพูดถึงคุณสมบัติ หรือพูดยกย่องวัตถุสิ่งของที่มีอยู่ในบ้านของเพื่อน บุคคลลักษณะนี้มักตกอยู่ในอภยาตัยโลก (โลภธรรมาตัย) มีความอยากมี อยากได้เกินขอบเขต ซึ่งจะเรียกว่า เป็นคนเห็นแก่ตัวมาก มุ่งแต่จะได้อย่างเดียว ซึ่งได้แก่ แสวงหาในทางที่เป็นกุศลโลบายเพื่อเอามาเป็นของตนให้ได้

๒) เสียให้น้อย คิดเอาให้ได้มาก คือ บุคคลที่คอยเอารัดเอาเปรียบ เป็นเพื่อนที่รู้มาก พยายามแสวงหาผลประโยชน์จากเพื่อนให้มากที่สุด ให้ของอย่างใดอย่างหนึ่งน้อย แต่หวังผลมาก เรียกว่า ยอมลงทุนน้อย แต่หวังถอนทุนคืนให้มากกว่าที่ลงทุนไป

๓) เมื่อมีภัยถึงแก่ตัวจึงรับทำกิจของเพื่อน คือ บุคคลที่ทำอะไรไปก็หวังว่าเพื่อนจะได้ช่วยเหลือตนเอง ในโอกาสต่อไป แต่ในทางตรงกันข้ามเมื่อไม่มีภัยเกิดแก่ตนเอง จะพยายามปลีกตัวไม่ให้เพื่อนได้พบหรือขอความช่วยเหลือจากตนได้ ช่วยเหลือเพื่อนไม่ได้ทำด้วยความรัก แต่ทำเพื่อผลประโยชน์ จัดอยู่ในลักษณะของเพื่อนที่เห็นแก่ตัว ถือเอาผลประโยชน์เป็นสำคัญ

^{๕๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๖๒๓.

^{๕๑} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๕๕/๒๐๗.

๔) คบเพื่อนเพราะเห็นแก่ประโยชน์ของตัวเอง คือ บุคคลที่มีความสัมพันธ์กับคนอื่นเนื่องจากตนเห็นว่า เพื่อนที่ตนคบหานี้ต้องมีผลประโยชน์ร่วมกัน รักเพื่อนเพราะสิ่งภายนอก ไม่ได้รักจากภายใน หรือจากจิตใจ ไม่ได้คบเพื่อนด้วยความคุ้นเคยกันฉันมิตร

มิตรที่ถือเอาแต่ประโยชน์จากผู้อื่นฝ่ายเดียวนั้น เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า คนปอกลูก ล่อลวงเอาของเพื่อน เห็นแก่ได้ฝ่ายเดียว ส่วนสิ่งของตนเองนั้นพยายามที่จะปกปิดไว้ หลีกเลียงต่างๆ เพื่อจะไม่ให้ของตัวนั้นตกถึงเพื่อน คิดเอาฝ่ายเดียวโดยไม่คิดจะเสียสละแม้เพียงสิ่งเล็กน้อย จะเอาของเพื่อนให้มากๆ ให้สิ่งของเลวแก่เพื่อน แต่ต้องการสิ่งตอบแทนจากเพื่อนเป็นของดี เพื่อนประเภทนี้จะยอมช่วยเหลือเพื่อนก็ต่อเมื่อตนเองนั้นได้รับความเดือดร้อน เพื่อหวังจะให้เพื่อนนั้นคอยปลดเปลื้องความทุกข์ให้ จึงยอมช่วยเหลือเพื่อน เมื่อตนเองนั้นหมดทุกข์ก็เพิกเฉย เพราะฉะนั้นเพื่อนประเภทนี้จึงคบเพื่อนเพราะเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวเองเป็นใหญ่

(๒) คนดีแต่พูดมีลักษณะ ๔ อย่าง^{๕๒} คือ ๑. เก็บเอาของล่วงแล้วมาปราศรัย ๒. อ้างเอาของที่ยังไม่มีมาปราศรัย ๓. สงเคราะห์ด้วยสิ่งหาประโยชน์มิได้ ๔. เมื่อมีกิจเกิดขึ้นเฉพาะหน้าก็แสดงความขัดข้อง ในลักษณะทั้ง ๔ อย่าง ข้างต้นนั้น มีอธิบาย ดังนี้

๑) เก็บเอาของล่วงแล้วมาปราศรัย คือ บุคคลที่ยกของหมดแล้วมาปราศรัย สงเคราะห์ด้วยสิ่งที่ล่วงไปแล้ว เช่นกล่าวว่า “ถ้าคุณมาแต่เมื่อวาน ก็จะได้สิ่งของที่มีอยู่ แต่คุณมาวันนี้สิ่งของสิ้นไปหมดแล้ว” เป็นต้น การพูดเช่นนี้แสดงถึงเพื่อนที่หวังพึ่งไม่ได้ เป็นการพูดเพื่อหลีกเลียง ทำให้พ้นภาระของตนไปเท่านั้น ดังพระพุทธพจน์ว่า

ผู้ใด เมื่อไม่ให้ ไม่เสียสละโภคะทรัพย์ ดีแต่พูดคำอ่อนหวานซึ่งไม่มีผล
ในมิตรทั้งหลาย ความสัมพันธ์ของผู้นั้นกับมิตรย่อมจืดจาง ควรพูดถึงแต่
สิ่งที่ควรทำ ไม่ควรพูดถึงสิ่งที่ไม่ควรทำ คนไม่ทำดีแต่พูด บัณฑิตย่อม
รู้ทัน^{๕๓}

๒) อ้างเอาของที่ยังไม่มีมาปราศรัย คือ บุคคลที่พยายามสงเคราะห์มิตร ด้วยการพูดถึงอนาคต ถึงสิ่งที่ยังมาไม่ถึง เมื่อเพื่อนออกปากขอความช่วยเหลือ มักพูดผลัดไป เป็นเพียงแต่พูดให้ความหวังเท่านั้น เพื่อแสดงให้เห็นว่าตนเองมีความจริงใจต่อเพื่อน เพื่อให้เพื่อนเข้าใจว่ามีความรัก มีความเป็นห่วงเป็นใยในเพื่อนเท่านั้น

๓) สงเคราะห์ด้วยสิ่งหาประโยชน์มิได้ คือ บุคคลที่เห็นเพื่อนขอร้อง หรือพยายามจะช่วยเหลือเพื่อน ก็ช่วยด้วยสิ่งที่ไม่มีความจำเป็นสำหรับตนเอง และเมื่อเพื่อนได้ไป ก็ไม่สามารถจะทำประโยชน์ให้เกิดแก่เพื่อนได้ ถึงแม้เขามีวัตถุสิ่งของอยู่กับตนเอง อาจกล่าวเพียงว่า “ของสิ่งนี้สมควรแก่เพื่อนจริง ๆ แต่เรามีอยู่คนเดียว” ซึ่งสรุปก็คือ สิ่งนั้นไม่สามารถให้แก่เพื่อนได้

๔) เมื่อมีกิจเกิดขึ้นเฉพาะหน้าก็แสดงความขัดข้อง คือ เป็นบุคคลที่อาศัยพึ่งพาไม่ได้ เมื่อเวลาเพื่อนมีกิจมักอ้างเหตุผล หรือความขัดข้องต่าง ๆ เช่น เมื่อเพื่อนกล่าวว่า “เราต้องการยานพาหนะ” บุคคลประเภทนี้มักพูดว่า “เสียดายจริง ๆ ยานพาหนะของเราหายเสียแล้ว

^{๕๒} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๕๖/๒๐๘.

^{๕๓} ขุ.ชา.(บาลี) ๒๗/๓๑/๑๔๗, ขุ.ชา.(ไทย) ๒๗/๓๑/๒๓๓.

มันไม่ดี หรือใช้ไม่ได้” เป็นต้น หรือ เมื่อมีกิจการงานบางอย่างต้องอาศัยความร่วมมือกัน เพื่อให้กิจการนั้นสำเร็จโดยเร็ว บุคคลประเภทนี้มักแสดงอาการอื่น ๆ ดังในหิริชาดก ท่านกล่าวว่า

ผู้ใดหมดความอาย กลียุคซึ่งความมีเมตตา กล่าวอยู่ว่า เราเป็นมิตร
สหายของท่าน แต่ไม่ได้เอื้อเฟื้อทำการงานที่ดีกว่า บัณฑิตรู้จักผู้ นั้นได้
ดีว่า ผู้นี้มิใช่มิตรสหายของเรา เพราะว่าบุคคล (ผู้เป็นมิตร) จะทำตามสิ่งที่
พูด ก็พึงกล่าวอย่างนั้น ไม่ทำ ก็จะไม่พูด เขาเป็นเพียงแต่พูดว่า เรา
เป็นมิตรสหายของท่าน^{๕๔}

คนดีแต่พูด เพื่อนประเภทนี้มักนำเรื่องที่ผ่านมาแล้วนำกลับมาเล่าใหม่ เช่นเมื่อมี
ลาภสักการะเกิดขึ้น ก็ไม่เคยคิดถึงเพื่อน หลังจากนั้นก็มักพูดว่า คิดถึงอยู่เสมอแต่ตอนนี้หมดแล้ว
จึงไม่สามารถที่จะแบ่งให้ได้ หลังจากนั้นจะอ้างสิ่งที่ยังมาไม่ถึงมาปราศรัย เพื่อปลุกปลอบให้เพื่อน
ช่วยเหลือกิจของตัวเอง หรือเมื่อคราวจะสงเคราะห์เพื่อนก็จะสงเคราะห์ในสิ่งที่ไม่เกิดประโยชน์
หรือหาประโยชน์จากสิ่งนั้นได้น้อยมาก และเมื่อใดก็ตามที่เพื่อนหวังจะให้ช่วยเหลือในกิจการงาน
ต่าง ๆ ก็ขอบพูดผิดเพี้ยนเพื่อจะได้ไม่ต้องช่วยเหลือกิจการของเพื่อน

(๓) คนพูดประจบมีลักษณะ ๔ ประเภท^{๕๕} คือ ๑. เพื่อนทำชั่ว ก็คล้อยตาม
๒. เพื่อนทำดี ก็คล้อยตาม ๓. ต่อหน้าว่าสรรเสริญ ๔.ลับหลังตั้งนินทา ในลักษณะทั้ง ๔ อย่าง
ข้างต้นนั้น มีอธิบาย ดังนี้

๑) เพื่อนทำชั่วก็คล้อยตาม คือ บุคคลที่ไม่สนับสนุน ไม่คัดค้านในเมื่อ
เพื่อนจะทำความชั่ว แต่ประจบ ตามใจเพื่อนให้ทำในสิ่งที่เพื่อนคิด เพื่อนทำ ถึงแม้สิ่งนั้นจะเป็นสิ่ง
ที่ผิดก็ตาม เช่น เมื่อเพื่อนพูดว่า “พวกเราจะทำการดื่มสุราและเมรัย เป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่ง”
คนหัวประจบประเภทนี้จะตามใจเพื่อน อาจจะเป็นการกล่าวด้วยคำว่า “ดีแล้วเพื่อนทำกันเถิด”
บุคคลลักษณะเช่นนี้ เราไม่สามารถจะเอาเป็นที่พึ่งได้ ไม่สามารถจะให้คำปรึกษาที่ดีแก่เราได้
เพราะคอยคล้อยตามเพื่อนอยู่ตลอดเวลา

๒) เพื่อนทำดีก็คล้อยตาม คือ บุคคลที่มีลักษณะคล้ายประเภทที่หนึ่ง
คือ ในทางตรงกันข้าม ไม่มีแนวคิดที่จะเสนอให้ใหม่ เพียงแค่คอยยอส่งเสริมเท่านั้น

๓) ต่อหน้าว่าสรรเสริญ คือ บุคคลที่ขาดความจริงใจต่อเพื่อน ต่อมิตร
เพราะเป็นลักษณะที่ ปากว่าตาขยิบ

๔) ลับหลังตั้งนินทา คือ บุคคลที่ไม่พยายามจะรักษาความลับของเพื่อน
แต่เป็นคนที่ยายเพื่อน เพราะนำสิ่งที่เข่นชอบบกร่องของเพื่อนไปเผยแพร่ แต่ไม่แนะนำให้เพื่อน
แก้ไขปรับปรุง ในส่วนที่ไม่ดี หรือแนะนำให้รักษาในส่วนที่ดี กลับนำส่วนที่ไม่ดีออกไปพูดให้บุคคล
อื่นฟัง

คนหัวประจบ เพื่อนจะทำชั่วก็คล้อยตาม เมื่อเพื่อนมาปรึกษาเรื่องชั่ว ทั้ง ๆ ที่รู้ว่า
ไม่ดีแต่ด้วยหวังประจบก็คล้อยตามและแสดงความเห็นด้วยไปทุกเรื่อง บางครั้งเพื่อนจะทำการกุศล
เช่นบำเพ็ญทานรักษาศีล แม้ว่าตนจะไม่เห็นด้วยก็คล้อยตาม บางครั้งต่อหน้าเพื่อนมีแต่ยกย่องทุก

^{๕๔} ขุ.ชา.อ.(บาลี) ๔/๘๐๗.

^{๕๕} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๕๗/๒๐๘.

เรื่องว่าเป็นคนมีความสามารถ แต่อยู่ลับหลังเพื่อนย่อมินทาเพื่อนให้คนอื่นฟังเพื่อหวังให้เกิดความเสื่อมเสียแก่เพื่อนนั้น ๆ

(๔) คนที่เป็นเพื่อนชักนำในทางที่เสื่อม ๔ ประเภท^{๕๖} คือ ๑. ชักชวนดื่มน้ำเมา ๒. ชักชวนเที่ยวกลางคืน ๓. ชักชวนให้มัวเมาในการเล่น ๔. ชักชวนเล่นการพนัน ในลักษณะทั้ง ๔ อย่าง ข้างต้นนั้น มีอธิบาย ดังนี้

๑) ชักชวนดื่มน้ำเมา คือ บุคคลที่ชอบเสพของมึนเมา หรือสิ่งเสพติด เช่น ฝิ่น ยาสูบ ยาบ้า เป็นต้น เมื่อเห็นเพื่อนตั้งอยู่ในความประมาท ก็ไม่รักษาเพื่อน แต่ในทางกลับกัน กลับชวนเพื่อนให้ดื่มสุรา จนทำให้ตั้งอยู่ในความประมาท ขาดสติสัมปชัญญะ ดังพระพุทธพจน์ว่า

การดื่มสุราเป็นทางสำหรับให้สัตว์ไปสู่ทุกข์ คือ การยังสัตว์มีลมปราณให้ตกลงไป (ฆ่าสัตว์) การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ให้ (ลักทรัพย์) การกล่าวเท็จ การคบหาภรรยาของผู้อื่น (ประพฤติดุคในกาม) ซึ่งเรากล่าวว่าเป็นกรรมกิเลส บัณฑิตทั้งหลายไม่สรรเสริญ^{๕๗}

และว่า เมื่อใด นักเลงสุราเมาและเซ่อแล้ว ทำลายหม้อเสียเพราะความประมาท เมื่อนั้นบางครั้งเขาเป็นคนเปลือย บางคราว นุ่งผ้าเก่า เป็นคนเขลา ย่อมเดือดร้อนในภายหลัง^{๕๘}

๒) ชักชวนเที่ยวกลางคืน คือ บุคคลที่มักมาชวนเพื่อนออกเที่ยวเตร่ ไม่รู้จักหน้าที่การงานอันมีในบ้านเรือน ในครอบครัว ทำตัวเหมือนคนไร้ประโยชน์ ไม่มีหน้าที่ ไม่รู้จักการศึกษาหาความรู้ ซึ่งเป็นอาภรณ์ประดับตน

๓) ชักชวนให้มัวเมาในการเล่น คือ บุคคลที่ชักชวนให้เที่ยวตามตรอกในเวลากลางคืน จนอาจก่อให้เกิดการลักขโมยทรัพย์สินของคนอื่นได้ หรืออาจนำไปสู่การเสพยาเสพติด ซึ่งจะนำไปสู่การเที่ยวดูการละเล่น หรือมหรสพต่าง ๆ จนทำให้เสียการเสียงาน และที่สำคัญจะเป็นเครื่องนำไปสู่ประการที่สี่ได้ง่ายด้วย

๔) ชักชวนเล่นการพนัน คือ บุคคลที่มีความสัมพันธ์กับเพื่อน เพื่อนำไปสู่ความประมาทอันสืบเนื่องมาจาก ข้อ ๒, ๓, หลังจากเที่ยวกลางคืน มัวเมาในการเล่นแล้ว ย่อมจะชักนำเพื่อนไปสู่การเล่นการพนันในที่สุด เพราะขาดสติสัมปชัญญะ ซึ่งจะทำให้เสี่ยงต่อการเสียทรัพย์สินเป็นอย่างมาก กว่าที่จะได้ทรัพย์สินนั้นมาต้องทำงานหนักถึงจะเก็บออมทรัพย์ได้

คนที่ชอบชักนำเพื่อนไปในทางที่เสื่อมนั้น เรียกอีกอย่างว่า คนชวนฉิบหาย เพราะคอยชักชวนเพื่อนให้ไปข้องเกี่ยวกับอบายมุขมียาเสพติด เป็นต้น นอกจากนั้นแล้วยังคอยชักชวนให้เป็นคนเที่ยวกลางคืนซึ่งเป็นเหตุของการถูกระแวงสงสัยจากบุคคลทั่ว ๆ ไป คอยชักชวนเพื่อไปดูมหรสพเมื่อมีการเล่นที่ไหนก็ต้องตามไปดูไปชม และชอบชักชวนไปในการเล่นการพนันซึ่งเป็นเหตุแห่งความฉิบหายของชีวิต

^{๕๖} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๕๘/๒๐๘.

^{๕๗} ที.ปา.อ.(บาลี) ๗๙/๑๗๕.

^{๕๘} พระสิริมังคลาจารย์, มงคลตถปิณี ทุติย ภาค, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๑๗๐.

จะเห็นได้ว่า มนุษย์เราทุกคนจะไม่เกี่ยวข้องกับใครไม่ได้เลย จำเป็นอย่างยิ่งต้องคบหาสมาคมกับบุคคลทั้งภายในครอบครัวและภายนอก ยิ่งการมีมิตรเทียมเป็นเพื่อน ย่อมนำไปสู่ทางแห่งความเสื่อม ซึ่งเรียกว่า “อบายมุข” (ปากแห่งความเสื่อม) มีเพื่อนที่ไม่ดีเป็นผู้คอยแนะนำไปในทางที่ทวนผูู้ทั้งหลายติเตียน ทำให้เสียทั้งประโยชน์ในปัจจุบัน (ทิฐฐัมมิกัตถะ) และประโยชน์ในภายภาคหน้า (สัมปรายิกัตถะ) ได้ ดังที่พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสโทษแห่งการคบมิตรเทียม หรือมิตรชั่วไว้ ๖ ประการ^{๕๙} ได้แก่ (๑) มีนักเลงการพนันเป็นมิตรสหาย (๒) มีนักเลงเจ้าชู้เป็นมิตรสหาย (๓) มีนักเลงเหล้าเป็นมิตรสหาย (๔) มีคนหลอกลวงเป็นมิตรสหาย (๕) มีคนโกงเป็นมิตรสหาย (๖) มีโจรเป็นมิตรสหาย

อนึ่ง การคบกับมิตรประเภทใด ย่อมได้รับอิทธิพลจากการคบ ถ้าเราคบกับบุคคลผู้ไม่มีศีล ย่อมเป็นผู้ไม่มีศีล เมื่ออยู่กับบุคคลผู้ละเมิดศีล โดยศีลพื้นฐานที่ทุกคนควรประพฤติปฏิบัติ ตามลักษณะนิสัยของผู้ละเมิดศีลหรือระเบียบวินัยทางสังคม เป็นบุคคลผู้ขาดความมีเมตตา มักชอบเบียดเบียนคนอื่น ละเมิดในทรัพย์สินของคนอื่น และมักแสวงสิ่งของมีนเมา มีสุราเป็นต้น ถ้าใครเข้าไปเกี่ยวข้องกับ ย่อมจะถูกกล่าวว่าเป็นคนชั่วหรือมีเพื่อนชั่ว เพื่อนไม่ดี ดังพระพุทธพจน์ว่า “...ถ้าว่าบุคคลแม้ไม่ได้กระทำความชั่ว แต่ไปคบบุคคลผู้กระทำความชั่วอยู่ไซ้ บุคคลนั้นเป็นผู้บุคคลพึงรังเกียจ ในเพราะความชั่ว และโทษของบุคคลผู้แสพคนชั่วนี้ย่อมมองงาม”^{๖๐}

มิตรเทียมทั้งหมดนั้น เป็นคนเห็นแก่ตัว ไม่มีความจริงใจ มักคิดว่าชีวิต ผลประโยชน์ตนสำคัญกว่า ยิ่งเวลาที่เพื่อนประสบภัย อันตรายมักคิดว่า ชีวิตตนเท่านั้นที่สำคัญ ดังนั้น บิดา มารดา ครูอาจารย์ เวลาสอนศิษย์ให้คบมิตร พึงแนะนำให้บุตร ธิดา หรือศิษย์ให้หลีกเลี่ยงจากมิตรเทียมทั้งหมดนี้ เพราะจะเป็นบุคคลที่นำบุตร ธิดา ไปสู่ความฉิบหายในที่สุด

อย่างไรก็ตามลักษณะของมิตรในทางพระพุทธศาสนายังสามารถเชื่อมโยงถึงสัตบุรุษและอสัตบุรุษ โดยสัตบุรุษถือว่าเป็นมิตรแท้ และ อสัตบุรุษถือว่าเป็นมิตรเทียม ซึ่งลักษณะของสัตบุรุษและอสัตบุรุษ ในทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวไว้ดังนี้

๑. ผู้เป็นอสัตบุรุษคือคนที่ไม่ดี ถ้าเรื่องใดเป็นเรื่องเสียหายของผู้อื่น แม้ไม่มีใครถามก็เปิดเผยเรื่องนั้น ถ้าถูกถามก็เล่าเรื่องอันเป็นข้อเสียหายของผู้อื่นเสียอย่างพิสดารเต็มที่ ไม่มีปิดบัง

๒. ผู้เป็นอสัตบุรุษ ถ้าเรื่องใดเป็นเกียรติคุณของผู้อื่น แม้ถูกถามก็ไม่เปิดเผยเรื่องนั้นหรือถูกถามจนไม่มีทางหลีกเลี่ยง ก็จะเล่าเกียรติของผู้อื่นอย่างอ้อมอ้อมไม่เต็มปาก อ้อมค้อม

๓. ผู้เป็นอสัตบุรุษ ถ้าเรื่องใดเป็นข้อเสียหายของตน แม้ถูกถามก็ไม่เปิดเผยเรื่องนั้นถ้าถูกถามหรือหาทางหลีกเลี่ยงไม่ได้ ก็จะเล่าเรื่องข้อเสียหายของตนอย่างอ้อมอ้อม ไม่เต็มปาก อ้อมค้อม

๔. ผู้เป็นอสัตบุรุษ ถ้าเรื่องใดเป็นเกียรติคุณของตนเอง แม้จะไม่มีใครถามก็เปิดเผยเรื่องนั้นขึ้นมาเอง แต่ถ้ามีใครถามก็จะเล่าเรื่องที่เป็เกียรติคุณของตนเองอย่างพิสดาร ไม่มีปิดบัง แม้แต่เพียงนิดเดียว

^{๕๙} ที.ปา.(บาลี) ๑๑/๒๕๒/๑๕๙, ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๕๒/๒๐๕.

^{๖๐} ขุ.อิติ.อ.(บาลี) ๒/๔๖๘.

ส่วนบุคคลที่เป็นคนดีหรือที่เรียกว่าสัตบุรุษนั้น ก็มีหลักที่ควรสังเกตซึ่งมีลักษณะตรงกันข้ามกับ อสัตบุรุษ ดังนี้^{๖๑}

๑. ผู้เป็นสัตบุรุษหรือคนดี ถ้าเรื่องใดเป็นข้อเสียหายของผู้อื่น แม้ถูกถามก็ไม่เปิดเผยถึงเรื่องนั้น หรือถูกถามเพราะหลีกเลี่ยงไม่ได้ ก็เล่าเรื่องอันเป็นข้อเสียหายของผู้อื่นอย่างปิดบังไม่เต็มที่

๒. ผู้เป็นสัตบุรุษ ถ้าเรื่องใดเป็นเกียรติคุณของผู้อื่น แม้ไม่มีใครถามก็เปิดเผยเรื่องนั้น ถ้ามีคนถามก็เปิดเผยเรื่องนั้นอย่างเต็มที่ไม่มีปิดบัง

๓. ผู้เป็นสัตบุรุษ ถ้าเรื่องใดเป็นข้อเสียหายของตน แม้ไม่มีใครถามก็เปิดเผยเรื่องนั้นถ้ามีใครถามก็เล่าเรื่องเสียหายของตนอย่างถี่ถ้วนไม่ปิดบัง

๔. ผู้เป็นสัตบุรุษ ถ้าเรื่องใดเป็นเกียรติคุณของตน แม้มีใครถามก็ไม่เปิดเผยเรื่องนั้น แต่เมื่อถูกซักถามจนหลีกเลี่ยงไม่ได้ ก็เล่าเรื่องเกียรติคุณของตนอย่างลัดไม่เต็มปาก

นอกจากนี้การสังเกตบริบทของร่างกายก็แสดงให้เห็นได้ว่าบุคคลเช่นใดเป็นมิตรที่ดีเช่นผู้ที่ตั้งอยู่ในศีลเรียกว่ากุศลกรรม ๑๐ ประการ ที่พระพุทธองค์ทรงตรัสกับ พราหมณ์ และ คหบดีทั้งหลาย ความประพฤติสม่ำเสมอ คือ ความประพฤติทางกาย ๓ ประการ ความประพฤติทางวาจา ๔ ประการ ความประพฤติทางใจ ๓ กล่าวใน กุศลกรรมบถ ๑๐ คือทางแห่งกุศลกรรมทางทำความดี อันจะนำไปสู่ความสุข ความเจริญ หรือสุคติ มีข้อปฏิบัติดังนี้^{๖๒}

ก. ความประพฤติทางกาย ๓ ประการ ๑. ละเว้นจากการฆ่าสัตว์ ๒. ละเว้นจากการลักทรัพย์ ๓. ละเว้นจากการประพฤติดินในกาม

ข. ความประพฤติทางวาจา หรือ วชิกรรม ๔ ประการ คือ ๑. ละเว้นการพูดเท็จ ๒. ละเว้นการพูดส่อเสียด ๓. ละเว้นการพูดคำหยาบ ๔. ละเว้นการพูดคำเพ้อเจ้อ

ค. ความประพฤติทางใจ หรือ มโนกรรม มี ๓ ประการ ๑. ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของเขา ๒. มีจิตไม่พยายาบาท ๓. มีสัมมาทิฐิ^{๖๓}

นอกจากลักษณะต่าง ๆ ของมิตรดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นยังมีลักษณะที่กล่าวถึงมิตรที่กล่าวไว้ในมิตตามิตตชาดกถึง ๑๖ ลักษณะ ซึ่งพระพุทธเจ้าตอบปัญหาของพระเจ้าโกศลเมื่อครั้งทรงเสด็จจุลลामพระพุทธรูปเกี่ยวกับอำมาตย์ผู้ถวายการรับใช้พระราชาประทานของต่าง ๆ ให้อำมาตย์คนนี้นักมากมายจึงเป็นเหตุให้อำมาตย์คนอื่น ๆ เกิดความอิจฉาจนไม่ได้จึงพากันทูลพระราชาว่าอำมาตย์ผู้นี้จะทำความพินาศแก่พระองค์ เมื่อพระราชากำหนดพฤติกรรมของอำมาตย์ผู้นั้นอย่างถี่ถ้วนแล้วก็ไม่เห็นโทษภัยอะไรในตัวของอำมาตย์ผู้นี้ จึงทรงดำริว่า อำมาตย์ผู้นี้เป็นมิตรหรือเป็นศัตรูของเราแน่ นอกจากพระพุทธเจ้าแล้วคงไม่มีใครสามารถที่จะทราบได้ จึงเสด็จเข้าไปหาพระพุทธเจ้า

^{๖๑} อด.ติ.ก.(ไทย) ๒๐/๒๖/๑๗๔ - ๑๗๕.

^{๖๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์.พี.รึนดิ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๑๖๔.

^{๖๓} นิรมล วิชิต, “ศึกษาทัศนคติในการคบมิตร : กรณีศึกษานักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นในเขตการศึกษาที่ ๒ สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔,) หน้า ๓๒.

เพื่อให้พระพุทธเจ้าทรงแก้ปัญหาให้ พระพุทธเจ้าจึงได้นำอดีตนิทานมาเล่าถวายเกี่ยวกับลักษณะของ
ผู้มีโชติมาตรและลักษณะของผู้เป็นมิตรอย่างละ ๑๖ ลักษณะดังนี้^{๖๔}

อาการหรือลักษณะของผู้ที่เป็นมิตร ๑๖ ประการ

๑. บุคคลผู้เป็นมิตรย่อมระลึกถึงเพื่อนผู้อยู่ห่างไกล
๒. ยินดีต้อนรับเพื่อนผู้มาหา
๓. ถือว่าเป็นเพื่อนของเรา
๔. รักใคร่จริง ทักทายปราศรัย ด้วยวาจาอันไพเราะ
๕. คบหาผู้ที่เป็นมิตรของเพื่อน
๖. ไม่คบหาผู้ไม่ใช่มิตรของเพื่อน
๗. ห้ามปรามผู้ที่ด่าตีเตียนเพื่อน
๘. สรรเสริญผู้ที่พรรณนาคุณความดีของเพื่อน
๙. ย่อมบอกความลับแก่เพื่อน
๑๐. ปิดความลับของเพื่อน
๑๑. สรรเสริญการงานของเพื่อน
๑๒. สรรเสริญปัญญาของเพื่อน
๑๓. ยินดีในความเจริญของเพื่อน
๑๔. ไม่ยินดีในความเสื่อมของเพื่อน
๑๕. ได้อาหารสละร่อยย่อมนึกถึงเพื่อน
๑๖. ยินดีอนุเคราะห์เพื่อนว่าควรจะได้ลาภอย่างนี้บ้าง

เมื่อพระราชาได้ฟังพระพุทธเจ้าตรัสเกี่ยวกับลักษณะของมิตรต่าง ๆ ก็ทรงพิจารณาได้ว่า
อำมาตย์คนใดเป็นมิตรหรือว่าไม่เป็นมิตร อำมาตย์ที่เกิดความอิจฉาที่พระราชาโปรดปรานอำมาตย์
อีกคนมากกว่าตนไม่เชื่อว่าเป็นมิตรเพราะไม่มีความยินดีกับเพื่อน เมื่อพระองค์รู้ว่าอำมาตย์ที่ทำการ
อุปัฏฐากพระองค์มีความจริงใจ ก็ได้ประทานรางวัลเป็นอันมากแก่อำมาตย์ผู้นั้นจนเป็นที่พอใจ ส่วน
ลักษณะของบุคคลที่ไม่ใช่มิตรนั้น ฟังทราบตามเนื้อความที่ตรงกันข้ามจากอาการหรือลักษณะของ
มิตรทั้ง ๑๖ ประการตามที่กล่าวมาแล้ว

ลักษณะของมิตรประเภทต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วล้วนเป็นลักษณะสำคัญในการ
พิจารณาดูว่า คนนี้ควรคบหรือไม่ แต่ธรรมดาว่าการที่จะหามิตรที่มีคุณสมบัติทั้ง ๑๖ ข้อดังที่กล่าว
มาแล้วนั้นถือได้ว่าเป็นเรื่องยากในฐานะที่เราเป็นปุถุชน ยังไม่สามารถที่เข้าสู่กระแสเบื้องต้นแห่ง
พระนิพพาน คือ พระอริยบุคคล ในพระพุทธศาสนา เหตุที่จะทำให้เกิดอคติ ๔ นั้นถือว่าเป็นเรื่อง
ที่สามารถเกิดขึ้นได้เพราะเรายังมีกิเลสเครื่องเศร้าหมองอยู่มาก พระพุทธเจ้าทรงได้กำหนดข้อสำคัญ
สำหรับการคบมิตรไว้เพียง ๗ ประการ โดยถือว่าบุคคลที่มีคุณสมบัติข้อใดข้อหนึ่ง ถึงจะไม่ครบก็
สามารถที่จะคบหาเป็นมิตรได้ หรือมีครบทั้ง ๗ ข้อก็ยังเป็นมิตรที่ควรคบเป็นอย่างยิ่ง คุณสมบัติ
๗ ประการดังกล่าวมา ได้แก่^{๖๕} ๑. มิตรผู้ให้ของที่ได้ยาก ๒. รับทำกิจที่ได้ยาก ๓. อดทนต่อ

^{๖๔} พุ.ชา.(ไทย) ๒๗/๑๒๒ - ๑๓๒/๓๙๓ - ๓๙๕. พุ.ชา.(ไทย) ๖๐/๒๐๕ - ๒๐๙.

^{๖๕} อัง.สตตก.(ไทย) ๒๓/๓๖/๕๖.

ถ้อยคำที่อดทนได้ยาก ๔. บอกความลับของตนแก่เพื่อน ๕. ปิดความลับของเพื่อน ๖. ไม่ละทิ้งเพื่อนในยามวิบัติ ๗. เมื่อสิ้นโอกาสสมบัติก็ไม่ดูหมิ่น

คุณสมบัติของมิตรทั้ง ๗ ข้อนี้ถือว่าเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างมิตรนั้นเหนียวแน่นเพราะถ้ามิตรที่สนิทสนมกันก็จะสามารถแบ่งปันช่วยเหลือกันและกันได้โดยไม่สามารถจะหาได้จากบุคคลอื่นที่ไม่ใช่มิตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเวลามีกิจการงานต่าง ๆ คนที่เราจะคิดถึงเป็นลำดับต้น ๆ คือมิตรของเรานั้นเอง นอกจากนั้นแล้วการพูดจาก็ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญเพราะการเป็นมิตรนั้นนอกจากจะพูดแต่เรื่องที่ดีต่อกันแล้วในบางครั้งก็ยังสามารถตักเตือนกันได้โดยไม่ต้องกลัวเสียมิตรเพราะมิตรที่แท้จริงนั้นย่อมยินดีที่จะรับฟังคำติเตียนของเพื่อนเสมอ ๆ

จากการศึกษามิตรและลักษณะของมิตรดังกล่าว สรุปได้ว่า มิตรตามหลักในพระพุทธศาสนานั้น มี ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือมิตรแท้ และมิตรเทียม ซึ่งมิตรแต่ละประเภทมีลักษณะความแตกต่าง ดังต่อไปนี้

๑) **มิตรแท้** คือบุคคลที่ประกอบด้วยคุณลักษณะ ๔ ประการคือ มีอุปการะ ร่วมสุขร่วมทุกข์ แนะนำประโยชน์ และมีความรักใคร่ มิตรที่ดี หรือ กัลยาณมิตร ย่อมให้สิ่งที่ให้ได้ยาก ไม่ว่าจะเป็นทรัพย์สินเงินทอง หรือแม้กระทั่งชีวิตของตนเองก็สามารถสละแทนเพื่อนได้ ทำสิ่งที่ทำได้ยาก ได้แก่การกระทำที่ทวนกระแสแห่งกิเลส ตัณหา หรือจิตใจที่มักตกไปในทางที่ชั่วร้ายจนกระทั่งสามารถชักนำเพื่อนให้เป็นคนดีได้ ทนต่อสิ่งที่ตนได้ยาก คือ ทนต่อการกล่าวติเตียนหรือคำด่าว่าที่ทำให้เจ็บใจ เปิดเผยความลับแก่เพื่อน เพราะว่ามิตรแท้ หรือกัลยาณมิตรที่ดีย่อมแสดงความจริงใจของตน เพื่อให้เพื่อนไว้วางใจ ในขณะเดียวกันยังสามารถรักษาความลับของเพื่อนไว้ได้ ยิ่งเมื่อเวลาที่เพื่อนประสบภัยพิบัติ มีความทุกข์ ก็ทุกข์ด้วย เพื่อนตกต่ำไร้อำนาจไม่ดูหมิ่นเพื่อน พร้อมทั้งจะให้ความช่วยเหลือเสมอ

๒) **มิตรเทียม** คือบุคคลที่ประกอบด้วยคุณลักษณะ ๔ ประการคือ ถือเอาแต่ประโยชน์ตัวเอง ดีแต่พูด ประจบสอพลอ และชักชวนในทางฉิบหาย บุคคลที่มีลักษณะดังกล่าวมาแล้วข้างต้นนั้นย่อมก่อให้เกิดความทุกข์และความเดือดเนื้อร้อนใจ ต่อบุคคลที่คบหาสมาคมด้วย มิตรเทียมทั้งหมดนั้น เป็นคนเห็นแก่ตัว ไม่มีความจริงใจ มักคิดว่าชีวิต ผลประโยชน์ตนสำคัญกว่า ยิ่งเวลาที่เพื่อนประสบภัย อันตรายมักคิดว่า ชีวิตตนเท่านั้นที่สำคัญ ดังนั้น บิดามารดา ครูอาจารย์ เวลาสอนศิษย์ให้คบมิตร พึงแนะนำให้บุตร ธิดา หรือศิษย์ให้หลีกเลี่ยงจากมิตรเทียมทั้งหมดนี้ เพราะจะเป็นบุคคลที่นำบุตร ธิดา ไปสู่ความฉิบหายในที่สุด

๒.๔ การคบมิตรตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา

การคบมิตรตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น เป็นหลักธรรมหรือคุณธรรมที่เชื่อมโยง ประสานกันให้เป็นมิตรที่ดีต่อกัน ได้แก่ หลักทศ ๖ พรหมวิหารธรรม อคติ สปัจริยธรรม อริยทรัพย์ สังคหัตถุ ดังนี้

๒.๔.๑ หลักทศ ๖

พระพุทธเจ้าได้ตรัสหน้าที่การคบมิตรที่ไว้ในทศ ๖ มีสูตรที่ ๖^{๖๖} คือทศเบื่องซ้าย ได้แก่ มิตรสหาย พึงบำรุงมิตรสหาย ดังนี้ คือ (๑) เมื่อแบ่งปัน (๒) พุดจามีน้ำใจ (๓) ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน (๔) มีตนเสมอ ร่วมสุขร่วมทุกข์ด้วย (๕) ซื่อสัตย์จริงใจต่อกัน มิตรสหายอนุเคราะห์ตอบ ดังนี้ (๑) เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาป้องกัน (๒) เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สมบัติของเพื่อน (๓) ในคราวมีภัย เป็นที่พึ่งได้ (๔) ไม่ละทิ้งในยามทุกข์ยาก (๕) นับถือตลอดถึงวงศ์ญาติของมิตร

การคบกันเป็นมิตร บุคคลที่เป็นมิตรนั้นย่อมนับถือกันตลอดทั้งพ่อแม่ญาติพี่น้องและลูกหลานของมิตรให้เหมือนเลือดเนื้อของตน คือ ลูกของเพื่อนก็เหมือนลูกของตนเช่นกัน ดังความในเรื่องของพระนางสามาวดี^{๖๗}ว่า ในกาลครั้งหนึ่ง พ่อของนางสามาวดี เป็นเศรษฐี ชื่อภททวดี ในภททวดีนคร ได้เป็นอธิการบุพผสหาย คือ เพื่อนที่ไม่เคยพบเห็นกันของโฆสกเศรษฐีแล้ว โฆสกเศรษฐีได้ฟังสมบัติ ไร่ และประเทศของภททวดีเศรษฐี ในสำนักของพวกพ่อค้า ซึ่งมาจากภททวดีนคร บรรณาความเป็นสหายกับเศรษฐีนั้น จึงได้ส่งเครื่องบรรณาการไปแล้ว แม้ภททวดีเศรษฐีได้ฟังสมบัติ ไร่และประเทศของโฆสกเศรษฐี ในสำนักของพวกพ่อค้า ซึ่งมาจากกรุงโกสัมพี บรรณาความเป็นสหายกับเศรษฐีนั้น จึงได้ส่งเครื่องบรรณาการไปแล้ว เศรษฐีทั้งสองนั้น จึงได้เป็นอธิการบุพผสหายกันและกัน ในกาลต่อมา ภททวดีนคร เกิดอหิวาตกโรคขึ้น สัตว์เลี้ยงต่าง ๆ มี ไก่ เป็ด แมว หมู หมา โค กระบือ ม้า ช้าง เป็นต้น เริ่มตาย เมื่อสัตว์เลี้ยงเหล่านั้นตายแล้ว ก็จะระบาทมาถึงคน ต้องพากันตายหมดทั้งเมืองทีเดียว ถ้าบุคคลใดทำลายฝ่าหนีไปบุคคลนั้นก็จะมีชีวิตรอด ขณะนั้น ภททวดีเศรษฐี ได้พาธิดาและภรรยาหนีไปยังกรุงโกสัมพี ด้วยหวังจะไปหาเพื่อนที่นั่น เนื่องจากเดินทางไกลและอาหารการกินไม่พอเพียง ทำให้พวกเขาทั้ง ๓ คนหมดแรงและอดโรยมาก อาบน้ำชำระร่างกายแล้ว ได้เข้าไปพักอยู่ที่ศาลาแห่งหนึ่งใกล้ประตูเมืองโกสัมพี รอให้มีเรี่ยวแรงแล้วค่อยเข้าไปหาโฆสกเศรษฐีผู้เป็นเพื่อนกัน วันรุ่งขึ้น ธิดาของภททวดีเศรษฐี แม่นางเป็นลูกสาวของผู้มีตระกูล ก็ได้ละอายเลย ด้วยความหิวโหย เมื่อถึงเวลาแจกภัตตาหาร นางก็ถือถาดไปรับอาหารกับคนเดินทาง คนกำพร้า จากโรงทานของโฆสกเศรษฐี ขณะนั้น มิตตกุฎุมพิตามว่า ท่านจะรับกี่ส่วน ธิดาของเศรษฐีตอบว่า ๓ ส่วน เมื่อนางนำอาหาร ๓ ส่วนไปแล้ว ได้นั่งรับประทานร่วมกัน ภรรยา ลูกสาวได้แบ่งส่วนของตน ๆ ให้แก่ท่านเศรษฐีได้บริโภคมาก ๆ เมื่อเศรษฐีบริโภคอาหารมากเข้า ทำให้อาหารเป็นพิษ อาหารไม่ย่อย เขาก็ได้กระทำการกลืนไป ในวันรุ่งขึ้น ลูกสาวของเศรษฐีได้เดินร้องไห้ มือถือถาดเพื่อไปรับอาหารที่โรงทาน ขณะนั้น มิตตกุฎุมพิตามว่า ท่านจะรับกี่ส่วน ธิดาของเศรษฐีตอบว่า ๒ ส่วน เมื่อนางนำอาหารมาแล้ว ได้นั่งรับประทานอาหารอยู่กับมารดา นางได้อ้อนวอนให้มารดา

^{๖๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๓๓.

^{๖๗} สภาการศึกษาหมามกุฏราชวิทยาลัย, พระอัมมปทัฏฐกถาแปล เล่ม ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์หมามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๓๗.

รับประทานอาหารให้มาก ๆ เพื่อจะได้มีกำลังแข็งแรง เมื่อมารดารับประทานมากเข้า อาหารไม่ย่อย ก็ถึงแก่ความตายไป นางเหลืออยู่โดดเดี่ยว ร้องไห้ด้วยความทุกข์เพราะพลัดพรากจากบิดามารดาผู้เป็นที่รัก ร้องไห้ด้วยความทุกข์เพราะความหิวโหย ในวันรุ่งขึ้น นางได้เดินร่ำไห้ มือถือถาดไปยังโรงทาน ขณะนั้น มิตตกุฎุมพิจำถามว่า ท่านจะรับกี่ส่วน ธิดาของเศรษฐีตอบว่า ส่วนเดียว เมื่อนั้น มิตตกุฎุมพิจำถามว่า นางได้ทั้ง ๓ วัน จึงกล่าวว่า จงฉิบหายเถิด หญิงถ่อย วันนี้เจ้ารู้จักประมาณท้องของเจ้าหรือ ธิดาของเศรษฐีร้องถามว่า อะไร นาย มิตตกุฎุมพิจำถามว่า วันก่อนเจ้ารับเอาไปแล้ว ๓ ส่วน วันวาน ๒ ส่วน วันนี้ รับเอาสองส่วน วันนี้ เจ้ารู้จักประมาณท้องของตัวเองแล้วหรือ ในขณะนั้น ลูกสาวของเศรษฐีร้องไห้ พลังเล่าเรื่องของตน ตั้งแต่ต้นมาให้มิตตกุฎุมพิจำถามแล้ว เมื่อเขาได้รู้เรื่องราวทั้งหมดแล้ว ไม่อาจจะกลืนน้ำตาไว้ได้ ก็ปล่อยร้องไห้ด้วยความสงสาร เกิดความเศร้าอย่างเหลือเกิน มิตตกุฎุมพิจึงบอกว่า อย่าคิดไปเลย ท่านเป็นลูกสาวของภททวดีเศรษฐี ตั้งแต่วันนี้ไป ก็จงเป็นลูกสาวของเราเถิด จึงจุมนางที่ศีรษะแล้ว ได้พานางกลับบ้านแล้วได้แต่งตั้งนางในตำแหน่งลูกสาวคนโตตั้งแต่นั้นมา

วันหนึ่ง นางได้ยินเสียงดังอื้ออึงที่โรงทาน ได้บอกมิตตกุฎุมพิจำถามว่า ตั้งแต่พอประมาณ คือพอเดินเข้าไปได้คนเดียว ได้แก่ มีทางออกและทางเข้าได้คนเดียว ทำให้ไม่มีเสียงของคนเดินทางไกล และคนกำพร้าที่มารับประทานอาหารที่โรงทานเลย โขสกลเศรษฐีเคยได้ยินเสียงที่โรงทานทุกวันๆ แต่สองสามวันมานี้ ไม่ได้ยินเสียงที่โรงทานเหมือนเมื่อก่อน จึงนึกแปลกในใจว่า มิตตกุฎุมพิจำถามให้ท่านอยู่หรือเปล่า เมื่อท่านเศรษฐีได้พบก็ได้ถามมิตตกุฎุมพิจำถามว่า ขณะนั้น มิตตกุฎุมพิจำถามเล่าเรื่องทั้งหมดให้ท่านเศรษฐีฟัง เมื่อท่านเศรษฐีได้ทราบว่าเป็นธิดาของภททวดีเศรษฐีผู้เป็นสหายของตน ก็ได้บอกกับมิตตกุฎุมพิจำถามว่า ภททวดีเศรษฐีเป็นสหายของเรา ฉะนั้น นางสาวดีก็เหมือนธิดาของเรา และโขสกลเศรษฐีได้พานางไปอยู่ที่บ้านด้วย

จากตัวอย่างข้างต้น จะเห็นได้ว่า บุคคลที่เป็นมิตรต่อกันแล้ว ต้องยึดมั่นในคุณธรรมความดี ต้องมีความซื่อตรง ซื่อสัตย์ต่อกัน มีเมตตารักใคร่กัน เชื่อใจกันและกัน เมื่อได้ดีไม่ทะเลาะกัน ไม่ทอดทิ้งเพื่อนเก่าที่ตกทุกข์ได้ยาก ช่วยเหลือเพื่อนผู้มาพึ่งพำนัก นับถือกันจนตลอดชีวิต นับถือทั้งวงศ์ตระกูลของเพื่อน ให้ความเคารพรักในบิดามารดาและบุตรภรรยาของเพื่อน ประดุจบิดามารดาและบุตรภรรยาของตน เคารพรักต่อญาติมิตรของเพื่อนเหมือนญาติมิตรของตน เมื่อเพื่อนประมาทช่วยดูแลรักษาเพื่อนด้วยความห่วงใย ช่วยดูแลทรัพย์สินสมบัติของเพื่อนไว้ ไม่ล่วงละเมิดด้วยประการทั้งปวง เมื่อเพื่อนมีความต้องการความช่วยเหลือทางการเงินทอง ต้องให้ความช่วยเหลือเพื่อนด้วยทรัพย์สินเงินทองมากกว่าที่เพื่อนเฝ้าปากต้องการ เพื่อนดี มีคุณธรรม เป็นบัณฑิต มีความรู้ศิลปวิทยาการ ต้องมีความห่วงหา มีความคิดดี พุทธิ ทำดี และหวังดีแก่เพื่อน มีความประพฤติเสมอดันเสมอปลาย มีความปรารถนาดีต่อเพื่อน คือ ช่วยให้กำลังใจเพื่อน เมื่อเพื่อนทำผิดหรือพูดผิด ช่วยให้กำลังใจแก่เพื่อนให้มีความเพียรพยายามทำและพูดให้ถูกต้อง ให้ความชมเชยเพื่อนต่อหน้าเวลาเพื่อนทำสิ่งใดถูกต้อง เพราะกำลังใจเป็นสิ่งที่สำคัญมากสำหรับคนทุกคน หรือแม้สัตว์ก็มีความต้องการกำลังใจเหมือนกันเสมอ

๒.๔.๒ พรหมวิหารธรรม

การที่บุคคลพูดคำสัตย์และช่วยทำประโยชน์ให้แก่เพื่อนนั้น เขาย่อมเอาชนะใจเพื่อนคนนั้นได้ แม้การงานส่วนบุคคล การงานของกลุ่ม หรือการงานทางสังคม ก็ย่อมได้รับความรักใคร่ ความเป็น

มิตรของกลุ่มชน หรือของสังคมนั้น ฉะนั้น บุคคลทุกคนต้องฝึกหัดตนให้มีศิลปวิทยาการต่าง ๆ เพื่อช่วยเหลือตน และช่วยเหลือเพื่อนในสังคมได้ด้วย การที่บุคคลนับถือกันโดยไม่ถือชั้นวรรณะ สีผิว เผ่าพันธุ์ คือ ไม่เลือกว่านี่เป็นคนจน นี่เป็นคนรวย คนดำ คนขาว เป็นต้น แต่ต้องเอาความดีเป็นหลัก ไม่ว่าเขาเป็นคนจนหรือคนรวย ถ้าเขาเป็นคนดีก็สามารถคบกันเป็นมิตรได้ เบื้องต้นเคยนับถือรักใคร่กันมาอย่างไร ท่ามกลาง และที่สุดก็พึงประพฤติปฏิบัติตนอย่างนั้น ไม่ลืมคนสนิทมิตรสหาย เมื่อได้ดีแล้วไม่ทอดทิ้งกัน เมื่อพวกเขาตกทุกข์ได้ยากก็ยื่นมือให้มิตร คือ เห็นหน้ากัน หรืออยู่ด้วยกันทุกเวลา คือร่วมสุขร่วมทุกข์ ไม่ว่าในยามสุขหรือยามทุกข์ เรียกว่า เสมอต้นเสมอปลาย เป็นเพื่อนที่มีคุณธรรม ประจําใจ คุณธรรมที่ประเสริฐระลึกถึงความสัมพันธ์อันดีงามที่เคยมีต่อกัน ความเป็นมิตรกัน คือ มีพรหมวิหารธรรม ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมประจําใจอันประเสริฐ หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักใจและกำกับความประพฤติ จึงจะชื่อว่าดำเนินชีวิตหมดจด และปฏิบัติตนต่อมนุษย์สัตว์ทั้งหลายโดยชอบมี ๔ อย่าง คือ^{๖๘}

๑. เมตตา ความรักปรารถนาดี อยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้า

๒. กรุณา ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ใฝ่ใจในอันจะปลดปล่อยบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์

๓. มุทิตา ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตผ่องใสบันเทิง กอปรด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วย เมื่อเขาได้มีสุข เจริญอกงามยิ่งขึ้นไป

๔. อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือ มีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขู ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัย และปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขารับผิดชอบตนเองได้แล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมกับความรับผิดชอบของตน

ความรักระหว่างเพื่อนกับเพื่อน คือ รักกันด้วยมีความหวังดีต่อกันและกัน รักเพื่อให้ ต่างคนต่างให้ ตั้งแต่สิ่งของทุกชนิด แม้ชีวิตของตนก็ยอมเสียสละให้แก่กัน คือ ให้กันได้ ทั้งสองฝ่ายมีแต่ได้กับได้ และมีแต่ได้กับได้ เหมือนแลกกันไปแลกกันมา ความสงสารต่อมิตร เมื่อเห็นเพื่อนตกที่นั่งลำบาก ต้องช่วยเหลือเพื่อนให้พ้นจากทุกข์ให้มีความสุข และให้พ้นจากอันตรายที่เขากำลังประสบ เมื่อปัญหาหมดไป แล้วความสุขก็เกิดมีแก่เขาได้ เมื่อเราเห็นเพื่อนของเรามีความสุข เราก็ปล่อยยินดีไปด้วย

คุณธรรมเบื้องต้นในพรหมวิหารธรรมทั้ง ๓ ประการนี้ เป็นธรรมที่เล่นพรรคเล่นพวก ไม่สามารถทำให้มีความสุขในระยะยาวได้ ด้วยอำนาจความรัก ความสงสาร ทำให้คนตาบอด เห็นเพื่อนทำอะไรก็ถูกไปหมด และมีความยินดีในการกระทำของเพื่อนด้วยไม่ได้มองดู ตรวจดูให้ใกล้ชิดคิดว่าที่

^{๖๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม Dictionary of Buddhism, หน้า ๑๒๔.

เพื่อนของเรากำลังกระทำอยู่ถูกต้องหรือไม่ เมื่อเมตตาความรักใคร่ต่อเพื่อน ทำให้เรามองเห็นแต่ฝ่ายเดียว ไม่เห็นฝ่ายที่ชั่ว คือความชั่วมันซ่อนเร้นอยู่ในความดี เมื่อความดีหมดไป ความชั่วก็ปรากฏ ทำให้มีความทุกข์ในระยะยาวจนพินาศย่อยยับไปได้ ฉะนั้น เพื่อให้มีความสุขในระยะยาวได้ ต้องมีความรักใคร่ด้วยชอบธรรม มีความสงสารที่ชอบธรรม มีความยินดีโดยชอบธรรม คือ ไม่ลำเอียง ด้วยความรัก ด้วยความสงสารและด้วยความยินดีว่า คนนี้เป็นคนสนิทมิตรสหายของเรา แต่ต้องยึดเอาหลักธรรมที่ถูกต้อง ถ้าผิดว่าไปตามผิด แล้วถ้าถูกก็ว่าไปตามถูก โดยไม่ให้ความรักเป็นต้น เข้ามาปิดบังความเป็นธรรมได้ คือ ต้องใช้อุเบกขา ซึ่งเป็นตัวปัญญาเป็นเครื่องตรวจสอบดูทุกหัวข้อว่า ในเมตตา กรุณา และมุทิตาที่มีต่อเพื่อนของเรานั้น มีความอคติ ลำเอียงอยู่ในความเมตตา เป็นต้นนั้น หรือเปล่า อคติ คือ ฐานอันไม่พึงถึงทางความประพฤติที่ผิด ความไม่เที่ยงธรรม

๒.๔.๓ อคติ ความลำเอียง

ความลำเอียง มี ๔ อย่าง^{๖๙} คือ ๑. ฉันทาคติ ลำเอียงเพราะชอบ ๒. โทสาคติ ลำเอียงเพราะชัง ๓. โมหาคติ ลำเอียงเพราะหลง ๔. ภยากติ ลำเอียงเพราะกลัว

เมื่อตรวจดูเรียบร้อยแล้ว ถ้ามีความลำเอียงข้อใดข้อหนึ่ง หรือมีอยู่ทั้ง ๓ ข้อในเมตตา กรุณา และ มุทิตานั้นต้องใช้อุเบกขาเป็นเครื่องตรวจจับ คือความเป็นธรรมขจัดออกเสีย การมีคนดี มีคุณธรรมเป็นมิตร เป็นคนที่ร่วมสุขร่วมทุกข์เพราะว่าเพื่อนนั้นต้องคบกันไปตลอดชีวิต แม้อยู่ในสถานที่ที่มีอันตรายก็ไม่ทอดทิ้งกัน ต้องมีสัจจะวาจาต่อกัน และต้องมีความสำนึกในความเป็นเพื่อนตลอดเวลา การได้คบคนดี มีคุณธรรมเป็นมิตรได้รับความเจริญทั้งทางกายและทางใจ คือมีทรัพย์สินสมบัติที่หาได้มา รักษาทรัพย์สินนั้นให้มั่นคงไว้ มีคนดีเป็นเพื่อนย่อมช่วยแนะนำต่อสิ่งที่ผิดถูกชั่วดี และใช้จ่ายทรัพย์ที่ตนมีแต่พอประมาณตามที่ตนต้องการ ไม่ใช้จ่ายสุรุ่ยสุร่ายเกินความจำเป็น เพื่อนที่เป็นคนดีมีน้ำใจโอบอ้อมอารีต่อเพื่อน มักช่วยดูแลเพื่อนผู้ที่ประมาทแล้ว ช่วยเก็บรักษาทรัพย์ของเพื่อนไว้ เพื่อนที่เป็นบัณฑิตนั้นทั้งเป็นผู้ฉลาด มีความชำนาญเชี่ยวชาญมีความเสียสละประโยชน์ตนเพื่อประโยชน์ผู้อื่น ทั้งเป็นคนดีซื่อสัตย์สุจริตในหน้าที่ของตน ที่เรียกว่า สัตบุรุษ ซึ่งเป็นคนดีมีปัญญามีความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่และการงานของตน เป็นคนฉลาดในการมองสถานที่และการมองคน

๒.๔.๔ สัมปยุตธรรม

สัตบุรุษนั้น เป็นมิตรที่เป็นคนดี มีคุณธรรมประจำใจ คือ ประกอบด้วยสัมปยุตธรรม คือ ธรรมของสัตบุรุษ ธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ คุณสมบัติของคนดี ธรรมของผู้ดีมี ๗ อย่าง^{๗๐} ได้แก่

๑. อัมมัญญตา ความรู้จักเหตุ รู้หลัก หรือรู้จักเหตุ คือ รู้หลักความจริง รู้หลักการ รู้หลักเกณฑ์ รู้กฎแห่งธรรมดา รู้กฎเกณฑ์แห่งเหตุผล และรู้หลักการที่จะทำให้เกิดผล

๒. อัตถัญญตา ความรู้จักอรรถ รู้ความมุ่งหมาย หรือรู้จักผล คือ รู้ความหมาย รู้ความมุ่งหมาย รู้ประโยชน์ที่ประสงค์ รู้จักผลที่จักเกิดขึ้นสืบเนื่องจากการกระทำ หรือความเป็นไปตามหลัก เช่น รู้ว่าหลักธรรมหรือภาชิตข้อนั้น ๆ มีความหมายว่าอย่างไร

^{๖๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม Dictionary of Buddhism, หน้า ๑๔๙.

^{๗๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๐.

๓. อัตตัญญูตา ความรู้จักตน คือ รู้ว่า เรานั้น ว่าโดยฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ความสามารถ ความถนัด และคุณธรรม เป็นต้น บัดนี้เท่าไร อย่างไร แล้วประพฤติให้เหมาะสม และรู้ที่จะแก้ไขปรับปรุงต่อไป

๔. มัตตัญญูตา ความรู้จักประมาณ คือ ความพอดี เช่น ภิกษุรู้จักประมาณในการรับและบริโภคปัจจัยสี่ คฤหัสถ์รู้จักประมาณในการใช้จ่ายโภคทรัพย์ พระมหากษัตริย์รู้จักประมาณในการลงทัณฑ์อาชญาและในการเก็บภาษี เป็นต้น

๕. กาลัญญูตา ความรู้จักกาล คือ รู้กาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่ควรหรือจะต้องใช้ในการประกอบกิจ ทำหน้าที่การงาน หรือปฏิบัติการต่าง ๆ เช่น ให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลา ให้ทันเวลา ให้พอเวลา ให้เหมาะสมเวลา เป็นต้น

๖. ปริสัณญูตา ความรู้จักบริษัท คือ รู้จักกลุ่มชน และรู้จักที่ประชุม รู้กิจที่ควรประพฤติต่อชุมชนนั้น ๆ ว่า ชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหา จะต้องทำกิจอย่างนี้ จะต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนนี้ควรสงเคราะห์อย่างนี้ เป็นต้น

๗. บุคคลัญญูตา หรือ บุคคลปโรปรัญญูตา ความรู้จักบุคคล คือ ความแตกต่างแห่งบุคคลว่า โดยอริยาศัย ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น ใครๆ ยิ่งหรือหย่อนอย่างไร และรู้ที่จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้น ๆ ด้วยดี ว่าควรจะคบหรือไม่ จะใช้ จะตำหนิ ยกย่อง และสั่งสอนอย่างไร เป็นต้น

การที่บุคคลคบคนดีผู้มีความรู้เป็นมิตร หรือมีความสามารถเป็นมิตร คือผู้ที่มีคุณธรรม ความแตกฉานในธรรมทั้งหลาย หรือเป็นเพื่อนที่เป็นพหูสูตรได้เรียนได้ศึกษามาก ก็ช่วยให้เขามีความเจริญก้าวหน้ามากยิ่งขึ้น ทางด้านความรู้ความเข้าใจ เป็นผู้ประพฤติปฏิบัติชอบมีประสบการณ์ในการคิด การพูด และการทำไปด้วยไม่รู้ตัว เนื่องจากความคลุกคลีกับคนผู้มีปัญญา ทำให้เขากลายเป็นคนมีสติปัญญา ด้วยการที่เขาเป็นผู้ช่างสังเกตดู ตรวจสอบการกระทำของเพื่อนผู้เป็นบัณฑิตนั้น เมื่อการอยู่กับบัณฑิตนานเข้า เขาก็สามารถพูดและทำตามเพื่อนที่เป็นบัณฑิตนั้นได้ แล้วเขาก็ทำตัวเขาให้กลายเป็นคนดีมีคุณธรรมได้ เป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในการงานด้านใดด้านหนึ่ง กลายเป็นคนดีมีคุณค่าที่เขาต้องการ และสังคมก็มีความต้องการเขา เพราะสัตบุรุษย่อมแนะนำในการคิดสิ่งที่คิดดี พูดสิ่งที่พูดดี และทำสิ่งที่ทำดี ให้หลีกเลี่ยงหนีออกจากความคิดสิ่งที่คิดผิด พูดสิ่งที่พูดผิด และทำสิ่งที่ทำผิด อันจะทำให้เกิดอันตรายแก่ตน ครอบครัว และสังคมโลกได้

๒.๔.๕ อริยทรัพย์

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสว่า อริยทรัพย์ ทรัพย์อันประเสริฐ ทรัพย์ คือ คุณธรรมประจำใจอย่างประเสริฐ^{๗๑} มี ๗ อย่าง คือ

๑. ศรัทธา ความเชื่อที่มีเหตุผล มั่นใจในหลักที่ถือและในการดีที่ทำ
๒. ศีล การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย ประพฤติถูกต้องดีงาม
๓. หิริ ความละอายใจต่อการทำความชั่ว
๔. โอตตัปปะ ความเกรงกลัวต่อความชั่ว

^{๗๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๔.

๕. พาหุสัจจะ ความเป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมาก
๖. จาคะ ความเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่
๗. ปัญญา ความรู้ความเข้าใจ่องแท้ในเหตุผล ดีชั่ว ถูกผิด คุณโทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ รู้คิด รู้พิจารณา และรู้ที่จะจัดทำ

อริยทรัพย์นี้เป็นทรัพย์อันดีเลิศ คือเป็นคุณธรรมที่ประเสริฐที่คนทุกคนต้องแสวงหาให้มีอยู่ในตัว บุคคลที่มีอริยทรัพย์นี้อยู่ในตนแล้ว เขาเป็นคนดีมีคุณธรรม คือเป็นคนรวยทรัพย์ภายใน ไม่ใช่คนจน เรียกว่า เป็นผู้ไม่จนเพราะมีอริยทรัพย์ เป็นทรัพย์ที่ประดังใจ คือเป็นทรัพย์ภายใน อริยทรัพย์นี้ช่วยอุดหนุนทำให้บุคคลผู้นั้นคิดเป็น พูดเป็น และทำเป็น เป็นผู้ที่มีเหตุผลแล้ว มีระเบียบวินัย คือมีความประพฤติดีทั้งทางกายและวาจา มีความละเอียดความกลัวต่อความชั่วต่าง ๆ เป็นคนมีน้ำใจเสียสละทรัพย์ของตนช่วยเหลือผู้อื่น มีสติปัญญาในการตัดสินใจในกิจการงานทั้งปวง แสวงหาการทำงานที่สุจริต ยุติธรรม ถูกต้องไม่ผิดทำนองคลองธรรม และมีการแสวงหาทรัพย์ภายนอกมีเครื่องใช้อุปโภคบริโภค เป็นต้น ก็เป็นสิ่งที่ต้องหามาได้ด้วยอุบายต่าง ๆ นานา โดยไม่ยาก เมื่อเขาหาทรัพย์เงินทองซึ่งเป็นทรัพย์ภายนอก ที่เป็นปัจจัยสำหรับความต้องการของร่างกายมีเครื่องนุ่งห่ม อาหารการกิน ยวดยานพาหนะ และยาและเครื่องอุปกรณ์รักษาโรค เป็นต้นที่หามาได้แล้ว ต้องจัดเก็บรักษาไว้ให้มั่นคง และเป็นผู้รู้จักใช้สอยทรัพย์ให้ได้อย่างถูกต้อง คือเป็นผู้มีความสุขในการใช้จ่ายที่ตนมีอยู่ มีการเลี้ยงบิดามารดา เลี้ยงบุตรและภรรยา เก็บไว้บางส่วนสำหรับใช้จ่ายส่วนตัว และบางส่วนสำหรับบริจาคช่วยเหลือกิจการงานสังคม เขาผู้นั้นจึงได้ชื่อว่า เป็นผู้ที่มีทั้งทรัพย์ภายในและทรัพย์ภายนอก คือ ผู้ที่ร่ำรวยที่สมบูรณ์แบบ เขาย่อมอยู่เป็นสุขไปตลอดชีวิต

๒.๔.๖ สังคหัตถ์

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในสังคหัตถ์ ๔ อย่าง คือ ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว^{๗๒} คือ ยึดเหนี่ยวใจบุคคล และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี หลักการสงเคราะห์ คือ

๑. ทาน การให้ คือ เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของ ตลอดถึงให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน

๒. ปิยวาจา วาจาเป็นที่รัก วาจาอุดหนุนน้ำใจ หรือวาจาซาบซึ้งน้ำใจ คือกล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี ให้เกิดไมตรีและความรักใคร่กันถือ ตลอดถึงคำแสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจูงใจให้นิยมยินดี

๓. อัถถจริยา การประพฤติประโยชน์ คือ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการบำเพ็ญ ตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม

๔. สมานัตตตา ความมีตนเสมอ คือ ทำตนเสมอดันเสมอปลาย ปฏิบัติสม่ำเสมอในชนทั้งหลาย และเสมอในสุขทุกข์โดยรวมรับรู้ผู้ร่วมแก้ไข ตลอดถึงวางตนเหมาะสมแก่ฐานะ ภาวนา บุคคล เหตุการณ์ และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี

^{๗๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม Dictionary of Buddhism, หน้า ๑๔๓.

การให้สิ่งใดสิ่งหนึ่งแก่ผู้อื่น เขาย่อมได้รับความรักใคร่จากผู้รับ เขาเป็นเพื่อนของผู้รับทั้งหลาย ผู้ให้ย่อมมีอำนาจ แม้เขาจะไปในสถานที่ใดก็มีคนยินดีต้อนรับเขาในที่นั้น เมื่อเขาตกอยู่ในอันตรายก็มีคนช่วยเหลือให้พ้นจากอันตรายนั้นได้ การเป็นผู้ให้ย่อมได้เปรียบกว่าผู้รับ เพราะผู้ให้เป็นผู้เสียสละทรัพย์สินเงินทองที่ตนมีแก่ผู้อื่นที่ตระการกำล่ำบาก ฉะนั้น เมื่อคนให้มีความใจที่จะให้ แล้วผู้รับก็ควรรับแต่พอประมาณเพื่อไม่ให้ผู้ให้มีความลำบากรำคาญใจในการให้ หรือเผื่อสิ่งของนั้นไว้ให้แก่ผู้อื่นด้วยการให้ด้วยใจโดยไม่คิดเอาสิ่งตอบแทนเป็นการให้ที่ประเสริฐที่สุด และการให้อีกอย่างหนึ่งคือ การให้วิชาความรู้เป็นการให้ที่คุณค่ามากที่สุดเพราะพวกเพื่อนที่ได้รับความรู้แล้วพวกเขาสามารถใช้ความรู้นั้นทำมาหาเลี้ยงชีพได้ไปตลอดชีวิต คือพึ่งตนเองได้แล้ว สามารถช่วยผู้อื่นได้ด้วย การให้ความรู้เพื่อนคือการให้ธรรมทาน เป็นการให้ทรัพย์แก่เพื่อนที่ดีที่สุดแก่เพื่อน เป็นการอนุเคราะห์มิตร

การกล่าววาทะเพราะเสนาะหูก่อกวนอื่น ก็เป็นการทำให้ผู้ฟังสบายใจเหมือนกัน คำพูดที่ดีไม่เพียงคนเท่านั้นที่ชอบใจ แม้พวกสัตว์เดรัจฉานก็ชอบใจด้วย เมื่อผู้ฟังชอบใจแล้ว ย่อมเกิดความรักใคร่กัน และจะได้รู้จักสนิทสนมกัน แล้วคบกันเป็นมิตร ฉะนั้น คำพูดเป็นสิ่งที่มียุทธูปการมาก มันจะทำให้ผู้พูดเป็นนายก็ได้ เป็นบ่าวก็ได้ อยู่ที่ผู้พูดจะพูดดี หรือพูดชั่วเท่านั้น ถ้าเขาพูดดีก็เป็นเจ้านายของคำพูด แต่ถ้าเขาพูดไม่ดี หรือพูดชั่วย่อมกลายเป็นบ่าวของคำนั้น ฉะนั้น คนโบราณมักสอนกันว่า ก่อนที่จะพูดให้คิดก่อน เพื่อจะได้ไม่ผิดพลาด ถ้าพูดผิดแล้วไม่สามารถจะกลับคำพูดได้ ถ้าหากเขาพูดซ้ำหลายครั้ง ก็จะทำให้คำพูดของเขาไม่มีใครเชื่อถือ เป็นคำพูดไม่มีน้ำหนัก คือ เอาความไม่ได้ แต่ในสมัยปัจจุบันนี้ คนมักพูดกันว่า ถ้าพูดผิดก็ให้พูดใหม่ได้ คือ เขาให้ออกาสแก่ผู้พูดสามารถแก้ตัวได้ ต้องพูดความจริง พูดคำที่เป็นสัจจะต่อเพื่อน การพูดคำสัตย์เป็นคำมีประโยชน์แก่เพื่อน คือทำให้เพื่อนเชื่อใจ ดังคำที่พระวังคีสเถระได้กล่าวไว้ว่า “คำสัตย์แลเป็นวาจาไม่ตาย ธรรมนี้เป็นของเก่า สัตบุรุษทั้งหลายตั้งมั่นอยู่แล้วในคำสัตย์ ทั้งที่เป็นอรรถและเป็นธรรม”^{๗๓}

ดังนั้น การคบมิตรตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น เป็นหลักธรรมหรือคุณธรรมที่เชื่อมโยง ประสานกันให้เป็นมิตรที่ดีต่อกัน ซึ่งในงานวิจัยนี้ได้ยกมา ๖ หลักด้วยกัน ได้แก่ หลักที่ ๖ พรหมวิหารธรรม อคติ สปัจริยธรรม อริยทรัพย์ สังคหวัตถุ บุคคลที่เป็นมิตรสหายกัน ต้องมีจิตสำนึกในหน้าที่หรือข้อปฏิบัติต่อเพื่อน ยึดถือในหน้าที่ คือความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนกับเพื่อนให้เคร่งครัด เพื่อไม่ให้ขาดตกบกพร่องได้ ถ้ามีความขาดตกบกพร่องก็จะทำให้ความเป็นมิตรมีความหมองแล้วสะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนกับเพื่อนได้ คือไม่มีความเชื่อใจต่อกันอีก และเกิดความเข้าใจผิดระหว่างกันและกัน ต้องระมัดระวังไม่ให้ความสัมพันธ์ขาดตกบกพร่องในหน้าที่และข้อปฏิบัติต่อเพื่อน คือต้องมีเมตตาต่อกันและกัน มีความคิดดีต่อเพื่อนด้วยเมตตา พูดกับเพื่อนด้วยเมตตา กระทำกับเพื่อนด้วยเมตตา คือปฏิบัติต่อเพื่อนด้วยความซื่อสัตย์ สุจริตใจ ซื่อตรงต่อเพื่อน ต้องปฏิบัติต่อเพื่อนอย่างตรงไปตรงมา ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือไม่พลิกแพลงหน้ามือเป็นหลังมือ มีสัจจะวาจาต่อเพื่อน ในยามมีภัยช่วยเหลือเพื่อนด้วยความจริงใจ ให้เพื่อนได้ปลอดภัยด้วยไม่คิดสิ่งตอบแทนจากเพื่อน ด้วยยกเอาธรรมเป็นใหญ่ไม่เอาผลประโยชน์เป็นใหญ่ หรือเอาทั้งธรรมและผลประโยชน์ ถ้าเป็นไปได้ คือต้องซื่อตรงในคุณธรรมที่ทำให้เป็นมิตร คือ ทำให้มีความไว้วางใจ เชื่อใจซึ่งกันและกันได้ ต้องเป็นผู้มีน้ำใจต่อเพื่อน ถ้ามีปัจจัย ๔ คือเครื่องนุ่งห่ม ข้าวปลาอาหารและน้ำดื่มน้ำใช้

^{๗๓} พ.เถร.(ไทย) ๒๖/๑๒๓๘/๕๔๑.

ยวดยานพาหนะ และยาและอุปกรณ์ใช้ยา เป็นต้น แบ่งปันให้แก่เพื่อนและคนรอบข้างที่สามารถให้ได้ ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสแก่พระเจ้าปเสนทิโกศลว่า

มหาบพิตร ส่วนสัตว์บุรุษได้โภคะมากมายแล้ว ทำตนให้ได้รับความสุขสำราญทำมารดา และบิดาให้ได้รับความสุขสำราญ ทำบุตรและภรรยาให้ได้รับความสุขสำราญทำทาสและ กรรมกรให้ได้รับความสุขสำราญ ทำมิตรและอำมาตย์ให้ได้รับความสุขสำราญ ตั้งทักษิณานิยมมี ผลในเบื้องบน มีผลอันดี มีวิบากเป็นสุข เป็นไปเพื่อสวรรค์^{๗๔}

๒.๕ บทสรุป

จากการศึกษาเรื่องการคบมิตรตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท ผู้วิจัยได้ ศึกษาในประเด็น ความหมายและความสำคัญของการคบมิตร บริบทเรื่องการคบมิตรตามทัศนะของ พระพุทธศาสนาเถรวาท มิตรและลักษณะของมิตร การคบมิตรตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ได้ผล สรุปดังนี้

๑) ความหมายและความสำคัญของการคบมิตร ความหมายของมิตรนั้นอาจจะ แบ่งเป็น ๒ นัยคือ ทางศาสนา หมายถึง คนที่มีไมตรีต่อกัน มีเยื่อใยต่อกัน มีน้ำใจเอื้อเฟื้อต่อกัน และปรารถนาดีต่อกัน กล่าวคือ เมตตาหรือไมตรีเพื่อนที่มีคุณสมบัติเช่นนี้เรียกว่ามิตร แต่ ความหมายของคนทั่วไป มิตรหมายถึง เพื่อนเกลอ ผู้ที่ทำหน้าที่ต่อกันแล้วมีความพอใจต่อกันทั้ง สองฝ่าย ไม่โกรธต่อกัน แต่ถ้าเป็นความหมายทางศาสนามิตรจะมีความหมายลึกซึ้งและเหนียวแน่น และมีธรรมคือเมตตามากกว่ามิตรที่เรียกว่าเพื่อนตามที่เราเข้าใจกัน เพราะมิตรนั้นตามที่เราเข้าใจกัน โดยทั่วไปอาจจะมีความรักกันก็จริง แต่เมื่อเวลาผ่านไป อาจจะไม่มีความรักและเยื่อใยต่อกัน เพียง คบกันเพียงชั่วเวลาหนึ่งเท่านั้นไม่ถือเป็นมิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ ดังมิตรที่เป็นความหมายทางศาสนา ดังนั้น การคบมิตร คือการคบคนที่มีเมตตาต่อกัน คู่กันเคย รักใคร่สนิทสนม มีความจริงใจ เอื้อเฟื้อ ประโยชน์ต่อกัน ระหว่างบุคคลที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับสัมพันธ ์ ต้องอ่าน ต้องดู เพื่อใช้ในการอุปโภค ประจำวัน หรือหมายถึงสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ จึงถือว่าเป็นมิตรที่มีส่วนสำคัญเช่นเดียวกัน ถ้าได้ทั้ง บุคคลเป็นมิตรที่ดีงามและได้สื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ดีก็ถือว่าเป็นคนที่คบมิตรที่ดี เรียกว่าผู้มี “กัลยาณมิตร”

๒) บริบทเรื่องการคบมิตรตามทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท การคบมิตรนั้น มีมา ตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ คือ เมื่อมนุษย์เกิดมาบนโลกนี้ พวกเขาก็มีความต้องการต่าง ๆ นานา ทุกอาชีพ ทุก เชื้อชาติ และทุกเชื้อชั้นวรรณะ คือ ตั้งแต่เจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดินตลอดถึงไพร่ฟ้าประชาชน คนทำไร่นา เป็นต้น ล้วนมีการคบกันเป็นเพื่อนสนิทมิตรสหาย คือ ย่อมมีการคบมิตรกันทั้งนั้น ด้วยเหตุผลต่าง ๆ กัน แต่เหตุผลที่สำคัญแห่งความเป็นมาของการคบมิตรนั้น มีอยู่ ๓ ประการ คือ บริบททาง การเมืองการปกครอง บริบททางสังคม และบริบททางเศรษฐกิจ ได้แก่

(๑) การคบมิตรในบริบททางการเมืองการปกครอง การที่จะทำให้ประเทศพัฒนาไป ได้นั้น จำเป็นอยู่เองที่ผู้นำประเทศต้องมีมิตรสหายในทางการค้า การปกครองระหว่างประเทศ เพื่อ เชื่อมสัมพันธ์ไมตรีทางการทูต โดยเฉพาะประเทศใกล้เคียง ควรสร้างสัมพันธ์ทางการทูตที่ดีกว่าการ

^{๗๔} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๑๓๐/๑๕๖.

สร้างสงครามดังเช่นในอดีต ซึ่งจะเป็นเหตุให้ประเทศขาดความน่าเชื่อถือ ไม่มีสภาพคล่องทางการลงทุน ประเด็นสำคัญคือ ผู้นำนอกจากจะมีวิสัยทัศน์ ความรู้ความสามารถในการบริหาร การปกครองแล้ว ต้องมีเพื่อนที่ดีโดยเฉพาะในยุคปัจจุบันที่ต้องอาศัยการค้าขายระหว่างประเทศ จำเป็นต้องมีมิตรประเทศที่ดีด้วย

(๒) การคบมิตรในบริบททางสังคม ในเชิงสังคมจำเป็นอย่างยิ่งที่บุคคลที่อยู่ร่วมกันต้องมีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน มิตรที่ดีคอยสนับสนุนงานของตน ในระดับสังคมปัจจุบัน ๓ สถาน ได้แก่ ๑) สังคมเกษตรกรรม ๒) สังคมอุตสาหกรรม และ ๓) สังคมสมัยใหม่ เป็นสังคมสื่อเทคโนโลยีที่ต้องอาศัยการสื่อสารที่เป็นกลยุธมิตร จึงจะทำให้สังคมอยู่เป็นสุข

(๓) การคบมิตรในบริบททางเศรษฐกิจ เศรษฐกิจจะดี กิจการค้าขายจะเจริญรุ่งเรืองหรือไม่ บุคคลนั้นต้องมีมิตรคอยสนับสนุนในกิจการนั้น ๆ ซึ่งมีอยู่ ๓ ระดับด้วยกัน คือ ๑. เศรษฐกิจระดับครอบครัว ๒. เศรษฐกิจระดับชาติ และ ๓. เศรษฐกิจระดับโลก

๓) มิตรและลักษณะของมิตรในพระพุทธศาสนา มี ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือมิตรแท้ และมิตรเทียม ซึ่งมีมิตรแต่ละประเภทมีลักษณะความแตกต่าง ดังต่อไปนี้

(๑) มิตรแท้ คือบุคคลที่ประกอบด้วยคุณลักษณะ ๔ ประการคือ มีอุปการะ ร่วมสุข ร่วมทุกข์ แนะนำประโยชน์ และมีความรักใคร่ มิตรที่ดี หรือ กลยุธมิตร ย่อมให้สิ่งที่ให้ได้อย่างไม่ว่าจะเป็นทรัพย์สินเงินทอง หรือแม้กระทั่งชีวิตของตนก็สามารถสละแทนเพื่อนได้ ทำสิ่งที่ทำได้ยาก ได้แก่การกระทำที่ทวนกระแสแห่งกิเลส ตัณหา หรือจิตใจที่มักตกไปในทางที่ชั่วร้าย จนกระทั่งสามารถชักนำเพื่อนให้เป็นคนดีได้ ทนต่อสิ่งที่ตนได้ยาก คือ ทนต่อการกล่าวติเตียนหรือคำด่าว่าที่ทำให้เจ็บใจ เปิดเผยความลับแก่เพื่อน เพราะว่ามิตรแท้ หรือกลยุธมิตรที่ดีย่อมแสดงความจริงใจของตน เพื่อให้เพื่อนไว้วางใจ ในขณะเดียวกันยังสามารถรักษาความลับของเพื่อนไว้ได้ ยิ่งเมื่อเวลาที่เพื่อนประสบภัยพิบัติ มีความทุกข์ ก็ทุกข์ด้วย เพื่อนตกต่ำไรที่พึ่งพำนักไม่ดูหมิ่นเพื่อน พร้อมทั้งจะให้ความช่วยเหลือเสมอ

(๒) มิตรเทียม คือบุคคลที่ประกอบด้วยคุณลักษณะ ๔ ประการคือ ถือเอาแต่ประโยชน์ตัวเอง ดีแต่พูด ประจบสอพลอ และชักชวนในทางฉิบหาย บุคคลที่มีลักษณะดังกล่าวมาแล้วข้างต้นนั้นย่อมก่อให้เกิดความทุกข์และความเดือดเนื้อร้อนใจ ต่อบุคคลที่คบหาสมาคมด้วย มิตรเทียมทั้งหมดนั้น เป็นคนเห็นแก่ตัว ไม่มีความจริงใจ มักคิดว่าชีวิต ผลประโยชน์ตนสำคัญกว่า ยิ่งเวลาที่เพื่อนประสบภัย อันตรายมักคิดว่า ชีวิตตนเท่านั้นที่สำคัญ ดังนั้น บิดามารดา ครูอาจารย์ เวลาสอนศิษย์ให้คบมิตร พึงแนะนำให้บุตร ธิดา หรือศิษย์ให้หลีกเลี่ยงจากมิตรเทียมทั้งหมดนี้ เพราะจะเป็นบุคคลที่นำบุตร ธิดา ไปสู่ความฉิบหายในที่สุด

๔) การคบมิตรตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา การคบมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น เป็นหลักธรรมหรือคุณธรรมที่เชื่อมโยง ประสานให้เป็นมิตรที่ดีต่อกัน ซึ่งในงานวิจัยนี้ได้ยกมา ๖ หลักด้วยกัน ได้แก่ หลักที่ ๖ พรหมวิหารธรรม อคติ สัมปรีชธรรม อริยทรัพย์ สังคหวัตถุ บุคคลที่เป็นมิตรสหายกัน ต้องมีจิตสำนึกในหน้าที่หรือข้อปฏิบัติต่อเพื่อน ยึดถือในหน้าที่ คือความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนกับเพื่อนให้เคร่งครัด เพื่อไม่ให้ขาดตกบกพร่องได้ ถ้ามีความขาดตกบกพร่องจะทำให้ความเป็นมิตรมีความมัวหมองแล้วสะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนกับเพื่อนได้ คือไม่มีความเชื่อใจต่อกันอีก และเกิดความเข้าใจผิดระหว่างกันและกัน ต้องระมัดระวังไม่ให้ความสัมพันธ์ขาดตก

บกพร่องในหน้าที่และข้อปฏิบัติต่อเพื่อน คือต้องมีเมตตาต่อกันและกัน มีความคิดดีต่อเพื่อนด้วยเมตตา พูดกับเพื่อนด้วยเมตตา กระทำกับเพื่อนด้วยเมตตา คือปฏิบัติต่อเพื่อนด้วยความซื่อสัตย์ สุจริตใจ ซื่อตรงต่อเพื่อน ต้องปฏิบัติต่อเพื่อนอย่างตรงไปตรงมา ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือไม่พลิกแพลงหน้ามือเป็นหลังมือ มีสัจจะวาจาต่อเพื่อน ในยามมีภัยช่วยเหลือเพื่อนด้วยความจริงใจ ให้เพื่อนได้ปลอดภัยด้วยไม่คิดสิ่งตอบแทนจากเพื่อน ด้วยยกเอาธรรมเป็นใหญ่ไม่เอาผลประโยชน์เป็นใหญ่ หรือเอาทั้งธรรมและผลประโยชน์ ถ้าเป็นไปได้ คือต้องซื่อตรงในคุณธรรมที่ทำให้เป็นมิตร คือ ทำให้มีความไว้น้ำใจ เชื่อใจซึ่งกันและกันได้ ต้องเป็นผู้มีน้ำใจต่อเพื่อน